

HISTORIJA

ZA SEDMI RAZRED
U OSNOVNOM
OBRAZOVANJU

UDŽBENIK

7

Prof. Dr. Vančo Đorđiev

HISTORIJA

ZA SEDMI RAZRED
U OSNOVNOM
OBRAZOVANJU

7

UDŽBENIK

Skoplje, 2026
(drugo izdanje)

HISTORIJA 7 za sedmi razred u osnovnom obrazovanju udžbenik
Drugo izdanje, 2026

Autorska prava © 2026 ALBI DOO, Skoplje

Izdavač:

Društvo za izdavačku djelatnost, proizvodnju, promet i usluge ALBI DOO, Skoplje

Urednik:

Elena Stefanovska

Autori:

Prof. Dr. Vančo Đorđiev

Prijevod s makedonskog na bosanski:

(„ИСТОРИЈА 7 за седмо одделение во основно образование учебник“)
Verica Rastoder

Jezička redakcija:

Jasmina Mašović

Likovno i grafičko oblikovanje:

Pablik diplomasi, Skoplje

Štampa:

Branko Gapo – grafičko proizvodstvo, Skoplje 2026

Tiraž:

30

Sva prava su zadržana. Nijedan dio ove knjige ne smije biti preštampan ili prenošen u bilo kojem obliku ili na bilo koji način, elektronski ili mehanički, uključujući fotokopiranje, dokumentiranje ili biti sačuvan u sistemu za ponovno pronalaženje bez pismene saglasnosti izdavača.

Ovaj udžbenik je odobren za upotrebu u devetogodišnjem osnovnom obrazovanju Odlukom o odobravanju i upotrebi udžbenika za nastavni predmet Historija za VII razred u osnovnom obrazovanju broj 26-884/1 od 14.08.2025. godine, Ministarstvo za obrazovanje i nauku Republike Sjeverne Makedonije

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016:93/94(075.2)=163.41(497.6)

ĐORĐIEV, Vančo

Historija 7 za sedmi razred u osnovnom obrazovanju / autor Vančo
Đorđiev ; prijevod s makedonskog jezika Verica Rastoder. - Skoplje :
Albi, 2026. - 179, [1] str. : ilustr. ; 27 cm

Превод на делото: Историја 7 за седмо одделение во основно образование

ISBN 978-608-241-083-8

COBISS.MK-ID 69155589

Sadržaj

Uvod u historiju srednjeg vijeka	5	Era otkrića	102
TEMA 1		Kultura i nauka u razvijenom i kasnom srednjem vijeku	107
Evropa u ranom srednjem vijeku	9	Reformacija i kontrareformacija	113
Velika seoba naroda i rana evropska kraljevstva	10	„Sjećanja jednog istraživača“	117
Franačka država	14	TEMA 4	
Istočno rimsko carstvo (Bizantija)	18	Balkan i Makedonija u razvijenom i kasnom srednjem vijeku	119
Društvo u ranom srednjem vijeku	22	Uspon Bugarske i Srbije	120
Pojava islama i države Arabljana	27	Albanija u razvijenom srednjem vijeku	124
Nauka i kultura u ranom srednjem vijeku	31	Pojava samostalnih feudalnih vladara u Makedoniji (XIII vijek)	128
TEMA 2		Feudalni vladari u Makedoniji u XIV vijeku	132
Balkan i Makedonija u ranom srednjem vijeku	37	Osmanlije i njihova osvajanja na Balkanu	136
Naseljavanje Slavena na Balkanu	48	Privredni i kulturni život na Balkanu (XII-XV vijek)	142
Bugarska država u ranom srednjem vijeku	43	„Posljednje pismo vladara“	146
Albanija u ranom srednjem vijeku	47	TEMA 5	
Raška i Duklja	50	Balkan i Makedonija pod osmanskom vlašću	147
Samuilova država	53	Osmansko carstvo	148
Ustanci u Makedoniji u XI vijeku	58	Život na Balkanu i u Makedoniji pod osmanskom vlašću	152
Pojava i razvoj slavenske azbuke i pismenosti	62	Otpor protiv osmanske vlasti	157
Djelatnost svetih Klimenta i Nauma	65	Ustanak Skenderbega	160
Bogumilstvo	68	Karpošev ustanak	165
Ohridska arhiepiskopija	71	Položaj Ohridske arhiepiskopije u Osmanlijskoj državi	170
Kultura Balkana u ranom srednjem vijeku	76	Kultura i kulturno naslijeđe Balkana i Makedonije od XV do XVIII vijeka	175
„Historijski tumir – koji je događaj sa najvećim utjecajem?“	80	„Moje bilješke iz Rumelije“	180
TEMA 3			
Evropa u razvijenom i kasnom srednjem vijeku	81		
Evropske monarhije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku	82		
Krstaški pohodi i Bizantija	87		
Srednjovjekovni gradovi	93		
Život u srednjem vijeku	97		
Crkva u srednjovjekovnom društvu	100		

Uvod u historiju srednjeg vijeka

Nakon propasti Zapadnog rimskog carstva 476. godine, stari gradovi bili su opljačkani i opustošeni, a putevi potpuno zapušteni. Veličanstvene građevine koje su bile simbol antičkog graditeljstva pretvorile su se u ruševine. One su postale nijemi svjedok jedne završene epohe u historiji čovječanstva. U Evropi je zavládala opšta nepismenost. Ljudi su prolazili kroz život ispunjen bijedom, siromaštvom, bolestima i sujevjerjem.

Tokom vremena na ruševinama koje su ostale da svjedoče o zaboravljenoj prošlosti, postepeno je počeo da se oblikuje lik jednog drugačijeg svijeta. To je bilo vrijeme kada su postavljeni temelji moderne Evrope. Vrijeme kada će početi da se razvija novi društveni poredak, u kojem je svako znao svoje mjesto u piramidi. To je vrijeme zamkova i vitezova, carica i careva, kraljeva i sultana, plemića i vazala. Tokom tih vijekova vjerske starješine su kontrolisale teritorije, sklapale saveze i objavljivale ratove. Gradovi su dobili drugačiji izgled. U sjenci gradskih zidina razvijale su se nove privredne djelatnosti, rađale su se nove ideje. Razvijale su se nauka i tehnika. To je vrijeme kada su otkriveni i naseljeni novi, dotad nepoznati dijelovi naše planete. To je jedan novi period u historiji čovječanstva, poznat kao **srednji vijek**.

Srednjovjekovna opsada

Vitez

Pojam i značaj srednjeg vijeka

Termin **srednji vijek** pojavio se u vrijeme humanizma i renesanse (XIV - XVI vijek), kada su ljudi počeli da dijele historiju na doba antike (stari vijek) i na „novo“ ili njihovo doba. Period između antike i njihovog doba nazvali su srednji vijek (lat. medium aevum).

Među historičarima postoje različita mišljenja o tome kada je započeo i kada se završio srednji vijek. U vezi sa početkom srednjeg vijeka, najšire je prihvaćeno da je započeo nakon **propasti Zapadnog rimskog carstva** 476. godine. A što se tiče kraja srednjeg vijeka, najprihvaćenije hronološke odrednice su **otkriće Amerike** (1492. godine) i **Engleska revolucija** (1640–1660. godine).

Prostor oko Sredozemnog mora, gdje se nekada prostiralo moćno Rimsko carstvo, tokom srednjeg vijeka ostao je glavna scena na kojoj su se odigravali intenzivni događaji iz evropske i svjetske historije. Na tom prostoru razvijao se novi društveni sistem zvan **feudalizam**. Dok je u Evropi trajao srednji vijek, na drugim kontinentima razvijale su se posebne civilizacije sa kojima su ljudi iz Evrope izuzetno rijetko dolazili u kontakt.

Srednji vijek je značajan period u historiji čovječanstva. Tokom srednjeg vijeka nastale su mnoge države koje postoje i danas. Kršćanstvo je preživjelo pad Zapadnog Rimskog Carstva i uspjelo da se nametne kao faktor u oblikovanju srednjovjekovnog društva.

Sv. Kliment

Mona Liza

Saznaj više:

Humanisti na srednji vijek gledali su kao na period ekonomskog, kulturnog i intelektualnog pada, vrijeme ratova i razaranja. Zbog toga su ovaj period nazvali mračni vijekovi. Ipak, kasnija istraživanja historičara u potpunosti su promjenila ovu predstavu o srednjem vijeku.

Srebrna moneta iz srednjeg vijeka

Dok je u Evropi dominiralo kršćanstvo, na Istoku se pojavila nova religija – islam. U srednjem vijeku nastale su ekonomske promjene koje su dovele do porasta trgovine i zanatstva. Novi pravci u kulturi i nauci imali su snažan utjecaj na razvoj ljudske civilizacije.

Periodizacija srednjeg vijeka

U historijskoj nauci, srednji vijek je podijeljen na tri perioda, prema stepenu razvoja feudalnog sistema:

- 1. Rani srednji vijek** – period od V do XI vijeka, kada je u Evropi uspostavljen novi feudalni sistem i stvorene prve srednjovekovne države.
- 2. Razvijeni srednji vijek** – period od XI do XV vijeka, kada su feudalni odnosi dominirali gotovo cijelom Evropom.
- 3. Kasni srednji vijek** – period od XVI do XVII vijeka, kada je feudalni sistem postepeno počeo da se raspada. Ipak, ova podjela je uslovna jer se feudalizam nije razvijao svuda pod istim uslovima i istom dinamikom. Dok su u pojedinim zemljama feudalni odnosi bili u razvijenoj fazi, u drugim su se nalazili u svom začetku.

Izvori o historiji srednjeg vijeka

Da bismo došli do saznanja o historiji srednjeg vijeka, potrebni su sačuvani tragovi iz tog vremena. Tragovi koje su ljudi u srednjem vijeku ostavljali za sobom nazivaju se historijski izvori. Oni mogu biti u obliku zapisa,

Zamak Alkazar u Segoviji (Španija)

Srednjovjekovni rukopis

Prikaz srednjovjekovne konjanice

predmeta ili građevina. Zbog toga se historijski izvori za srednji vijek dijele na **pisane** i **materijalne** izvore.

Najznačajniji pisani izvori o historiji srednjeg vijeka su dokumenti koje su izdavali vladari, plemići i vjerske starješine. Među takvim dokumentima najsadržajnije su takozvane **povelje**. Značajne informacije o događajima iz srednjovjekovne historije, ratnim pohodima, prirodnim nepogodama i bolestima saznajemo iz historijskih zapisa koji se nazivaju **hronike**. One su obično ispunjene legendama i pričama koje su se usmeno prenosile sa generacija prije nastanka hronike. Uobičajeno je da hronike počinju legendama o stvaranju svijeta i obuhvataju vrijeme do njihovog sastavljanja. O životu svetitelja saznajemo iz biografija koje su pisane o njima. Te biografije se nazivaju **žitija**. U pisane izvore spadaju i razni zakoni i uredbe iz vremena srednjeg vijeka.

U materijalne izvore o historiji srednjeg vijeka spadaju razni **predmeti** iz svakodnevnog života ljudi, kao što su nakit, oružje, odjeća, novčići i drugo. U materijalne izvore spadaju i **slikovni prikazi** (freske, ikone, minijature), kao i **građevine** (crkve, palate, tvrđave). Njihovim proučavanjem proširujemo i dopunjavamo znanja koja smo stekli putem pisanih izvora.

Povelja

Manje poznate riječi

Žitije – „životopis“ – historijski spisi posvećeni životu nekog svetitelja. Oni su se obično čitali tokom bogoslužjenja i bili namijenjeni da, kroz primjer svetitelja, pouče vjernike kako treba da žive.

Provjeri naučeno:

1. Objasni kako je nastao pojam srednji vijek.
2. Kako se nazivao društveni sistem koji se razvijao u Evropi tokom srednjeg vijeka?
3. Na koji način je srednji vijek podijeljen u historijskoj nauci?
4. Kroz koje vrste historijskih izvora saznajemo o historiji srednjeg vijeka?

Zadatak:

1. U svesci nacrtaj vremensku liniju i označi početak i kraj srednjeg vijeka, kao i periode srednjeg vijeka.

T E M A

1

Evropa u ranom srednjem vijeku

Velika seoba naroda i rana evropska kraljevstva

Uzroci Velike seobe naroda

U drugoj polovini IV vijeka započeo je veliki proces seoba stanovništva u Aziji, Evropi i Sjevernoj Africi. Te seobe bile su praćene ratovima i pustošenjem. One su izazvale propast Zapadnog rimskog carstva. Na ruševinama nekadašnje moćne imperije nastale su nove države. Ovaj proces, koji je bio izazvan iz više razloga, u historiji čovječanstva poznat je kao „**Velika seoba naroda**“.

Nekada moćno Rimsko carstvo se u periodu od III do V vijeka suočilo sa unutrašnjim sukobima i ekonomskim slabljenjem. To su iskoristila plemena koja su bila naseljena sjeverno od granica rimske države. Ona su počela učestalo da prodiru na rimsku teritoriju. Ta plemena Rimljani su nazivali **barbarima**.

Prodori barbarskih plemena na rimsku teritoriju javljaju se i kao posljedica izmijenjenih uslova za život u Evropi i Aziji. U sjevernim dijelovima Evrope, gdje su bili naseljeni Goti, došlo je do velikog porasta stanovništva. Kao rezultat toga, pojavio se **nedostatak obradivog plodnog zemljišta**, koje je bilo važno za ishranu stanovništva. Istovremeno se smatra da su se na prostoru od Sibira do Skandinavije dogodile velike **klimatske promjene**. Te promjene izazvale su kretanje stanovništva ka toplijim krajevima, za koje se vjerovalo da je tamošnja zemlja bogatija. Neka plemena su se, pak, suočila sa **napadima moćnijih susjednih plemena**. Zbog svega toga započele su velike seobe plemena. Pritom, oni su počeli da prodiru na teritoriju oslabljenog Rimskog carstva.

Istraži:

Istraži na internetu i odgovori na sljedeća pitanja:

1. Sta označava pojam „barbarin“?
2. Koji antički narodi su koristili ovaj pojam?

Huni pljačkaju naselje u Galiji

Gotski nakit

Huni u Evropi

Velika seoba naroda započela je pokretanjem Huna. Oni su bili nomadi, prvobitno naseljeni u Aziji. Pod pritiskom svojih moćnih susjeda, Huni su počeli da se kreću na zapad ka Evropi. Na putu ka Evropi, pokorili su i druga plemena. U drugoj polovini IV vijeka, Huni su prošli kroz takozvana **Vrata naroda**, koja su se nalazila na prostoru između planine Ural i Kaspijskog jezera. Na taj način, oni su iz Azije prešli u Evropu.

Huni su u Evropi formirali veliki **plemenski savez** pod vođstvom **Atile**. Pod njihovim pritiskom mnoga plemena su počela da se povlače u različitim pravcima, dok su druga priznala njihovu vrhovnu vlast. Tako su ova ratoborna plemena, koja su došla iz Azije, brzo pokazala svoju dominaciju nad ostalim plemenima u Evropi.

Pod vođstvom Atile, Huni su prodrli u sjevernu Italiju i u Galiju (današnju Francusku). Godine 451. bili su poraženi u takozvanoj **Bitci naroda** od strane udruženih rimskih i germanskih vojski. Ubrzo nakon te bitke, hunski vođa Atila je preminuo. Poslije njegove smrti, plemenski savez Huna se raspao.

Stvaranje ranih evropskih kraljevstava

Huni su izazvali preseljavanje germanskih plemena ka južnim i zapadnim dijelovima Evrope. Na taj način jedno pleme je potiskivalo drugo. Tako su počeli da prodiru na rimske teritorije. Zapadno Rimsko Carstvo, koje je nastalo nakon podjele Rimske Imperije (395. godine), našlo se pod prijetnjom ovih plemena.

Tokom V vijeka grad Rim je bio dvaput osvojen i opljačkan od varvara. Godine **476** sa prijestola u Rimu je zbačen posljednji imperator, čime je propalo **Zapadno Rimsko Carstvo**.

Na ruševinama nekadašnjeg Zapadnog Rimskog Carstva, barbarska plemena su stvorila svoja prva kraljevstva.

Izvori govore

Zanimljive podatke o nomadskom životu Huna prenosi Amijan Marcelin. On je u djelu „Rimska historija“ zapisao:

„Slobodno šetajući po planinama i šumama, oni uče da prežive hladnoću, glad, žeđ. Nikada ne ulaze u kuću jer smatraju da nije bezbjedno boraviti pod krovom... na svom konju, noću ili danju, svaki od njih jede i pije, a, naslonjen nad uskim vratom životinje, čak i spava.“

Prikaz Atile iz XVII vijeka

Saznaj više:

Napadi i osvajanja Huna nanijeli su ogromnu štetu rimskim teritorijama. Zbog toga se među Rimljanima proširilo vjerovanje da su pojava Huna i njihovog vođe Atile bili Božja kazna za njihove grijehe. Zato su Rimljani Atilu nazvali „Bič Božji“ (lat. Flagellum Dei).

Velika seoba naroda – pravci naseljavanja plemena

Tako su Vizigoti (Zapadni Goti) naselili prostor današnje Španije i tamo osnovali svoju državu. Drugi dio Gota, nazvan Ostrogoti (Istočni Goti), naselio se na Apeninskom poluostrvu, odnosno na teritoriji današnje Italije. Franci su stvorili snažnu državu na mjestu nekadašnje rimske provincije Galije (današnja Francuska), a Vandali su se naselili u Sjevernoj Africi, gdje su formirali svoju državu sa centrom u Kartagini. Plemena Angli i Saksonci naselila su Britanska ostrva.

Velika seoba naroda bila je dug i složen proces. Nakon ovih početnih kretanja, u Evropu su počela da se naseljavaju i druga plemena. Tako su se tokom VI vijeka iz Azije u Evropu doselili Avari. Oni su stvorili moćnu državu na prostoru Panonije (današnja Mađarska). Ta država se zvala Avarski kaganat. Pod pritiskom Avara, germansko pleme Langobardi naselilo se u sjevernu Italiju. U okviru ovih kretanja plemena započela je i seoba Slavena, koji su iz svoje prapostojbine krenuli prema istočnom, zapadnom i južnom pravcu.

Srebrni novčić vandalskog kralja Hilderika

Kruna Vizigota

Posljedice Velike seobe naroda

Velika seoba naroda ostavila je značajne posljedice u evropskoj historiji. Ona je zahvatila ogroman prostor na tri kontinenta (Evropu, Aziju i Afriku) i predstavlja **događaj od svjetskog historijskog značaja**.

Burni vijekovi izazvali su značajno opadanje evropskog stanovništva i propast starih i moćnih antičkih država, kao što je bilo Zapadno Rimsko Carstvo. Na njihovom mjestu stvorene su nove vrste kraljevstava, u kojima se razvijao feudalni poredak, čime je oblikovan lik srednjovjekovnog svijeta u Evropi.

Ove seobe izazvale su ogromna razaranja, pri čemu su uništene mnoge impozantne građevine iz doba antike. Istovremeno su nastale promjene u strukturi stanovništva u Evropi i miješanje plemena sa starosjediocima. Tom prilikom, jedni od drugih preuzimali su elemente kulture, vjerovanja, načina života i slično.

Rekonstrukcija avarskog šlema

Provjeri naučeno:

1. Zašto je započela Velika seoba naroda?
2. Ko je bio najpoznatiji vladar Huna?
3. Navedi tri plemena koja su učestvovala u Velikoj seobi naroda i objasni gdje se nalazila njihova država!
4. Koje su posljedice Velike seobe naroda?

Zadatak:

1. Istraži na internetu i pronadi više informacija o načinu života Huna. Zatim u svesci napiši kratak tekst (esej) u kom ćeš opisati njihov život.

Franačka država

Stvaranje države

U V vijeku Franci su stvorili svoju državu na teritoriji nekadašnje rimske provincije **Galije**. Ujedinjenje Franaka povezuje se sa vođom **Klodovikom**, koji je osnivač dinastije **Merovinga**. On je uspio da proširi svoju vlast u sjevernim dijelovima Galije.

Da bi dobio podršku kršćanske crkve, kralj Klodovik je primio **kršćanstvo**. Preko crkve je učvrstio svoju vlast nad starosjediocima u Galiji. Klodovik je uveo prve pisane zakone u državi. Oni su predstavljali kombinaciju starih običaja Franaka i novih običaja preuzetih od stanovništva u Galiji.

Vrijeme majordoma

Nakon smrti Klodovika, država je bila zahvaćena unutrašnjim sukobima među njegovim nasljednicima. Kraljevska vlast je znatno oslabila. Upravljanje državom postepeno je prešlo u ruke upravitelja kraljevskih dvorova, koji su se zvali majordomi. Oni su rukovodili prikupljanjem poreza, a ujedno su bili i vojskovođe države.

U prvoj polovini VIII vijeka majordom **Karlo Martel** uveo je nov sistem dodjeljivanja zemlje.

Počeo je da dodjeljuje posjede krupnim zemljoposjednicima, ali su oni zauzvrat morali da služe kao konjanici u vojsci. Na taj način, konjica je postala udarna snaga u

Katedrala u Remsu – mjesto gdje se dogodilo pokrštavanje Klodovika

Karlo Martel

Karlo Martel se bori sa Arapima (prikaz)

Saznaj više:

U vrijeme majordoma, kraljevi su izgubili svu stvarnu vlast. Majordomi su imali moć da postavljaju i smenjuju kraljeve. Ti kraljevi su od strane savremenika bili nazvani „lijeni kraljevi“.

vojsci Franaka. Uz pomoć takve vojske, Karlo Martel je 732. godine uspio da pobedi Arabljane i da spriječi njihovo prodiranje u Evropu.

Njegov nasljednik Pipin Mali prekinuo je vladavinu dinastije Merovinga. Nakon što je uspostavio dobre odnose sa crkvom, uz blagoslov pape i podršku plemstva, proglasio se kraljem Franaka. Na taj način započela je vladavina nove kraljevske dinastije – dinastije Karolin-ga.

Kao uzvrat na podršku koju je dobio od pape, Pipin Mali stao je na stranu papstva u sukobu sa germanskim plemenom Langobarda. Nakon što je Pipin Mali pobedio Langobarde, na području oko grada Rima stvorena je Papska država.

Carstvo Karla Velikog

Franačka država dostigla je najveću moć u vrijeme Karla Velikog. On je bio jedan od najpoznatijih vladara srednjeg vijeka. Karlo Veliki vodio je uspješne ratove protiv susjednih germanskih plemena i Arabljana. Proširio je državu na više područja današnjih država: Italije, Njemačke i Španije. Na istoku je uništio Avarski kaganat i ujedinio i oblast Panonije. Sa širenjem Franačke države širilo se i kršćanstvo, koje su u tom periodu prihvatila mnoga plemena u Evropi.

Karlo Veliki je održavao izuzetno dobre odnose sa Papskom državom. Kao rezultat toga, 800. godine u Rimu, papa Lav III proglasio je Karla Velikog za imperatora (cara). Na taj način, država Franaka postala je carstvo koje je polagalo pravo na naslijeđe Zapadnog Rimskog Carstva. Karlo Veliki je sebe smatrao nasljednikom rimskih imperatora, a svoju imperiju je zamišljao kao zajednicu mnogih plemena i naroda, sličnu Rimskoj imperiji. Carsku titulu Karla Velikog stalno su osporavali bizantijski imperatori, koji su sebe smatrali jedinim nasljednicima rimske krune.

Karlo Veliki je za svoju prestonicu izabrao grad **Ahen**. U dvorcu u Ahenu okupljao je najpoznatije učenjake svog vremena. Tamo su se prepisivala i prevodila djela antičkih pisaca. U vrijeme Karla Velikog razvijala se i arhitektura. Građene su crkve i dvorci ukrašeni freskama i skulpturama. Najpoznatija građevina iz tog perioda je Katedrala u Ahenu, u kojoj se nalazio i presto Karla Velikog. Zbog

Portret Karla Velikog

Srebrni novčić Karla Velikog

Izvori govore

Život i vladavina Karla Velikog opisani su od strane njegovog biografa Ajnharda u djelu „Život imperatora Karla Velikog“. Prema Ajnhardovom opisu, Karlo Veliki bio je čovjek visokog rasta i dostojanstvenog držanja. Pored maternjeg jezika, govorio je i latinski, a grčki je više razumio nego što je govorio. Nije dobro naučio da piše, iako je tablicu za pisanje držao ispod jastuka kako bi vježbao. Volio je jahanje, lov i plivanje, a interesovao se i za gramatiku, retoriku i matematiku.

snažnog razvoja kulture, ovaj period je poznat kao **karo-
linška renesansa**.

Nasljednici Karla Velikog nisu uspjeli da sačuvaju jedinstvo u državi. Verdenskim sporazumom, koji je sklopljen između unuka Karla Velikog, država je podeljena na tri dijela. Od njih su kasnije nastale savremene evropske države: Francuska, Italija i Njemačka.

Franačka država bila jedna od najmoćnijih država u zapadnoj Evropi u periodu od V do IX vijeka. U tom razdoblju prošla je sve faze razvoja jedne srednjovekovne države, od ujedinjenja plemena, preko formiranja ranofeudalnog kraljevstva, do proglašenja carstva koje je polagalo pravo na naslijeđe Zapadnog Rimskog Carstva.

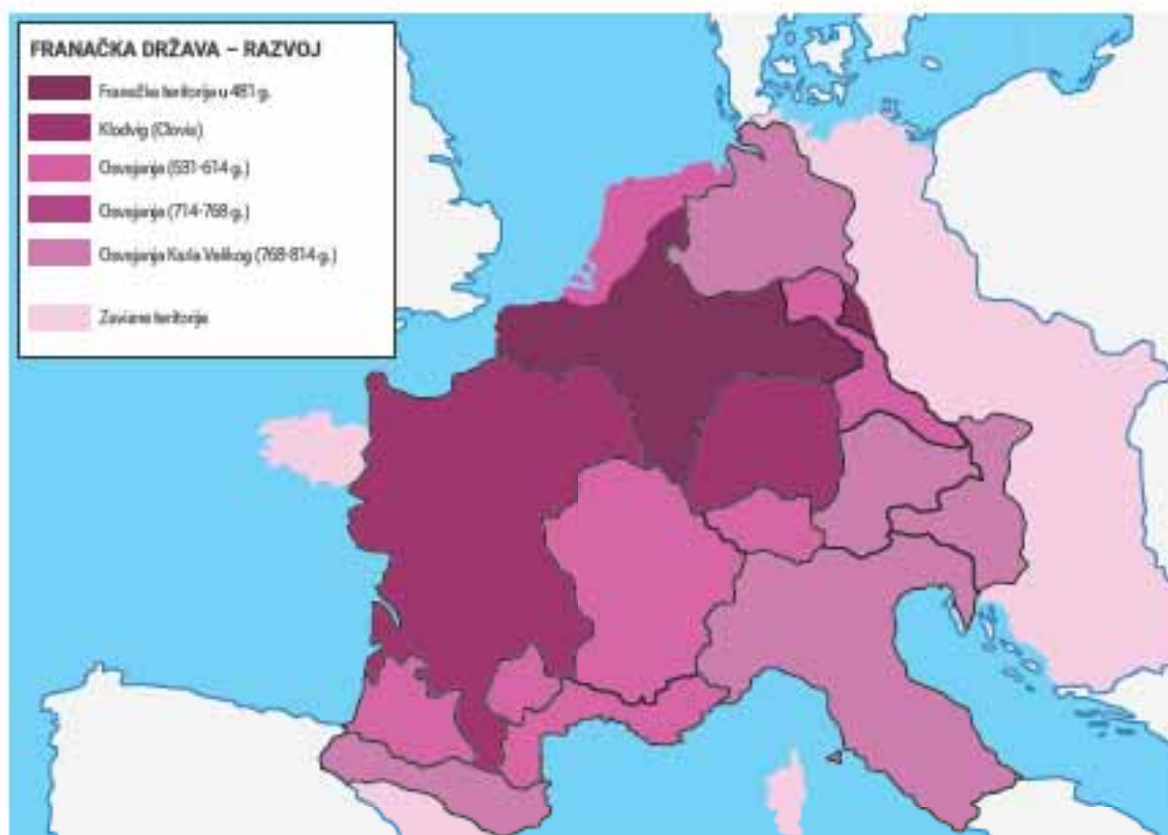
Tron Karla Velikog izrađen od mermerna i smješten u katedrali u Ahenu

Katedrala u Ahenu (rekonstrukcija)

Iluminirani rukopis Ajnhardovog djela iz XI vijeka

Širenje Franačke države

Provjeri naučeno:

1. Zašto je Klodovik primio kršćanstvo?
2. Šta su majordomi?
3. Na koji način je Karlo Martel učvrstio svoju vlast i organizovao vojsku?
4. Kakvi su bili odnosi između države i crkve u vrijeme vladara Pipina Malog i Karla Velikog?
5. Na čije naslijeđe je pretendovao Karlo Veliki?

Zadatak:

1. Istraži na internetu i napiši kratak tekst (esej) o životu Karla Velikog!

Istočno rimsko carstvo (Bizantija)

Nakon podjele Rimskog Carstva u IV vijeku, Istočno Carstvo nastavilo je da postoji sa sjedištem u Konstantinopolju, dok je Zapadno Carstvo propalo 476. godine. Konstantinopolj je osnovao car **Konstantin I** kao Novi Rim. On je postao prestionica i simbol moći Istočnog Rimskog Carstva sve do njegovog pada u XV vijeku. Žitelji ove države sebe su nazivali **Romejima**, što je značilo Rimljani, a njihovi vladari nosili su titulu **vasilevs** **Romeja**, odnosno cara Rimljana. Kasnije, da bi se razlikovala od antičkog Rimskog Carstva, u historijskoj nauci ova država je nazvana **Bizantija**, a njeni stanovnici **Bizantijci**. Taj naziv potiče od starog imena Konstantinopolja, koje je bilo Bizantion.

Bizantija je zadržala značajan dio starih rimskih tradicija u oblasti prava, vojske i uprave. S vremenom, usljed novih okolnosti, neke od karakteristika države su se promijenile. Tako je latinski jezik postepeno potisnut iz upotrebe, a njegovo mjesto zauzeo je grčki. Kršćanstvo je postalo jedina religija u državi, a crkva je imala ogroman utjecaj na oblikovanje bizantijskog društva.

Država u vrijeme Justinijana I

Bizantijski carevi imali su zamisao o obnovi Rimskog Carstva. Najdalje u tome otišao je car Justinijan I. U prvoj polovini VI vijeka, njegove vojskovođe su izvele više uspješnih pohoda, čime su znatno proširili granice. Tada su u sastav Bizantije ušle brojne zemlje oko Sredozemnog mora, obuhvatajući dijelove tri kontinenta – Evrope, Azije i Afrike.

Pored teritorijalnog širenja, Justinijan I je sproveo značajne reforme u pravu. Pod njegovim vođstvom sastavljena je **zbirka zakona** iz Rimske države, koja je bila dopunjena novim zakonskim propisima. **Justinijanovo zakonodavstvo** omogućilo je opstanak rimskog prava, koje se kasnije proširilo u zapadnu Evropu i postalo osnova za moderne pravne sisteme. Pored toga, Justinijan I se posvetio obimnim **građevinskim poduhvatima**, uključujući izgradnju poznate crkve „**Sveta Sofija**“. Ona je, zahvaljujući svojoj veličini i arhitek-

Konstantinopolj

Saznaj više:

U vrijeme Justinijana I, u Carigradu je izbila jedna od najpoznatijih pobuna u Bizantiji, poznata kao Nika (Pobedi!). Uzroci su bili nezadovoljstvo zbog visokih poreza i sukobi između različitih navijačkih grupa na trkama kočija. Te grupe su imale značajan politički utjecaj u Konstantinopolju. Pobunjenici su tražili novog cara. Postoje podaci da je Justinijan želio da pobjegne, ali ga je carica Teodora uvjerila da ostane. Pobuna je bila žestoko ugušena.

Justinijan I - Crkva sv. Vitalija (mozaik)

Bizantija za vrijeme vladavine Justinijana I (527/565)

Teritorija carstva pre Justinijana I

Osvajanje pod Justinijanom I (527-565)

Bizantija za vrijeme vladavine Justinijana I

tonskim rješenjima, postala najprepoznatljiviji simbol kršćanske crkve.

Nakon smrti Justinijana I, država se suočila sa velikim izazovima. Nadiranje novih naroda na granicama, kao posljedica Velike seobe naroda, kao i sukobi sa moćnim protivnicima na istoku, poput Persije, doveli su do gubitka teritorija i slabljenja države.

„Sveta Sofija“ – Konstantinopolj

Tvorci historije:

Prokopije Kesarijski bio je bizantijski historičar iz VI vijeka. U svojim djelima „Historija ratova“ i „O građevinama“ zabilježio je vojne pohode i graditeljske poduhvate cara Justinijana I. Napisao je i jednu „Tajnu historiju“, u kojoj je Justinijan prikazan kao okrutan i nesposoban, pa čak i opsjednut demonima. Carica Teodora je opisana kao zavidljiva, sebična i neukrotive strasti.

Reforme u državi i ponovno uzdizanje

Početkom VII vijeka, Konstantinopolj je bio pod snažnom opsadom Avara. Ta opsada dovela je u ozbiljnu opasnost sam opstanak države. Zahvaljujući visokim zidinama i organizovanoj odbrani, grad je uspio da se spase. U to vrijeme na prestolu je bio car **Iraklije**. On je odigrao ključnu ulogu u odbrani i bio svestan da mora sprovesti **reforme** kako bi učvrstio državu. U tu svrhu, Iraklije je preuredio administrativne oblasti da bi bile efikasnije u odbrani, reorganizovao je vojsku i uveo nove poreze. Uz to, pokušao je da poboljša i odnose među različitim kršćanskim grupama u Bizantiji. Smatra se da je upravo u njegovo vrijeme na bizantijskom dvoru grčki jezik počeo da dominira umjesto latinskog. Ove reforme nisu odmah donijele rezultate. Državi je bilo potrebno vrijeme da se oporavi i da se ponovo učvrsti.

Bizantija je doživjela novi procvat u IX i X vijeku, kada su državom upravljali carevi iz **makedonske dinastije**. U tom periodu književnost, umjetnost i arhitektura bilježe značajan razvoj. Čak se i sam car **Konstantin Porfirogenit** istakao kao pisac i historičar. Za potrebe tadašnjeg društva sprovedene su krupne reforme u zakonodavstvu.

Pored toga, carstvo je znatno proširilo svoje teritorije ka zapadu i istoku, naročito za vrijeme vladavine

Zlatna moneta cara Vasilija I

Izvori govore

Romeji su vjerovali da je Konstantinopolj bio spašen od opsade Avara i Slavena Božjom pomoći. Zato je patrijarh Nikifor u svojoj „Kratkoj historiji“ to opisao na sljedeći način: „...božanska sila je iznenada uništila i pogubila avarske vojnike koji su bili tamo... romejske snage su nasrnule na njih (Slavene), opkolile ih i odmah počele da ih uništavaju tako žestoko da se morska voda sva obojila u crveno od krvi. Među ubijenima bile su i slavenske žene... Kada su sve to videli, barbari su odustali od opsade i vratili se u svoju zemlju.“

Krunisanje bizantijskog cara Vasilija II

cara **Vasilija II.** Zbog svih ovih dostignuća, a posebno zbog napretka u kulturi, ovaj period je poznat kao **makedonska renesansa** (preporod).

U narednim vijekovima Bizantija je počela da slabi. Na prestolu su se smjenjivali carevi koji nisu imali naročite sposobnosti za upravljanje državom. Na raznim mjestima izbijale su ustanci, a na granicama su se pojavljivali novi osvajači. Pored toga, veliki zemljoposjednici postajali su sve moćniji i sve manje su izvršavali svoje obaveze prema državi. U takvim otežanim okolnostima, Bizantija je dočekala početak XIII vijeka, u kojem se suočila sa teškim izazovima.

Historijska ličnost

Osnivač makedonske dinastije u Bizantiji bio je Vasilije I. Poticao je iz nižih slojeva stanovništva iz teme Makedonije, koja se nalazila u Trakiji. Prema legendama i izvorima, privukao je pažnju bizantijskog cara Mihaila III nakon što je pobedio bugarskog šampiona u borbi ili ukrotio divlje konje. Kasnije je, sa svojim pristalicama, ubio cara i preuzeo prijestolje. Vasilije je tragično nastradao u nesreći tokom lova, kada ga je napao jelen.

Provjeri naučeno:

1. Kako su sebe nazivali stanovnici Istočnog Rimskog Carstva, a kako su poznati u historijskoj nauci?
2. Zašto se Justinijan I smatra jednim od najznačajnijih bizantijskih careva / imperatora?
3. Kakve je reforme sproveo car Iraklije u Bizantiji?
4. Kakva dostignuća i promjene je doživjela Bizantija u vrijeme makedonske dinastije?

Zadatak:

1. Istraži više o historiji Bizantije i izaberi jedan značajan događaj ili ličnost. Zatim napiši kratak tekst (esej) u kojem ćeš opisati značaj izabranog događaja ili ličnosti. Potrudi se da istakneš najvažnije i objasniš zašto je zapamćen/a u historiji.

Društvo u ranom srednjem vijeku

Društvo u zapadnoj Evropi

Društveno uređenje u zapadnoj Evropi nije bilo potpuno isto u svim zemljama i periodima, ali je ipak imalo neke zajedničke odlike. Hijerarhijska podređenost bila je osnovna karakteristika. Na vrhu hijerarhije nalazio se **vladatelj**, koji je posjedovao svu zemlju, ali je, radi upravljanja, dijelio na velike posjede zvane **feudi**. Te zemljišne posjede dodjeljivao je plemićima, poznatim kao **feudalc**, a oni su mu zauzvrat obećavali lojalnost i vojnu podršku.

Feudalc sa velikim posjedima nazivali su se i **visoko plemstvo**. Oni su svoju zemlju dijelili na manje dijelove i davali ih na upravljanje **sitnim feudalcima (nižem plemstvu)**. Ovi su, pak, bili obavezni da služe u vojsci ili da obavljaju druge usluge za svog gospodara. Tako se stvarala **feudalna hijerarhija**, u kojoj su krupni feudalc bili vazali vladatelja, a sitni feudalc **vazali** krupnih feudalaca.

Na dnu hijerarhije nalazili su se **seljaci**, koji su se dijelili na slobodne i na zavisne seljake. **Zavisni seljaci** su bili u najtežem položaju. Oni nisu posjedovali sopstvenu zemlju, već su bili obavezni da obrađuju zemlju feudalca. Pri tome nisu smjeli da je napuste bez njegove dozvole. Zauzvrat, dobijali su zaštitu i pravo da koriste dio zemlje za svoje potrebe. **Slobodni seljaci** imali su pravo da prodaju i naslijeđuju svoju imovinu, ali se njihov broj s vremenom smanjivao.

Krupni feudalc imali su ogromna prava nad svojim teritorijama. Neki su kovali sopstveni novac, imali posebne sudove, prikupljali poreze bez posredstva kraljevskih službenika, a ponekad vodili i samostalne ratove. Pojedini su od kralja dobijali dodatne povlastice putem posebnih povelja. U takvim slučajevima, kraljevskim službenicima bilo je potpuno zabranjeno da se miješaju u upravljanje feudalnom oblašću. Ta visoka privilegija nazivala se feudalni imunitet.

Ovakvo uređenje društva omogućavalo je kralju samo formalnu vlast nad svojim teritorijama, dok su u stvarnosti feudalc upravljali samostalno.

Manje poznate riječi

Feudalna hijerarhija – sistem društvene podređenosti u srednjem vijeku, u kojem je svako imao svoju ulogu – od kralja na vrhu, preko plemstva, do seljaka na dnu.

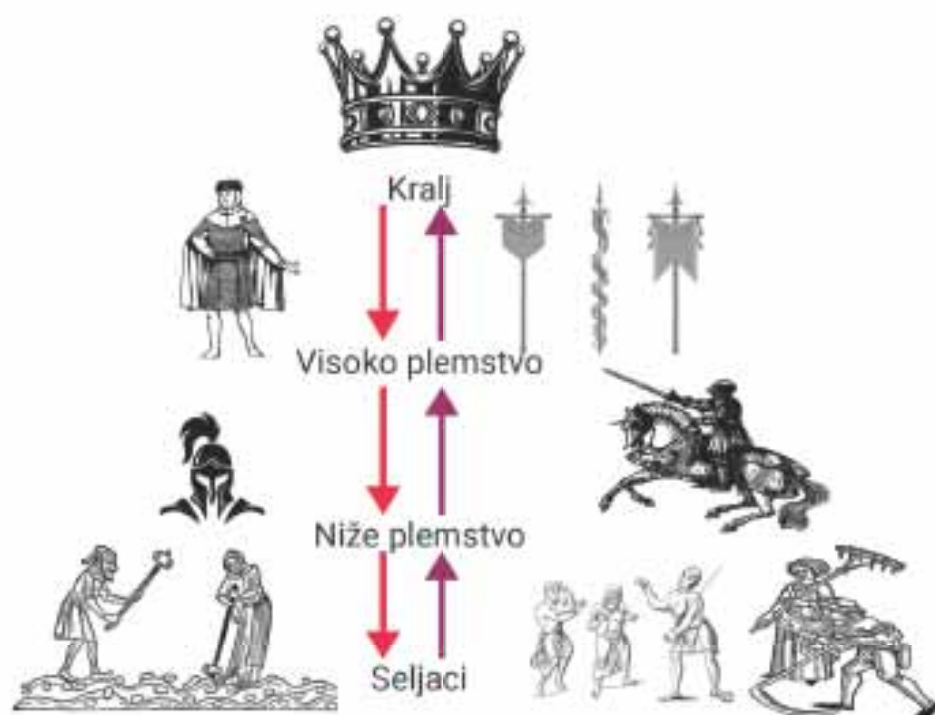
Feudalni vazal – lice koje je dobijalo zemlju od feudalca i zauzvrat mu služilo lojalnošću i vojnom podrškom.

Civilna funkcija – posao ili dužnost koji se odnose na upravljanje državom, ali nisu povezani sa vojskom ili crkvom.

Saznaj više:

U ranom srednjem vijeku, mnogi slobodni seljaci počeli su da gube svoje zemljišne posjede iz različitih razloga. Da bi preživjeli, prihvatili su ugovor (prekarij) po kome su od feudalca dobijali zemlju na obradu, ali su zauzvrat morali da predaju dio prinosa ili da rade za njega. Vremenom je ta zavisnost postajala sve izraženija, a seljaci su postepeno prelazili u status zavisnih. Tako je broj zavisnih seljaka sve više rastao.

Prikaz feudalne hijerarhije

Bizantijsko društvo

Društveno uređenje u Bizantiji bilo je različito od društva u zapadnoj Evropi. Bizantija se temeljila na rimskom načinu upravljanja, ali je s vremenom sprove-la značajne promjene kako bi se prilagodila novim okolnostima. Ona je bila čvrsto **centralizovana država**. Na vrhu hijerarhije nalazio se **car (imperator)**, koji je bio apsolutni vladar i smatran Božjim predstavnikom na zemlji. On je imenovao upravitelje oblasti, vojne zapovjednike i imao veliki utjecaj na crkvu. Po ugledu i moći, odmah ispod cara nalazilo se **bizantijsko plemstvo**.

Saznaj više:

Bizantijski carevi zadržali su rimske tradicije proglašavanja vladara. Dugo vremena novog cara birali su i potvrđivali Senat, vojska i narod Konstantinopolja. Pored toga, patrijarh mu je stavljao krunu, dajući mu božansku podršku. Ovaj proces je naglašavao vezu između cara i svih dijelova društva, iako je s vremenom postao samo formalnost.

Bizantijsko plemstvo obično su činili oni koji su učestvovali u upravljanju državom. Bizantija je imala složen sistem uprave sa brojnim službenicima koji su primali platu iz državne riznice. Najviši državni službenici sa civilnim i vojnim funkcijama, bliski rođaci cara, kao i visoko sveštenstvo, smatrani su pripadnicima bizantijskog plemstva.

U VII veku Bizantija je napustila stari rimski sistem provincija i uvela nove upravne jedinice zvane **teme**. Cela država bila je podeljena na više **tema**. One su imale i administrativni i vojni karakter. Svakom temom upravljao je **strateg**. Njemu su bile povjerene i civilne i vojne dužnosti. U temama se odbrana zasnivala na vojnicima koji su istovremeno bili i zemljoradnici. Država im je dodjeljivala zemlju za obradu, a oni su zauzvrat služili u vojsci. Ti zemljoradnici-vojnici nazivali su se **stratioti**. Pored toga, Bizantija je imala i profesionalnu vojsku, koja je za svoju službu dobijala platu.

Iako su postojali gradovi sa razvijenim zanatima i trgovinom, većina stanovništva živjela je na selu i bavila se poljoprivredom. U ranom srednjem vijeku, veliki dio **seljaka** bio je slobodan i posjedovao sopstvenu zemlju, a njihova glavna obaveza bila je plaćanje poreza.

U posljednjim vjekovima Imperije, carevi su postepeno gubili svoju moć. Istovremeno je rastao utjecaj plemstva. Oni su dobijali velike zemljišne posjede na upravljanje, tzv. pronije. U početku pronije nisu se nasljeđivale, ali su kasnije postale nasljedne. Pri tom su mnogi seljaci koji su ranije posjedovali sopstvenu

Freska sv. Merkurija kao bizantijskog vojnika

Bizantijska vojska

zemlju postali zavisni od gospodara velikih zemljišnih posjeda.

Ove promjene oslabile su centralnu vlast. Veliki zemljoposjednici sve manje su ispunjavali svoje obaveze prema državi, a Bizantija je postala manje otporna na prijetnje koje su je ugrožavale u posljednjim vijekovima.

Crkva u ranom srednjem vijeku

U srednjem vijeku crkva je bila jedna od najvažnijih društvenih institucija u Evropi. Nakon što je **Konstantin Veliki** prihvatio kršćanstvo kao ravnopravnu religiju u rimskoj državi, započela je organizacija cijele teritorije carstva. Tako se formiralo pet značajnih crkvenih centara, nazvanih **patrijaršije**. Kao najutjecajnije istakle su se patrijaršije u **Rimu** i u **Konstantinopolju**. Duhovne vođe ovih crkvenih centara nazivale su se patrijarsi. Svaka patrijaršija bila je podijeljena na više **eparhija** (episkopija), kojima su upravljali **episkopi**.

Za srednjovjekovne vladare podrška crkve bila je od velikog značaja. Crkveni velikodostojnici krunisali su vladara, omogućavajući mu da se predstavlja kao Božji izabranik na zemlji. Zauzvrat, crkva je dobijala velike darove i zemljišne posjede, što ju je pretvorilo u jednog od najvećih zemljoposjednika u srednjem vijeku.

Crkva se često suočavala sa unutrašnjim izazovima, kao što je pojava pokreta koji se nisu slagali sa zvaničnim crkvenim učenjem. Ta učenja bila su poznata kao **heretička učenja**. Na primjer, arijanstvo je negiralo neke od božanskih osobina Isusa Krista. Ikonoborstvo se, pak, protivilo upotrebi ikona. Da bi riješili te probleme i učvrstili vjeru, najviši crkveni predstavnici sastajali su se na saborima. Najpoznatiji su bili **Vaseljski sabori**, koji su imali ogroman utjecaj na oblikovanje kršćanstva. Ovi sabori su nazivani vaseljskim jer su na njima učestvovali episkopi iz svih patrijaršija.

S vremenom su se rimski patrijarh, poznat kao rimski papa, i konstantinopoljski patrijarh sve više razilazili oko pitanja ko treba da ima prvenstvo u kršćanskom svijetu. Pored tog neslaganja, pojavile su se i značajne razlike u načinu praktikovanja vjere i u pojedinim crkvenim učenjima između dvije patrijaršije.

Car Teofil i bizantijski plemići

Car Konstantin Veliki sa episkopima Prvog vaseljskog sabora

Kristos predaje ključeve apostolu Petru. Značajna simbolika za pape koji se smatraju nasljednicima apostola Petra

Godine 1054. neslaganja između pape i konstantinopoljskog patrijarha dovela su do prekida njihove komunikacije. Taj događaj postao je poznat kao Velika šizma ili Veliki raskol u crkvi. Zapadni kršćani, predvođeni papom, počeli su da se nazivaju katolicima, dok su istočni kršćani, pod vođstvom konstantinopoljskog patrijarha, postali poznati kao pravoslavni. Iako je bilo pokušaja ponovnog ujedinjenja dviju crkava, do toga nikada nije došlo.

Stara bazilika „Sv. Petra“ u Rimu – važan duhovni centar za papstvo

Istraži:

U ranom periodu kršćanske crkve postojali su istaknuti duhovni učitelji, poznati kao sveti oci. Oni su odigrali ključnu ulogu u oblikovanju osnovnih kršćanskih vjerovanja i praksi. Njihova učenja korišćena su u borbi protiv heretičkih pokreta.

Istraži više o sljedećim svetim ocima: sv. Avgustin, sv. Jovan Zlatousti i sv. Vasilije Veliki.

Zatim napiši kratak tekst o njihovom životu i doprinosu kršćanstvu.

Sv. Vasilije Veliki, jedan od najznačajnijih crkvenih otaca u kršćanstvu

Provjeri naučeno:

1. Opiši feudalnu hijerarhiju društva u Evropi?
2. Objasni šta predstavlja tema u Bizantiji?
3. Koje su bile najistaknutije patrijaršije u kršćanstvu?
4. Zašto je nastala Velika šizma?

Zadatak:

1. Istraži dodatno društvena uređenja u Evropi i u Bizantiji!
Zatim napravi tabelu za poređenje ova dva društva. U jednu kolonu upiši sličnosti, a u drugu razlike.
2. Razmisli: koje je društvo, po tvom mišljenju, bilo bolje uređeno?

Pojava islama i države Arabljana

Arabija – prirodni uslovi i stanovništvo

Još od antičkog doba, glavni trgovački putevi između zemalja oko Sredozemnog mora i istočnih zemalja (Kine i Indije) prolazili su preko poluostrva Arabija. Stanovnici ovog poluostrva i okolnih oblasti Mesopotamije, Sirije i Istočnog Egipta nazivaju se Arabljani.

Uslovi za život u ovom dijelu svijeta bili su surovi. Veliki dijelovi poluostrva Arabija pokriveni su pješčanim pustinjama, sa ograničenim količinama vode. Nema stalnih rijeka ni jezera, a voda se nalazi uglavnom u malim plodnim oblastima zvanim oaze. Klima u Arabiji je izuzetno surova, sa visokim dnevnim i niskim noćnim temperaturama.

Takvi uslovi oblikovali su život ljudi u ovom regionu. U unutrašnjosti poluostrva živjeli su nomadski stočari, zvani Beduini. Oni su živjeli u plemenskim zajednicama. Uzgajali su kamile, ovce i koze, putujući sa svojim stadima kroz pustinju.

U brdovitom području poluostrva nalazi se grad Meka, koji je još u doba kasne antike bio važan trgovački centar. Kroz njega je prolazio značajan trgovački put, kojim su svakodnevno prolazili trgovački karavani. Odatle su se prenosili začini, svila, zlato, koža i druga roba, čak iz Kine i Indije. Taj put je u antici bio poznat kao Put mirisa.

Trgovina je dovela u Arabiju različite grupe ljudi, koji su sa sobom donosili razne ideje i učenja. Ona su imala veliki utjecaj na društvo i kulturu Arabljana.

Pojava islama

Početkom VII vijeka kod Arabljana se pojavila nova religija – **islam**. Za njenog osnivača smatra se poslanik **Muhamed**. On je sebe proglasio posljednjim prorokom poslatim od Boga. Svoju propovjedničku djelatnost Muhamed je započeo u gradu Meka. Propovjedao je vjeru u jednog Boga – **Allaha**, zaštitnika siromašnih.

Beduini

Poveži sa geografijom:

Razgovaraj sa nastavnikom/ nastavnicom geografije o reljefu i klimi u Arabiji i o njihovom utjecaju na život ljudi koji tamo žive.

Historijska ličnost

Poslanik Muhamed

Muhamed je rođen u Meki.

Kao dijete često je putovao sa trgovačkim karavanima svog ujaka u Siriju i Palestinu. Tamo se upoznao sa drugim religijama. Prema islamskom predaji, u svojoj četrdesetoj godini, u jednoj pećini u blizini Meke, Muhameda je posjetio melek Džibrail (Gabrijel). On mu je izdiktirao prve redove Kur'ana – svete knjige muslimana. Tako je započelo objavljivanje Božjih poruka Muhamedu, koje je trajalo 23 godine.

Takođe, Muhamed je propovjedao da su svi ljudi jednaki pred Bogom, bez obzira na to da li su siromašni ili bogati. Na taj način Muhamed je stekao mnoge sljedbenike, koji su bili nazvani **muslimani**, što znači pokornici (Bogu).

Zbog svoje propovjedničke djelatnosti, Muhamed je stekao i protivnike među vladajućim slojevima u Meki i pristalicama stare religije Arabljana. Muhamed je bio primoran da sa malim brojem sljedbenika napusti Meku i skloni se u oazu Jatrib, kasnije nazvanu **Medina** (Grad Poslanika). Njegov odlazak iz Meke u Medinu dogodio se **622. godine**. Ta godina je u muslimanskoj historiji poznata pod imenom **hidžra** (preseljenje). Zbog svog značaja, ovaj događaj označava početak muslimanske ere, odnosno računa se kao prva godina po islamskom kalendaru.

Muhamed je u Medini osnovao prvu islamsku zajednicu. Tom prilikom postao je duhovni i svjetovni vođa muslimana. Nakon nekoliko godina, uz pomoć svojih sljedbenika, osvojio je grad Meku. Nova religija se velikom brzinom proširila po Arabijskom poluostrvu.

Osvajanja Arabljana

Pojava islama ubrzala je ujedinjenje Arabljana. Izgradili su snažnu državu na prostoru Arabije i krenuli u osvajanja. Nasljednici Muhameda, koji su predvodili državu, nazivani su **kalifi**, a njihova država – **kalifat**. Oni su u državi imali svu svjetovnu i duhovnu vlast.

Do sredine VIII vijeka Arabljani su osvojili ogromna prostranstva. Ona su se prostirala od Indije, preko sjeverne Afrike, sve do današnje Španije. Osvajanja Arabljana u zapadnoj Evropi zaustavili su Franci, a u istočnoj Evropi Bizantija.

Nakon velikih proširenja, Kalifat je zahvatila unutrašnja borba. Kao posljedica toga, država je podijeljena na tri dijela. Tako su nastala tri kalifata sa centrima u **Bagdadu** (Azija), **Kairu** (Afrika) i **Kordobi** (Evropa).

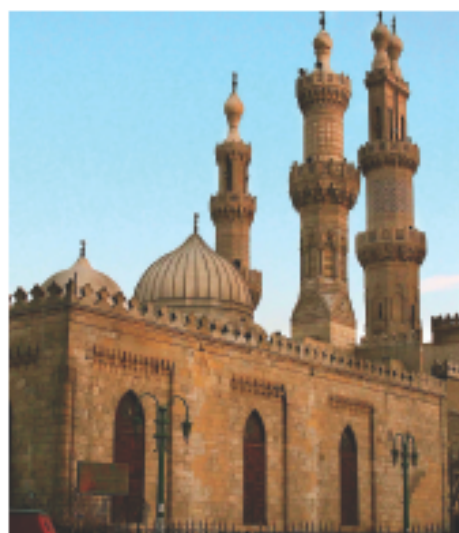

Ulaz u pećinu Hira na planini Džabal en-Nur, gdje je prema islamskom predanju melek Džibrail (Gabrjel) posjetio Muhameda

Manje poznate riječi

Poslanik – prema islamskoj tradiciji, čovjek koji je izabran od Boga da prenese njegove poruke ljudima.

Kalif – nasljednik, zamjenik Allahovog poslanika, vrhovni vjerski i politički poglavar muslimana.

Džamija Al-Azhar – najstarija džamija u Kairu

Širenje Arabijskog kalifata (VII i VIII vijek)

Učenje Muhameda

Učenje poslanika Muhameda objavljeno je u svetoj knjizi muslimana, poznatoj kao **Kur'an**. Ona se sastoji od različitih poglavlja (sura). Ona su, prema islamskom predanju, Muhamedu preneti od Allaha. Pored Kur'ana, glavni izvor islamskog učenja predstavlja i **hadis**. To je zbirka pouka o djelima poslanika Muhameda koje se preporučuje da slijede svi muslimani. Na osnovu Kur'ana i hadisa stvoreni su islamski zakoni, koji su dio islamskog prava zvanog **šerijat**.

Islamsko učenje je originalno učenje, ali sadrži i mnoge elemente iz ranije religije Arabljana, kršćanstva i judaizma. Ono se zasniva na nekoliko osnovnih vjerovanja, koja se nazivaju **pet stubova islama**. Tako se muslimanima preporučuje da vjeruju samo u boga Allaha, da se mole Bogu pet puta dnevno, da daju milostinju siromašnima, da poste tokom svetog mjeseca Ramazana i da bar jednom u životu odu na hodočašće u Meku. Grad Meka, u kome je Muhamed rođen i započeo svoje propovijedanje, prvi je **sveti grad** islama. Poslije njega slijede gradovi Medina i Jerusalem. U središtu Meke nalazi se i najznačajniji islamski verski objekat, zvan **Čaba**.

Kur'an – sveta knjiga muslimana

Čaba (Kaba) – islamsko svetište u Meki

Za muslimane, Čaba predstavlja središte svijeta, prema kome se okreću tokom molitve.

Nakon smrti poslanika Muhameda u VII vijeku, muslimani su se podijelili na **sunit**e i **šite**. I jedni i drugi poštovali su osnovna učenja islama, ali se razlikuju po određenim vjerskim praksama i ritualima.

Džamija poslanika u Medini

Velika džamija u Dženeu (Mali)

Provjeri naučeno:

1. Opiši uslove za život na Arabijskom poluostrvu!
2. Zašto je 622. godina važna u historiji islama?
3. Kako se zove sveta knjiga muslimana?
4. Na kojim teritorijama se proširio Arabijski kalifat u VII i VIII vijeku?
5. Objasni osnovna vjerovanja islama!

Zadatak:

1. U svesci izradi uporednu tabelu sa dve kolone – jedna će biti posvećena kršćanstvu, a druga islamu.
Zatim popuni tabelu sljedećim podacima za obje religije:
A) Glavni poslanik B) Vrijeme pojave C) Prostor na kome se javlja
D) Sveta knjiga E) Osnovne ideje i vjerovanja

Nauka i kultura u ranom srednjem vijeku

Nauka i kultura u Zapadnoj Evropi

Velika seoba naroda zadala je ozbiljan udarac kulturnim tokovima u Evropi. Praktično, kulturni trendovi našli su se u zastoju, pa čak i nazadovali. Germanska plemena, koja su osnovala svoje države na teritoriji nekadašnjeg Zapadnog Rimskog Carstva, prihvatila su malo od kulturnih dostignuća iz antičkog perioda. Iako se latinski jezik nastavio koristiti širom Zapadne Evrope, utjecaj rimske kulture bio je prilično slab.

U ranom srednjem vijeku presudnu ulogu u oblikovanju kulture u Evropi imalo je **kršćanstvo**. Crkve i manastiri posjedovali su velike biblioteke i škole. U njima su postojale posebne prostorije, tzv. **skriptorijumi**, u kojima su se pisala, prepisivala i prevodila razna djela za potrebe crkve. U tim prepisivačkim centrima primjenjivala se posebna tehnika pisanja, tzv. kaligrafija (lijepo pisanje). Najčešće se pisalo na **pergamentu**, koji se izrađivao od životinjske kože. Pošto je pergament bio skup materijal, često se dešavalo da se isti koristi više puta za pisanje. Tom prilikom prethodno napisani tekst bio bi uklonjen. Ovom praksom uništeno je mnogo starih rukopisa.

Evropska kultura počela je ubrzano da se razvija krajem VIII i početkom IX vijeka, kada je Karlo Veliki pretvorio državu Franaka u moćnu evropsku imperiju. Njegova prestonica Ahen postala je centar obrazovanja u zapadnoj Evropi. Tamo je osnovana **dvorska akademija**, u kojoj su se sticala znanja iz gramatike, geometrije, aritmetike, muzike i drugih oblasti. Dvorcem u Ahenu su prošli brojni pisci, ljetopisci, prevodioci i drugi učenici ljudi. Ovaj period razvoja zapadnoevropske kulture poznat je kao **karolinška renesansa**.

Saznaj više:

Srednjovjekovni rukopisi često su bili ukrašeni znacima, figurama, pejzažima, simbolima i slično. Takvo ukrašavanje rukopisa naziva se iluminacija. Ona se može javiti u obliku minijature ili inicijala. Minijatura predstavlja malu slikovnu predstavu pored teksta, dok je inicijal istaknuto početno slovo na početku poglavlja.

Karolinška minuskula – pismo uvedeno tokom karolinške renesanse

Skriptorijum (minijatura)

Nauka i kultura u Bizantiji

Tokom ranog srednjeg vijeka, Bizantijsko carstvo predstavljalo je značajan centar nauke i kulture. Kao nasljednica Rimskog carstva, Bizantija je sačuvala dostignuća rimske kulture. Ipak, u razvoju originalne bizantijske kulture najveći utjecaj imalo je kršćanstvo. To se posebno ogledalo u bizantijskom obrazovanju, arhitekturi i umjetnosti.

Tokom V vijeka u Konstantinopolju je osnovana imperatorska škola, kasnije nazvana Magnaurska škola. U njoj su svoje obrazovanje sticala djeca imperatora i visokog bizantijskog plemstva. Tu su učili i stranci koji su se pripremali za visoke državne i crkvene funkcije. Među najpoznatijim učiteljima u ovoj školi bili su patrijarh Fotije, Mihail Psel, Konstantin Filozof (sv. Ćiril) i drugi.

Građevinarstvo u Bizantiji poznato je po brojnim **arhitektonskim inovacijama**. Većina njih uvedena je u VI vijeku, za vrijeme vladavine cara Justinijana I. Po njegovoj naredbi izgrađena je crkva **Sv. Sofije** u Konstantinopolju, poznata po svojoj karakterističnoj kupoli, koja predstavlja tipičan primjer bizantijske arhitekture.

Crkve su ukrašavane **mozaicima, freskama i ikonama**. Jedan od najpoznatijih primjera bizantijske umjetnosti je bazilika Sv. Vitalija u Raveni (Italija). Tamo se nalaze značajni primjeri bizantijskih mozaika iz vremena cara Justinijana I. Za vrijeme njegove vladavine izgrađen je i Sinajski manastir u Egiptu. U njemu se nalazi jedna od najvećih zbirki ranokršćanskih ikona, uključujući i najstariju poznatu ikonu Isusa Krista.

Bizantijsko carstvo bilo je jedna od prvih država sa javnim medicinskim ustanovama, odnosno prvobitnim bolnicama. One su bile osnovane od strane crkve i namijenjene siromašnima i beskućnicima. Takođe, Romeji su uveli i nove vrste oružja. U pomorskim i priobalskim bitkama koristili su oružje zvano grčka vatra. To oružje ispaljivalo je plamen ka neprijateljskom brodu, s ciljem da ga zapali ili da onespособi posadu.

Unutrašnjost crkve Svete Sofije

Manje poznate riječi

Kupola – arhitektonski element u obliku polulopte, koji se nalazi na vrhu građevina.

Mozaici iz bazilike Svetog Vitalija u Raveni (Italija)

Saznaj više:

Romeji su vjerovali da postoje i ikone koje nisu izrađene ljudskom rukom, već od Boga. Takve ikone nazivaju se nerukotvorne ikone.

Grčka vatra (minijatura)

Nauka i kultura kod Arabljana

Arabljani su postigli značajne rezultate u nauci i kulturi. Njihova otkrića imala su snažan utjecaj na razvoj Evrope. Nauka kod Arabljana nije bila pod tako snažnim utjecajem religije kao u Evropi, pa se zato razvijala većom brzinom. Takođe, za razvoj nauke i kulture kod Arabljana važne su bile trgovačke veze ovog regiona sa Kinom i Indijom.

U oblasti matematike, Arabljani se smatraju utemeljivačima trigonometrije, algebre i analitičke geometrije. Pored toga, od Indijaca su preuzeli i usavršili brojeve, koji su danas poznati kao arapski brojevi. Arabljani su uveli i novi broj – nulu.

U oblasti medicine posebno se istakao Avicena. On je sakupio cjelokupno dotadašnje znanje o medicini i izložio ga u dijelu „Kanon medicine“ u pet knjiga. Mnogi gradovi Arabljana imali su i opservatorije, koje su se koristile za proučavanja u oblasti astronomije. U književnosti je posebno značajna zbirka priča „Hiljadu i jedna noć“.

Na teritoriji Arabijskog kalifata u Španiji bili su osnovani univerziteti, na kojima se izučavalo pravo, medicina i teologija. Najpoznatiji takav univerzitet nalazio se u Kordobi. Tamo se nalazila jedna od najvećih biblioteka srednjeg vijeka.

Arabljani su od Kineza preuzeli način izrade papira, kao i barut. Ova dostignuća kasnije su prenijeli u Evropu. Pored toga, evropski narodi su preko Arabljana pri-

Avicena

Saznaj više:

Zbirka „Hiljadu i jedna noć“ jedno je od najpoznatijih srednjovjekovnih književnih djela. Smatra se da je nastala oko IX vijeka u Bagdadu, gdje su se okupljali trgovci koji su pričali priče iz cijelog svijeta. Među najpoznatijim pričama iz ove zbirke su priče o Aladinu i čarobnoj lampi, Sinbadu moreplovcu i Ali-babi i četrdeset razbojnika.

mili i mnoge nove poljoprivredne kulture sa Istoka, kao što su pirinač, pamuk, konoplja, šećerna trska i svilena buba.

U oblasti arhitekture, Arabljani su se istakli izgradnjom raskošnih islamskih hramova – **džamija**. One su najčešće imale kupolu, a oko džamije su se podizale visoke tornjevi zvani **minareti**. Unutrašnjost džamija bila je ukrašena ajetima iz Kur'ana ili **arabeskama**. Za razliku od kršćanskih hramova, u džamijama nije dozvoljeno prikazivanje Boga, ljudi i životinja.

Džamija Al Kuba u Medini (Saudijska Arabija) – najstarija džamija na svetu

Manje poznate riječi

Minare – „mjesto svjetlosti“ – Toranj koji se nalazi pored džamije i služi za pozivanje vjernika na molitvu.

Arabeska – arapski ukrasni ornamenti sastavljeni od geometrijskih linija i motiva iz biljnog svijeta.

Arabeska

Provjeri naučeno:

1. Šta je skriptorijum?
2. Kako se naziva period ubrzanog razvoja kulture u Zapadnoj Evropi krajem VIII i početkom IX vijeka?
3. Na koji način su bile ukrašavane crkve u Bizantiji?
4. Zašto se nauka kod Arabljana razvijala brže nego u Evropi?
5. Koja su najznačajnija dostignuća Arabljana u matematici i medicini?

Zadatak:

1. Istraži na Internetu i izradi brošuru o najvećim dostignućima u ranom srednjem vijeku u Zapadnoj Evropi, Bizantiji i kod Arabljana.

Historijski izazov:

U odjeljenju se podijelite u tri grupe:

Prva grupa predstavlja vladara / kralja.

Drugu grupu čine kraljevi savjetnici.

Treća grupa su hroničari / ljetopisci.

Historijski scenario:

Jedan uspješan kralj Franaka, kroz više vojnih pohoda, značajno je proširio svoju državu. Ipak, nakon ovih osvajanja suočio se sa ozbiljnim izazovima. U novim oblastima, lokalni moćnici i sveštenici koji su potčinjeni rimskom papu ne prihvataju vladara jer nije kršćanin. Kralju je izuzetno važno da ih pridobije na svoju stranu, jer imaju veliki utjecaj na razmišljanje i ponašanje stanovništva i lako mogu da izazovu masovni otpor protiv njegove vlasti.

Dodatni problem za stabilnost države je taj što je stanovništvo sastavljeno od različitih naroda sa različitim vjerovanjima, što otežava njihovo međusobno prihvatanje. Neki, poput Franaka, vjeruju u više bogova, dok drugi pripadaju kršćanstvu.

Zadatak:

Savjetnici daju kralju prijedloge kako da postupi kako bi pridobio podršku sveštenika i lokalnih moćnika sa novih teritorija, kao i da zadrži raznoliko stanovništvo ujedinjeno i lojalno državnoj vlasti.

Kralj donosi odluku da li će prihvatiti neki od prijedloga savjetnika ili će donijeti drugačiju odluku.

Hroničari bilježe odluke kao da su savremenici događaja i opisuju kakve su posljedice te odluke imale na dalju historiju države.

Smjernice za razmišljanje za kralja i savjetnike:

- Da li je dobro da vladar pokuša da drži cjelokupno stanovništvo pokornim silom? Razmislite o stalnom nezadovoljstvu i otporu stanovništva!
- Da li vladar treba da primora sve stanovnike da pređu u religiju Franaka (da vjeruju u više bogova)? Razmislite o ugledu koji će potom imati među kršćanskim državama sa kojima mu je potrebna suradnja!
- Da li vladar treba da uđe u pregovore sa moćnicima i sveštenicima i da ih pridobije nekim nagradama? Razmislite da li bi to donijelo dugotrajno rješenje problema!
- Da li, možda, vladar treba da bude tolerantan prema svima i da ne preduzima ništa u vezi pridobijanja moćnika i ujedinjenja stanovništva? Razmislite da li bi država tako bila stabilna!

Diskusija:

Nastavnik otkriva o kom vladaru je riječ i koju je odluku on zaista donio! Zatim, uz njegovu pomoć, diskutujte i uporedite vašu verziju sa stvarnom historijskom pričom.

T E M A

2

Balkan i Makedonija u ranom srednjem vijeku

Naseljavanje Slavena na Balkan

Razlozi za seobu Slavena

Prema historijskoj nauci, prapostojbina Slavena nalazila se u Srednjoj i Istočnoj Evropi, između **Baltičkog mora** na sjeveru i **Karpata** na jugu. Iako su ta područja bila bogata šumama, rijekama i jezerima, život je tamo postepeno postajao teži. Zbog klimatskih promjena nastupile su hladnije zime i slabiji prinosi poljoprivrednih kultura. Broj stanovnika se povećavao, a obradivo zemljište bilo je ograničeno. Istovremeno, pritisak Huna izazvao je masovne seobe širom Evrope, što je podstaklo Slavene da krenu u potragu za novim teritorijama i boljim životom. U takvim okolnostima, Slaveni su počeli da se sele u različitim pravcima. U zavisnosti od pravca kretanja, poznati su kao: istočni, zapadni i južni Slaveni.

Naseljavanje Slavena na Balkanu

Južni Slaveni su se uputili ka jugu. Do VI vijeka naselili su se u plodnim područjima oko Dunava, u **Panonskoj** i

Prvobitno prebivalište Slavena

Oruđa i ukrasi koje su pravili Slaveni

Historijska karta koja prikazuje doseljavanje Slavena na Balkanu

Vlaškoj niziji. Ta područja su im služila kao privremeno utočište prije nego što su počeli da prodiru dublje na Balkansko poluostrvo.

Naseljavanje Slavena na Balkan bilo je podstaknuto i olakšano sa više okolnosti. Sredinom VI vijeka, Bizantijska imperija bila je pogođena epidemijom poznatom kao Justinijanova kuga, koja je značajno smanjila broj stanovnika. Istovremeno, Bizantija je vodila dugotrajne ratove protiv Persije na istoku. Zbog toga je njena sposobnost da brani Balkan bila oslabljena. To je predstavljalo prednost za Slavena, koji su brzo probili oslabljenu bizantijsku odbranu i naselili se u tim krajevima.

Prelazak Slavena na Balkan

Naseljavanje Slavena na Balkansko poluostrvo započelo je tokom VI vijeka. U to vrijeme, Slaveni su bili u savezu sa Avarskim kaganatom. Avari su koristili Slavena kao saveznike ili potčinjena plemena za napade na Bizantiju. Zajedno sa njima, Slaveni su prelazili na Balkan i pljačkali bizantijske teritorije. Nakon prvih napada, obično su se vraćali nazad sa bogatim plijenom.

Od početka VII vijeka, Slaveni su počeli samostalno da prelaze Dunav i trajno da se naseljavaju u balkanskim prijedelima. Njihova naselja najčešće su nastajala u plodnim nizijama, riječnim dolinama i priobalnim područjima. Slaveni su postepeno zauzeli i naselili oblasti od Panonske nizije do Egejskog mora, kao i od jadranske obale do Crnog mora. Prema nekim zapisima, Slaveni su stigli do Peloponeza. U pojedinim krajevima naselili su se i u planinskim predjelima, ali su pretežno živjeli u **oblastima pogodnim za poljoprivredu.**

Hrvatska i srpska slavenska plemena naselila su se u sjeverozapadnim i centralnim dijelovima Balkana. U oblasti između Dunava i Stare planine poznat je takozvani **Savez sedam plemena**, dok se na području Epira spominju **Vajuniti.**

Makedonske sklavinije

Do sredine VII vijeka, gotovo cijela teritorija Makedonije, sa izuzetkom Soluna, bila je obuhvaćena naseljavanjem slavenskih plemena. Dragoviti su se naselili zapadno od Soluna, Berziti su zauzeli predjele jugoza-

Istraži:

Justinijanova kuga bila je jedna od najsmrtonosnijih epidemija u historiji srednjeg vijeka.

Istraži više detalja o ovoj pojavi i napiši kratak tekst (esej)!

Monoksili

Saznaj više:

Za brzi i tihi prelazak preko velikih reka kao što je Dunav, Slaveni su koristili takozvane monoksile. Oni su bili izdubljeni iz ogromnih stabala. Tokom opsade Soluna, takvi monoksili su korišćeni za blokadu grada s morske strane.

Avari i Slaveni opsedaju Konstantinopolj

padne Makedonije, oko Ohrida i Prilepa. **Rinhini** su se naselili na poluostrvo Halkidiki, a **Sagudati** duž toka rijeke Bistrice. **Strumljani** su, pak, živjeli duž uz rijeku Strumu. Ova plemena su najčešće naseljavala plodne nizije i doline, gdje su postojali povoljni uslovi za poljoprivredu i stočarstvo.

Cilj slavenskih napada bio je i grad **Solun**. On je predstavljao jedno od najvažnijih bizantijskih uporišta na Balkanu. Krajem VI vijeka, Slaveni su dva puta napali grad, ali bez uspjeha. Najveća opsada dogodila se u prvoj polovini VII vijeka, kada je Solun bio pod opsadom dvije godine. Bez obzira na broj slavenskih ratnika i upotrebu opsadnih sprava, grad je uspio da se odbrani zahvaljujući čvrstim zidinama i pomoći koju je dobijao morskim putem. U drugoj polovini VII vijeka, Slaveni su ponovo pokušali da osvoje Solun. Ujedinjeni u snažan plemenski savez, izveli su koordinisane napade na grad sa kopna i sa mora. Međutim, zbog unutrašnjih sukoba i snažne odbrane, opsada je propala. Solun nikada nije bio osvojen od strane Slavena ratom.

Naseljavanje Slavena na Balkanu

Slaveni koji su se trajno naselili na Balkanu bili su organizovani u samoupravne zajednice ili poludržavne formacije zvane **sklavinije**. U Makedoniji su bile poznate kao **makedonske sklavinije**. Obično su dobijale ime po plemenu koje je činilo zajednicu. Tako je sklavinija

Tvorci historije:

1. Jedan od najznačajnijih izvora za naseljavanje Slavena u Makedoniji jesu „Čuda svetog Dimitrija“. U djelu je opisano kako su Slaveni i Avari napadali Solun i okolna područja. Prema ovom izvoru, Solun je bio spašen zahvaljujući božanskim čudima svetog Dimitrija, koji je bio zaštitnik grada.
2. Bizantija nikada nije uspjela u potpunosti da potčini makedonske sklavinije, iako je preduzimala više pohoda. Ipak, o jednom takvom napadu iz druge polovine VIII vijeka svjedoči Teofan Ispovjednik u svom dijelu „Hronografija“: „Te godine (car) Konstantin je potčinio sklavinije širom Makedonije...“

Ostaci zidina Soluna

Izvori govore

O opsadi Soluna od strane Slavena i Avara 586. godine, solunski arhiepiskop Jovan zapisao je: „Mili moji, to bijaše najveća vojska koju smo vidjeli u našem vremenu. Oni opsedoše grad kao smrtonosni vijenac... tako da se nije vidjelo mjesto na zemlji koje nije gazila barbarska noga... Umjesto zemlje, drveća ili trave, sad su se mogle vidjeti glave neprijatelja...“

koju su formirali Berziti nazvana Berzitija, a sklavinija Dragovita – Dragovitija.

Na čelu svake sklavinije nalazio se vođa koga su Romaji nazivali **arhont** ili **reks** (kralj). U slučaju veće opasnosti ili zajedničkih napada na Bizantiju, više sklavinija se udruživalo u saveze koje je predvodio jedan vođa.

Sklavinije su počele da nestaju krajem VIII i početkom IX vijeka. U tom periodu Bizantija je uspjela da uspostavi čvršću kontrolu nad makedonskim sklavinijama. Kasnije, širenjem bugarske države ka Makedoniji, veći dio sklavinija bio je potčinjen i uključen u okvire te države.

Promjene nakon naseljavanja Slavena na Balkan

Slaveni su na Balkan donijeli svoja vjerovanja i kulturu. Vjerovali su u više bogova, a vrhovni bog im je bio **Perun** – bog groma i munje. Poštovali su i **Velesa**, zaštitnika stoke, kao i druga božanstva povezana s prirodom, plodnošću i životom. Vjerovali su u **zagrobni život**, smatrajući da duša nastavlja da postoji nakon smrti. Pored bogova, vjerovali su i u natprirodna bića kao što su vile i duhovi. Nakon što su primili kršćanstvo, ta vjerovanja su se postepeno mijenjala.

Nakon naseljavanja na Balkanu, Slaveni su došli u kontakt sa stanovništvom koje je živjelo na tim prostorima. To stanovništvo je uglavnom bilo sastavljeno od romanizovanih Makedonaca, ilirskih i trackih plemena, kao i potomaka rimskih kolonista. U početku, jedan dio njih se povukao ka utvrđenim bizantijskim gradovima kao što su Solun i Konstantinopolj i drugim **primorskim gradovima**, dok su se drugi sklonili u **planinske područja**.

Balkan i Makedonija u ranom srednjem vijeku

Ipak, značajan dio lokalnog stanovništva nastavio je da živi u svojim oblastima. Tokom VII vijeka i dalje su funkcionisale neke episkopije na teritoriji Makedonije. To pokazuje da život kršćanskog stanovništva nije bio u potpunosti uništen, već je u pojedinim dijelovima nastavio da postoji. Vjerovatno je, kako je vrijeme

Saznaj više:

Prebond i Hacon bili su dvojica vođa udruženih slavenskih plemena koja su opsjedala Solun. Prebond je zarobljen i ubijen još prije nego što je napao Solun, a Hacon je uhvaćen tokom opsade i kamenovan od strane stanovnika Soluna.

Perun – vrhovni bog Slavena

Istraži:

Kod Slavena su postojali i drugi bogovi, kao što su **Lada**, **Vesna** ili **Dažbog**. Oni su bili zaštitnici različitih aspekata života i prirode. Istraži više o slavenskim bogovima i vjerovanjima! Pokušaj da otkriješ da li postoje toponimi, lična imena, praznici ili običaji koji su na neki način povezani sa predkršćanskim vjerovanjima kod Slavena?

prolazilo, utjecaj jednih na druge bio sve veći. Slaveni su prihvatili **napredna bizantijska znanja**, kao što su alati za poljoprivredu i zanatstvo, ali i tehnike za obradu zemlje i metala. Lokalno stanovništvo koje je živjelo u sklavinijama počelo je da se služi slavenskim jezikom.

Naseljavanjem Slavena, mnogi geografski nazivi pretrpjeli su promjene. Neki **toponimi** dobili su nova slavenska imena. Na primjer, antički grad **Lihnid** postao je **Ohrid**, reka **Aksios** preimenovana je u **Vardar**, a rijeka Erigon u Crna Rijeka. Drugi nazivi, pak, bili su prilagođeni slavenskom jeziku. Tako je **Skupi** postao **Skoplje**, a rijeka **Strimon** dobila je ime Struma. Slične promjene dogodile su se širom Balkanskog poluostrva. Tako je **Serdika** postala **Sofija**, **Naisus** – **Niš**, a **Dirahijum** dobio ime **Draž**.

Prikaz slavenskog vojnika

Provjeri naučeno:

1. Koje okolnosti su utjecale na naseljavanje Slavena na Balkan?
2. U kakvim područjima su se Slaveni uglavnom naseljavali?
3. Navedi neka od slavenskih plemena koja su se naselila u Makedoniji.
4. Šta predstavljaju sklavinije?
5. Kakve su promjene nastale nakon naseljavanja Slavena na Balkan?

Zadatak:

- Zamisli da si Slaven koji se upravo naselio u neko selo na Balkanu i živiš u blizini stanovnika koji su tu bili i ranije. Opiši svoj svakodnevni život u kratkom eseju:
- Kako je izgledao prvi kontakt – da li je bio prijateljski ili sa nepovjerenjem?
 - Da li ste počeli da razmijenjujete proizvode ili znanja?
 - Koliko su se vaši odnosi vremenom poboljšavali?

Bugarska država u ranom srednjem vijeku

Počeci bugarske države

Krajem VII vijeka, na prostoru sjeverno od Dunava pojavili su se Bugari pod vođstvom kana **Asparuha**. Pod pritiskom Hazara, pokrenuli su se iz svojih naseobina u stepskim područjima između Crnog mora i Kaspijskog jezera. U potrazi za novim teritorijama stigli su do bizantijskih granica. Kao narod koji se pretežno bavio stočarstvom, a posebno uzgojem konja, Bugari su bili veoma pokretljivi. Dok je Bizantija bila zauzeta ratovima na istočnim granicama, Bugari su ugrozili pogranične bizantijske oblasti duž Dunava. Zbog toga je bizantijski car lično krenuo u pohod kako bi sprečio njihove upade. Međutim, pretrpio je težak poraz. Ubrzo zatim, **681. godine**, Bizantija je sklopila sporazum s Bugarima i čak se obavezala da im plaća danak. Tim sporazumom Bugari ne samo da su zadržali osvojene oblasti, već su na tim teritorijama osnovali svoju državu na Balkanu, sa prijestolnicom u Pliski.

U to vrijeme, na južnoj obali toka rijeke Dunava već su bila naseljena slavenska plemena. Zbog vojne nadmoći, Bugari su uspjeli brzo da potčine slavenska plemena i uključe ih u svoju državu. Ipak, smatra se da su ona zadržala značajan stepen samostalnosti u svom upravljanju.

Nakon smrti kana Asparuha, Bugarska dugo vremena nije bilježila posebne uspjehe. Država je bila zahvaćena unutrašnjim borbama za presto, pri čemu su se vladari često menjali. Početkom IX vijeka, kada je na čelo države došao kan Krum, odigrali su se značajni događaji. Bugarska se znatno proširila na račun Bizantije. Tada je grad Serdika (Sofija) zauzet od strane bugarske vojske. Ubrzo zatim, bizantijski car Nikifor I odlučio je da se osveti za te gubitke. Ušao je u Bugarsku i opustošio prestonicu Plisku. Međutim, pri povratku bizantijska vojska upala je u zasedu i doživjela katastrofalan poraz.

Jurta. Tradicionalno stanište Bugara tokom naseljavanja Balkana

Saznaj više:

Pre naseljavanja na Balkanu, Bugari su bili dio plemenskog saveza pod nazivom Velika Bugarska, koji se prostirao oko Azovskog mora. Prema bizantijskim izvorima, vladar tog saveza, kan Kubrat, ostavio je svojim sinovima zavjet da ostanu ujedinjeni. Međutim, nakon njegove smrti, oni su se razdvojili i savez se raspao. Jedan od sinova bio je Asparuh, koji je osnovao bugarsku državu na Balkanu.

Izvori govore

Smrt bizantijskog cara Nikifora I na bojnopolju bila je udarac za ugled Bizantije. Za Kruma, to je predstavljalo veliku pobjedu. Bizantijski ljetopisac Teofan Ispovjednik ovako opisuje taj događaj:

„Krum je odsekao glavu Nikiforu i nekoliko dana je držao na kolcu kako bi je pokazao plemenima koja su dolazila kod njega i kako bi nas ponizio. Potom je očistio lobanju, obložio je srebrom i u svojoj oholosti, natjerao vođe Slavena da iz nje piju.“

Vladavina Borisa I i prihvatanje kršćanstva

Na bojnopolju poginuo je i sam car Nikifor I. Nakon tog uspjeha, Bugarska se učvrstila unutar svojih granica, a odnosi s Bizantijom bili su stabilizovani tokom nekoliko narednih decenija.

Sredinom IX vijeka na bugarski presto stupio je kan **Boris**. On je jedan od značajnijih vladara bugarske države. U njegovo vrijeme, pod vlašću Bugarske našle su se veći dijelovi Makedonije, južne Srbije i južne Albanije. Radi veće efikasnosti, Boris je sproveo novu organizaciju države. Ona je bila podijeljena na administrativne oblasti, tzv. komitate, na čijem čelu su bili komesi. Značajan utjecaj u državi imali su plemići, odnosno boljari. Na taj način uspostavljena je hijerarhija državne uprave. Pri tome je kan donosio odluke o svim važnim pitanjima u državi.

Bugarska je postala moćna i utjecajna država na Balkanu. Ta Bugarska bila je jedna od retkih država u Evropi koja još uvijek nije prihvatila kršćanstvo. Od vremena doseljavanja na Balkan, Bugari su vjerovali u brojne bogove. Najveće poštovanje ukazivali su vrhovnom božanstvu Tangri. I većina Slavena koji su bili uključeni u bugarsku državu, nakon doseljavanja u ove oblasti, vjerovala je u svoja božanstva.

Da bi ujedinio stanovništvo i povećao ugled države među kršćanskim vladarima, Boris je odlučio da prihvati kršćanstvo. Godine 864. bizantijski sveštenici stigli su u prestonicu i izvršili **pokrštavanje** Borisa i njegove porodice. Pošto se bizantijski car Mihailo III smatrao kumom krštenja, Boris je uzeo njegovo ime i postao Boris Mihailo. Smatra se da je nakon krštenja titulu kan zamienio slavenskom titulom knez.

Za kristijanizaciju Bugarske bila su zainteresovana oba kršćanska crkvena centra — Rim i Konstantinopolj. Ipak, Boris bio je prinuđen da se oprijedeli za Konstantinopolj. Zbog toga je crkva u Pliski bila potčinjena konstantinopoljskom patrijarhu. To je značilo da se prvo bogoslužba odvijala na romejskom (grčkom) jeziku.

Bugarski knez Boris I

Manje poznate riječi

Hazari – turkijski narod koji je osnovao moćnu državu severno od Kavkaza, između VI i X vijeka.

Tangrizam – stara religija rasprostranjena u Centralnoj Aziji. Vrhovni bog bio je Tangra, bog neba.

Boljari – plemići u srednjovjekovnoj Bugarskoj koji su upravljali zemljišnim posjedima i služili kanu kao savjetnici i vojskovođe.

Kan – titula bugarskih vladara pre primanja kršćanstva.

Tako je preko novouspostavljene crkvene organizacije započela krstijanizacija stanovništva.

Proces krstijanizacije nije bio prihvaćen od svih slojeva stanovništva. Bugarski krupni feudalci (boljari) podigli su bunu protiv Borisa jer nisu željeli da prihvate kršćanstvo. Boris je bunu surovo ugušio. Nakon toga Boris se povukao u manastir i prijestolje prepustio najstarijem sinu, Vladimiru Rasateu. On je, kao pristalica stare bugarske religije, odstupio od očeve politike i pokušao da vrati tangrizam kao državnu religiju. Nakon četiri godine (893), Boris se vratio na prijestolje i kaznio sina oslijepljivanjem. Na njegovo mjesto postavio je drugog sina – Simeona.

Bugarska u vrijeme Simeona i njegovih nasljednika

Vladavina cara Simeona predstavlja vrhunac moći bugarske države u srednjem vijeku. Simeon je vaspitavan u Konstantinopolju i dobro je poznao bizantijsku kulturu i politiku. Njegova ambicija bila je da od Bugarske stvori imperiju poput Bizantije. Čak je planirao da zauzme bizantijski tron. Zato se, nakon velikih uspjeha, 913. godine proglasio za **cara Bugara i Romeja**.

Pod njegovim vođstvom, Bugarska je postala najmoćnija država u regionu. Njena vlast prostirala se od Crnog do Jadranskog mora i od Epira do Karpata. Vrijeme Simeona poznato je kao zlatno doba kulture i književnosti u Bugarskoj. Grad Preslav, koji je 893. godine postao prijestolnica, izrastao je u razvijen grad u svakom pogledu. U njemu su cvjetali građevinarstvo, umjetnost i književnost. U Simeonovo vrijeme naročito je ojačano širenje slavenske pismenosti.

Nakon smrti Simeona, njegov sin Petar uspio je da stabilizuje državu i uspostavi dugotrajni mir s Bizantijom. U drugoj polovini X vijeka, Kijevska Rusija (saveznik Bizantije) napala je Bugarsku. Ruski vladar Svjatoslav zauzeo je Preslav, ali je njegov boravak u Bugarskoj bio kratkotrajan.

Pokršćavanje Bugara (minijatura)

Savremeni prikaz cara Simeona

Saznaj više:

Car Simeon I. školovao se u Magnaurskoj školi u Konstantinopolju. Tamo je izučavao filozofiju, pravo i teologiju. Prvobitno je bio pripreman za crkveni život, ali je postao vladar. Stekao je duboko poznavanje bizantijske kulture, zbog čega su ga često nazivali „polugrkom“. Iako se u njegovo vrijeme koristio staroslavenski jezik, na zvaničnim pečatima ipak je preovladavao grčki.

Ubrzo, 971. godine, bizantijski car Jovan Cimiskij proterao je Ruse i zauzeo Preslav. Tada je posljednjem bugarskom caru Borisu II skinuta carska kruna, a on je kao zarobljenik odveden u Konstantinopolj. Tim događajem Bugarska je prestala da postoji kao država. Njene teritorije potpale su pod bizantijsku vlast, a njena crkva stavljena je pod upravu Konstantinopoljske patrijaršije.

Ostaci palate u Preslavu

Sprovođenje bugarskog cara kao zarobljenika u Konstantinopolj (minijatura)

Provjeri znanje:

1. Objasni nastanak bugarske države!
2. Po kojoj vojnoj pobjedi je poznat kan Krum?
3. Zašto je Boris prihvatio kršćanstvo?
4. Na koji način je izražen otpor kristijanizaciji među Bugarima?
5. Zašto je car Simeon nosio titulu „car Bugara i Romeja“?

Zadatak:

1. Zamisli da si bugarski vladar Boris. Nalaziš se u manastiru i saznaješ da tvoj sin, kome si prepustio prijestolje, ne sprovodi tvoju politiku u vezi sa kršćanstvom. Treba da ga mimim putem ubijediš da zadrži kršćanstvo kao državnu vjeru. Napiši kratak esej u kome ćeš ga uvjeriti da je očuvanje kršćanstva u interesu bugarske države.

Albanija u ranom srednjem vijeku

Albanija u prvim vijekovima ranog srednjeg vijeka

U prvim vijekovima ranog srednjeg vijeka, teritorija Albanije često je bila meta napada različitih plemena ili je ulazila u sustav moćnih država koje su se formirale na Balkanu. Njena teritorija bila je privlačna zbog pristupa Jadranskom i Jonskom moru. Ipak, zbog visokih planina koje su je okruživale sa sjevera, istoka i juga, teritorija Albanije nije bila lako dostupna osvajačima.

Slabljenjem rimskih odbrambenih položaja na Balkanu u V vijeku, Albanija je postala meta različitih plemena koja su učestvovala u Velikoj seobi naroda. Kroz njenu teritoriju prolazili su **Goti**, **Huni** i **Avari**, koji su uglavnom imali pljačkaške namjere. Krajem VI i početkom VII vijeka u Albaniju su počeli da prodiru i **Slaveni**. Za razliku od prethodnih plemena, oni su se počeli i naseljavati u plodnim dolinama i ravnicama.

Ove promjene primorale su **romanizovano stanovništvo**, potomke drevnih **Ilira**, da se povuku na bezbjednija mjesta. Neki su se sklonili u primorske gradove poput Drača, gdje su bili zaštićeni iza gradskih zidina. Drugi su se uputili u visoke i teško pristupačne planinske oblasti. Period stalne neizvjesnosti djelimično je prekinut kada je Bizantija uspjela da uspostavi ozbiljniju kontrolu nad Albanijom.

Albanija i balkanske države

U VIII vijeku Bizantija je uspjela da učvrsti svoju vlast nad albanskim teritorijama organizovanjem administrativnih jedinica tzv. tema. Veći dio Albanije bio je obuhvaćen u dvije teme. Tema Drač obuhvatala je grad Drač i dijelove centralne i sjeverozapadne Albanije. Nasuprot tome, tema Nikopolj obuhvatala je južne krajeve. U tom periodu, Drač je bio ključni bizantijski grad na Jadranskom moru.

U sredini IX vijeka, Bugarska, koja se nametnula kao sila na Balkanu, proširila je svoju vlast na dijelove Albanije.

Tada je grad Berat postao važno administrativno i kulturno središte. Za vrijeme vladavine cara Simeona,

Izvori govore

Termin „Albanci“ (Albanoi) u bizantijskim izvorima prvi put se pominje u djelu „Historija“ Mihaila Atalijata. On ovaj naziv koristi za stanovništvo koje je 1043. godine podiglo bunu protiv Bizantije u oblasti Drača.

Mozaik iz bazilike u Linu

Istraži:

Istraži kulturu Komani-Kroja i njen značaj za Albaniju u ranom srednjem vijeku!

Zatim odgovori:

Kakva je to kultura i zašto je značajna?

Gdje su se nalazila najvažnija mjesta ove kulture?

Ako imaš poteškoća u istraživanju, zatraži pomoć od svog nastavnika!

bugarska država je učvrstila svoje položaje u centralnim i južnim krajevima Albanije. Ipak, grad Drač ostao je pod bizantijskom kontrolom. Nakon propasti bugarske države (971. godine), bizantijska vlast ponovo je uspostavljena.

Bizantijska dominacija u Albaniji bila je prekinuta u drugoj polovini X vijeka, kada se na tom prostoru nametnula **Samuilova država** kao najmoćnija sila na Balkanu. Nakon pada Samuilove države, Bizantija je ponovo povratila sve svoje ranije posjede u Albaniji i uspostavila čvršću vlast.

Stanovništvo je bilo opterećeno velikim dažbinama prema državi i prisilnim besplatnim radom. Godine 1040. u okolini Drača izbio je ustanak protiv bizantijske vlasti. Njegov vođa bio je **Tihomir**. Istovremeno, u Makedoniji je trajao ustanak koji je predvodio Petar Deljan. Dva ustanka ubrzo su se ujedinila pod Deljanovim vodstvom. Ustanici su prihvatili Petra Deljana kao jedinog vođu, a Tihomir je bio kamenovan i uklonjen iz ustanka. Iako je ustanak dobio snažan zamah i uspio da se proširi, u bici kod Soluna ustanici su pretrpjeli težak poraz. Ubrzo nakon toga, Bizantija je ugušila ustanak.

Krajem XI vijeka, teritorija Albanije našla se pod prijetnjom Normana koji su dolazili sa zapada. Normani iz Južne Italije osvojili su Drač i nastavili prodor ka unutrašnjosti Balkana. Tek nakon nekoliko godina, Bizantija je uspjela da ih protera iz albanskih oblasti. Ipak, oni su i dalje napadali bizantijska uporišta u Albaniji sve do kraja XII vijeka.

Venecijanska kula u Draču podignuta na temeljima vizantijske građevine

Saznaj više:

Drač je bio jedan od najvažnijih gradova za Bizantiju u srednjem vijeku. Nalazio se na obali Jadranskog mora i predstavljao je važno trgovačko pristanište. Iz Drača je počinjao značajni trgovački put Via Egnacija, koji je vodio sve do Konstantinopolja.

Bizantijske zidine grada Drača

Saznaj više:

Germanska plemena u sjevernim dijelovima Evrope bila su poznata kao Normani (sjeverni ljudi) ili Vikinzi. Bili su vešti moreplovci i brodograditelji. U VIII vijeku započeli su pljačkaške pohode širom svijeta. Smatra se da su u jednom takvom pohodu u XI vijeku stigli čak do kopna Sjeverne Amerike, gdje su osnovali naseobinu Vinland.

Kršćanstvo u Albaniji

U ranom srednjem vijeku kršćanstvo je bilo glavna religija na cijelom Balkanu, uključujući i Albaniju. Crkveni centri u **Rimu** i u **Konstantinopolju** imali su snažan interes da prošire svoj utjecaj na ovom području. Ipak, odluka bizantijskog imperatora bila je od presudnog značaja za to ko će predvoditi i kontrolisati duhovni život u Albaniji.

Do sredine VIII vijeka, Rim je imao veći utjecaj na crkvena pitanja u Albaniji. Međutim, sa zahlađenjem odnosa između bizantijskih careva i rimskog pape, car je podržao Konstantinopoljsku patrijaršiju. Tako je veći dio kršćanskih crkava u Albaniji predat pod upravu Konstantinopoljske patrijaršije. Glavni centri kršćanstva u Albaniji bili su gradovi bliži moru, kao i oni sa razvijenom crkvenom tradicijom. Najznačajnija episkopska sjedišta nalazila su se u **Draču**, **Apoloniji**, **Valoni** (Avloni) i **Butrintu**. Drač je imao viši status kao sjedište mitropolita. Zbog napada različitih plemena i država, često je dolazilo do premještanja episkopa sa jednog na drugo mjesto. Iako su podaci o Albaniji malobrojni, ipak se zna da je duhovni život u ovom periodu bio dobro razvijen.

Karakteristična bizantijska crkva u južnoj Albaniji

Ostaci krstionice u Butrintu

Provjeri naučeno:

1. Šta se dešavalo na teritoriji Albanije u prvim vijekovima ranog srednjeg vijeka?
2. U okviru kojih balkanskih država je ulazila teritorija Albanije u ranom srednjem vijeku?
3. Zašto je podignut Tihomirov ustanak?
4. Koji crkveni centri su bili zainteresovani da prošire svoj utjecaj u Albaniji?

Zadatak:

1. Zamisli da si stanovnik na teritoriji Albanije u ranom srednjem vijeku! Opisi kako bi česte promjene vlasti utjecale na tvoje ekonomsko blagostanje!

Raška i Duklja

Zabilježeno je da se u prvoj polovini VII vijeka dio slavenskih plemena, nazvanih Srbi, naselio na Balkansko poluostrvo. Vjerovatno se njihovo kretanje ka ovim prostorima odvijalo i ranije, zajedno sa drugim slavenskim plemenima. Teritorija za koju se smatra da su uspjeli da zauzmu prostirala se između rijeka Ibra, Bosne, Zete i Zapadne Morave, pa sve do jadranske obale i Dubrovnika. U početku su bili organizovani u male upravne jedinice zvane **župe**. Njima su upravljali **župani**. Župe su predstavljale osnovni nivo organizacije i obuhvatale su više naseljenih mjesta. Tokom ranog srednjeg vijeka, župe su nastojale očuvati svoju **samostalnost** u odnosu na moćne države koje su tada postojale na Balkanu. Upravo je ta težnja za očuvanjem nezavisnosti postala temelj za **ujedinjenje** župa i **stvaranje prvih srpskih srednjovjekovnih država**.

Raška

Prva država koja se formirala na dijelu teritorije naseljene srpskim slavenskim plemenima bila je **srpska kneževina**, poznata kao **Raška**. Ime je dobila po utvrđenju **Ras**. Formiranje države vremenski se povezuje sa sredinom IX vijeka. U to vrijeme na čelu kneževine nalazio se knez **Vlastimir**. On je uspio da ujedini razjedinjene oblasti i da učvrsti državu. Vlastimir se uspješno suprotstavio bugarskoj državi i zaustavio njeno napredovanje ka zapadu. Nakon njegove smrti započele su borbe za prijestolje, što je dovelo do nestabilnosti u Raškoj. U tom periodu, Bizantija je preko kršćanstva nastojala da učvrsti svoj utjecaj u ovom regionu.

U prvim decenijama X vijeka, u vrijeme najvećeg uspona Bugarske, Simeon je potčinio Rašku bugarskoj vlasti. Ipak, to stanje nije dugo potrajalo. Novi srpski knez, uz podršku Bizantije, uspio je da se oslobodi bugarske vlasti i da učvrsti svoju državu. U to vrijeme, srpska kneževina se prostirala sve do Jadranskog mora.

Pored bizantijskih i bugarskih nastojanja da uspostave kontrolu nad Raškom, u X vijeku su na

Tvorci historije:

Konstantin VII Porfirogenit bio je bizantijski imperator iz X vijeka. Poznat je po svom djelu „O upravljanju carstvom“, jednom od najvažnijih izvora o najranijoj historiji Srba. Prema njegovim zapisima, Srbi su se naselili na Balkan u prvoj polovini VII vijeka, uz dozvolu Bizantije. Nadimak Porfirogenit, što znači „rođen u purpuru“, dobio je jer je rođen u carskim odajama. Purpur je bio simbol carske vlasti. Iako je bio bizantijski car, značajan dio vremena posvetio je pisanju historijskih i političkih djela.

Tvrdava Ras

to područje počeli da prodiru i Ugri. Veruje se da je upravo u borbi s njima poginuo knez Časlav. Nakon njegove smrti, Raška je pala pod bizantijsku vlast. Ta vlast je bila prekinuta kada je Raška ušla u sustav Samuilove države. Početkom XI vijeka, Bizantija je ponovo uspostavila kontrolu nad širim područjem.

Duklja

Tokom X vijeka na historijskoj sceni pojavljuje se još jedna nova država na Balkanu – **Duklja**. Ova država se formirala na drugom dijelu teritorije naseljene srpskim slavenskim plemenima. Duklja je obuhvatala primorje Jadranskog mora i područje oko Skadarskog jezera, a u unutrašnjosti se prostirala do rijeka Zete i Morače. Ime je dobila po starom rimskom gradu **Dokleji**, koji je, vjerovatno, u početku bio njeno središte. Kasnije je sve češće nazivana **Zeta**, po istoimenoj rijeci koja je tekla kroz njenu teritoriju.

U prelazu iz X u XI vijek, na prijestolu u Duklji nalazio se knez **Jovan Vladimir**, koji je u početku priznavao vrhovnu vlast Bizantije. Ubrzo zatim, Samuilova država postala je najmoćnija sila na Balkanu. Car Samuil je tokom svojih pohoda potčinio Duklju svojoj vlasti. To stanje, međutim, nije dugo trajalo. Nakon propasti Samuilove države, Bizantija je ponovo uspostavila kontrolu nad svim oblastima koje je Samuil osvojio, uključujući i Duklju. U trećoj i četvrtoj deceniji XI vijeka, Bizantija se suočavala sa različitim unutrašnjim problemima. Tu situaciju iskoristio je dukljanski vladar Stefan Vojislav. On je, kroz nekoliko ustanaka, uspio da zbací bizantijsku vlast i uzdigne Duklju u nezavisnu državu.

Nakon smrti Stefana Vojislava, prijestolje je naslijedio njegov sin **Mihailo**. On je pripojio i Rašku Duklji. Širenjem teritorije i učvršćivanjem vlasti, Mihailo je pretvorio Duklju u moćnu državu na Balkanu. Kada je izbio ustanak Đorđa Vojteha u Makedoniji, Mihailo je poslao svog sina Konstantina Bodina da učestvuje u borbama protiv Bizantije. U međuvremenu, Mihailo je stekao naklonost rimskog pape. Godine 1077, preko posebnih izaslanika, papa mu je poslao **kraljevsku krunu**. Tako se Mihailo proglasio za kralja, a Duklja je postala **kraljevina**.

Pečat jednog od srpskih kneževa iz X vijeka

Saznaj više:

U nekim srednjovjekovnim izvorima opisano je da je car Samuil, tokom pohoda na Duklju, zarobio kneza Jovana Vladimira i zatvorio ga u Prespi. Tamo ga je primjetila Samuilova ćerka Kosara i zaljubila se u njega zbog njegove skromnosti i vrline. Zamolila je oca da joj dozvoli da se uda za njega. Samuil je pristao i vratio Duklju Vladimiru, koji je nastavio da njome upravlja kao carev zet. Priča o Vladimiru i Kosari ostala je upamćena kao jedna od najljepših srednjovjekovnih ljubavnih priča na Balkanu.

Spomen-ploča u čast Vladimira i Kosare koju je izradio makedonski skulptor Tome Adžijevskog

S papinim uplitanjem, crkveni sukob između Rima i Konstantinopolja proširio se i na Duklju. Obje strane su nastojale da crkvenu organizaciju u Duklji stave pod svoju upravu.

Nasljednik Konstantin Bodin dodatno je učvrstio državu i proširio njene granice. Međutim, nakon njegove smrti izbili su sukobi unutar vladajuće porodice. U tim borbama aktivno su učestvovali i Raška i Konstantinopolj, pokušavajući da na dukljanski prijestol postave svoje pristalice.

Kao posljedica tih sukoba, tokom prve polovine XII vijeka, prijestolje Duklje često je bilo pod kontrolom vladara koje su podržavale različite strane. Na kraju, u drugoj polovini XII vijeka, Duklja je potpuno pala pod vlast Raške.

Saznaj više:

Prestonice Duklje i Raške nisu sa sigurnošću utvrđene. Smatra se da je u početku glavni grad Duklje bila Dokleja, a da su kasnije sjedišta postali Krajina i Skadar. Za Rašku je tvrđava Ras bila važan centar, ali ne i stalna prijestolnica. Vjerovatno su vladari upravljali iz različitih mesta, u zavisnosti od potreba.

Podsjeti se:

Koji veliki događaj iz sredine XI vijeka je doveo do ozbiljnog narušavanja odnosa između crkvenih centara u Rimu i u Konstantinopolju?

Freska dukljanskog vladara Mihaila

Provjeri naučeno:

1. Kako su bila organizovana srpska slavenska plemena kada su se naselila na Balkan?
2. Sa kojim su državama vladari Raške ratovali da bi sačuvali svoju državu?
3. Objasni kako je Duklja stekla svoju nezavisnost od Bizantije!
4. Ko su najznačajniji vladari Duklje i šta su učinili da je pretvore u moćnu državu na Balkanu?

Zadatak:

1. Zamisli da si vladar Duklje sredinom XI vijeka! Tvoj prethodnik je uspio da izbori nezavisnost svoje države. Objasni u nekoliko rečenica koja je država najveća prijetnja za Duklju u tom trenutku i od kog crkvenog centra ćeš zatražiti pomoć za svoje krunisanje!

Samuilova država

Stvaranje države

Kao posljedica bugarskih osvajanja na Balkanu u drugoj polovini IX vijeka, najveći dio teritorije Makedonije potpao je pod bugarsku vlast. Makedonske sklavinije prestale su da postoje. Na njihovom mjestu nastale su nove administrativne oblasti, nazvane **komitati**, kojima su upravljali **komesi**.

U drugoj polovini X vijeka, bugarska država se našla u složenom i nepovoljnom položaju. Zbog pogoršanih odnosa između Bizantije i Bugarske, bizantijski car je pozvao kijevskog kneza Svjatoslava da napadne Bugarsku sa sjevera. U istom periodu (969. godine) umro je bugarski car Petar. Ta situacija u bugarskoj državi bila je iskorišćena za podizanje **ustanka u Makedoniji**. Ustanak su pokrenula četvorica sinova komesa Nikole, **komitopuli** David, Aron, Mojsije i Samuil. Oni su uspjeli da oslobode značajnu teritoriju u jugozapadnom dijelu Makedonije, gdje su stvorili **novu državu na Balkanu** sa prijestolnicom u **Prespi**. Jezgro te države prvenstveno je obuhvatalo nekadašnju sklaviniju Berzitiju, odnosno teritorije u ohridsko-prespanskom regionu.

U ljeto 971. godine, Bizantija je otklonila opasnost od Svjatoslava i protjerala Ruse sa Balkana. Odmah potom, bizantijski car Jovan Cimiskije zbacio je sa prijestola bugarskog cara Borisa II i odveo ga u zarobljeništvo u Konstantinopolj.

Time je stavljen **kraj bugarskoj državi**. Ojačana Bizantija postala je nova prijetnja za komitopule.

Bazilika Svetog Ahilja u Prespi

Tvorci historije:

Izvori o Samuilovoj državi uglavnom su nastali kasnije, od strane bizantijskih hroničara. Jovan Skilica je autor koji detaljno piše o događajima iz vremena Samuila u djelu „Kratka historija“, napisanom krajem XI vijeka.

Bazilika „Svetog Ahila“ u Prespi

Izvori govore

O ustanku komitopula iz 969. godine, Skilica je napisao sljedeće: „...David, Mojsije, Aron i Samuil, sinovi jednog od onih komesa koji su u Bugarskoj mogli mnogo da učine, naumili su da se otci-jepe (od Bugarske) i uznemirili su prilike kod Bugara. Tako se to dogodilo.“

Država komitopula, koja još uvijek nije bila učvršćena, privremeno je priznavala vrhovnu vlast Bizantije. Moćni car Jovan Cimiskije tolerisao je takvu situaciju sve do svoje smrti. Tada je u Bizantiji izbio građanski rat oko prijestola. To su iskoristili komitopuli. Oni su **976. godine** podigli **novi ustanak**, ovog puta protiv Bizantije. Poslije dva uspješna ustanka, komitopuli su uspjeli da završe proces uspostavljanja svoje nove države.

Ova godina nije bila povoljna za porodicu komitopula. Davida su ubili neki pastiri između Kostura i Prespe. Mojsije je poginuo pri opsadi Sera, a Arona je, zajedno sa porodicom, po naređenju Samuila, pogubljen zbog saradnje sa Bizantijcima. Tako je država od **tetrarhije** (vladavine četvorice) prešla u monarhiju. Samuil je postao jedini vladar.

Uspon države

Samuil je imao vojničke i državničke sposobnosti. Za kratko vrijeme uspio je da postane ozbiljan konkurent moćnoj bizantijskoj državi. Nakon što je uspostavio svoju vlast gotovo nad cijelom teritorijom Makedonije (osim Soluna), nastavio je da osvaja ka istoku. Tako je pomjerio granice sa Bizantijom dalje od svoje prijestolnice. Samuil je proširio svoju vlast na dijlove Bugarske, uključujući grad Serdiku (Sofiju). Da bi sprečio širenje Samuilove moći, bizantijski car **Vasilije II** krenuo je sa velikom vojskom ka Serdici. Ali, u bici kod **Trajanove kapije 986. godine**, Samuilova vojska nanijela je težak poraz bizantijskim trupama. Imperator Vasilije II pobjegao je sa bojišta, a Samuil je uspio da zaplijeni njegov šator sa carskim obilježjima.

Portret cara Samuila

Saznaj više:

Samuil je koristio sklapanje brakova kao sredstvo za izgradnju dobrih odnosa sa okolnim vladarskim porodicama. Njegov sin Gavriilo Radomir oženio se sestrom mađarskog kralja, čerku Kosaru udao je za kneza Jovana Vladimira iz Duklje, a čerka Miroslava bila je udata za bizantijskog plemića.

Ostaci tvrđave Trajanova kapija

Vjenčanje Samuilove čerke Miroslave sa bizantijskim plemićem

Historijska karta Samuilove države krajem X vijeka

Ovaj trijumf Samuila predstavljao je udarac za prestiž Vasilija II i Bizantiju.

Poslije nekoliko osvajačkih pohoda u raznim pravcima, u okviru Samuilove države našao se veći dio Balkanskog poluotrova. Tako su se u njenim granicama našle teritorije Makedonije (bez Soluna), veći dio Bugarske, Tesalija, Epir, Albanija, Duklja, kao i dijelovi Dalmacije, Bosne i Raške. Njene granice protezale su se od Save i Dunava na sjeveru do Olimpa na jugu i od Crnog mora na istoku do Jadranskog mora na zapadu.

Poslije uspješnih ratova i značajnog širenja, Samuil se u posljednjim godinama X vijeka proglasio za cara. Zbog stalnih sukoba između Rima i Konstantinopolja oko crkvenog utjecaja na Balkanu, on je kao protivnik Bizantije dobio naklonost rimskog pape. Smatra se da mu je iz Rima bila poslata kruna kojom je obavljena ceremonija krunisanja. Tako je Samuilova država postala carstvo. U vrijeme ovog uspona države, prijestolnica

Istraži:

Istraži zašto i kako je Jovan Vladislav (sin Arona) bio pošteđen smrti!

Zatim odgovori na pitanja:

- Ko je spasao Jovana Vladislava?
- Zašto je bio pošteđen?
- Kakvo je to značenje imalo za njegovu budućnost i za budućnost države?

je premještena u Ohrid. Paralelno sa širenjem države, Samuil se posvetio uređenju crkvene organizacije. To je bilo značajno za crkveni život vjernika, ali prije svega za učvršćivanje njegove vlasti. Pri povratku iz Tesalije, iz grada Larise je uzeo mošti svetitelja Ahila i donio ih u crkveno sjedište u Prespu. Isto je učinio i tokom pohoda u Dalmaciji – iz grada Kotora je odnio mošti sv. Trifuna. Samuil se snažno zalagao da ojača značaj ohridsko-prespanskog regiona kao crkvenog centra svoje države, gdje su ranije djelovali i sveti Kliment i Naum.

Smrt Samuila i njegovi nasljednici

Da bi zaustavio napredovanje Samuila, bizantijski car s početka XI vijeka prebacio je značajne vojne jedinice na Balkan. Poslije nekoliko uspješnih pohoda, Bizantijci su uspostavili kontrolu nad većim dijelom teritorije Samuilove države. Odlučujući utjecaj na sudbinu Samuila imala je vojna akcija iz ljeta 1014. godine, kada se odigrala čuvena **Bitka kod Bjelasice**. U toj bici, Samuilova vojska bila je iznenada napadnuta s leđa i potpuno razbijena. Veliki broj Samuilovih vojnika poginuo je na bojištu, još više ih je odvedeno u zarobljeništvo, a Samuil je jedva uspio da pobjegne.

Saznaj više:

Kao i u drugim srednjovjekovnim državama, crkva u Samuilovoj državi je jačala vlast vladara propovedanjem da je vlast data od Boga. Ta veza utjecala je na politiku, kulturu i identitet ljudi. Zato se na jedinom sačuvanom natpisu (iz sela German) u kome Samuil govori u svoje ime, opisuje sebe sljedećim riječima: „... ja, Samuil, rob (rab) Božji...“

Ploča iz sela German

Samuilova tvrđava

Ubrzo nakon toga, u oktobru 1014. godine, car Samuil je preminuo. Sahranjen je u Prespi.

Poslije njegove smrti, država je bila zahvaćena borbama za presto među članovima njegove porodice. Prvo je na prijestolje došao Samuilov sin, **Gavrilo Radomir**. On je vladao manje od godinu dana. Ubio ga je njegov brat od strica, Jovan Vladislav, tokom lova. Tada je vlast u državi preuzeo Jovan Vladislav. Tokom njegove vladavine, Bizantija je bila u snažnom vojnom naletu i propast države je teško mogla da se spriječi. Jovan Vladislav je poginuo početkom 1018. godine u borbi s Bizantijcima prilikom pokušaja da zauzme grad Drač. Njegova smrt značila je i **kraj Samuilove države**. Predstavnici porodice Jovana Vladislava i vlastela, kako bi sačuvali svoje bogatstvo i privilegije, predali su se caru Vasiliju II. On je krajem **1018. godine pobjedonosno ušao u Ohrid**, gdje je zaplenio vladarsku krunu. Tim činom, Samuilova država prestala je da postoji.

Izvori govore

Bizantijski hroničar Jovan Skilica opisuje da je 15.000 Samuilovih vojnika bilo oslijepljeno po naređenju bizantijskog cara Vasilija II. Svakom stotom vojniku ostavljeno je po jedno oko kako bi mogao da dovede ostale do svog gospodara. Kada je Samuil vidio svoje oslijepljene vojnike, osjetio je bol u srcu, pao i preminuo.

Jovan Vladislav

Provjeri naučeno:

1. Objasni nastanak države komitopula!
2. Navedi teritorije koje je zauzimala Samuilova država u vrijeme svog uspona!
3. Kakvi su bili odnosi između Samuilove države i Bizantije i navedi njihove najznačajnije sukobe!
4. Odakle i zašto je Samuil dobio podršku u procesu svog krunisanja?
5. Ko su bili naslijednici Samuila i šta se dogodilo sa državom nakon njegove smrti?

Zadatak:

1. Istraži kako je car Samuil predstavljen u tradiciji, kulturi ili legendama u tvom mjestu i širom Makedonije. Otkrij da li postoje lokalne priče, spomenici, folklorna predanja ili kulturni događaji povezani s njim. Opisi kako oni prikazuju njegov značaj i utjecaj!

Ustanci u Makedoniji u XI vijeku

Život u Makedoniji pod bizantijskom vlašću

Poslije pada Samuilove države, na teritoriji Makedonije uspostavljena je bizantijska vlast. Car Vasilije II postupao je promišljeno sa novopokorenim oblastima kako bi sačuvao mir i lojalnost stanovništva. Organizovao je Ohridsku arhiepiskopiju, nastavljajući crkvene tradicije iz Samuilovog vremena. Na čelo Arhiepiskopije postavio je arhiepiskopa slavenskog porijekla. Da ne bi izazvao nezadovoljstvo među stanovništvom, Vasilije II je zadržao poresku politiku iz Samuilovog perioda.

Međutim, nakon njegove smrti, novi bizantijski carevi nisu nastavili tu politiku. Uveli su više poreze, čime su opteretili stanovništvo. Pored novčanih dažbina, narod je bio primoravan na besplatan rad za državu – izgradnju tvrđava, puteva i mostova. Umjesto lokalnih arhiepiskopa i episkopa, koji su bili bliži i poznati narodu, bizantijske vlasti su postavljale svoje ljude. To je izazivalo dodatno nezadovoljstvo. Narod se sve više prisjećao vremena Samuilove države, kada je imao veću slobodu i bolje uslove za život. Gubitak tradicije, povećani porezi i pogoršani uslovi života izazvali su revolt. To nezadovoljstvo dovelo je do dva velika ustanka protiv bizantijske vlasti u Makedoniji tokom XI vijeka.

Ustanak Petra Deljana

Kao posljedica teških uslova pod bizantijskom vlašću, u periodu 1040–1041. godine izbio je ustanak Petra Deljana. On se predstavljao kao unuk cara Samuila i sin Gavрила Radomira. Njegovo carsko porijeklo osiguralo mu je podršku ustanika. Izabrali su ga za vođu i proglasili za cara. Ustanak je započeo u Beogradu, ali se brzo proširio po Makedoniji i dijelovima Srbije, Bugarske i Albanije. Krećući se prema jugu, ustanici su dobijali sve veću podršku stanovništva. Pristupanjem ustanku, narod je iskazivao svoje nezadovoljstvo bizantijskom politikom. Istovremeno, iz sličnih razloga, u Albaniji je izbio drugi ustanak, koji je predvodio vojnik Tihomir. Da bi nastupili zajedno, dvije ustaničke grupe sastale su se

Manje poznate riječi

Represivne mjere – Pritisak ili kazna od strane vlasti radi suzbijanja otpora ili nezadovoljstva.

Spomenik Petru Deljanu u Skoplju

Saznaj više:

Ustanak Petra Deljana započeo je u Beogradu, na ugarsko-bizantijskoj granici. Kao sin ugarske princeze i Gavрила Radomira, Deljan je odraštavao na ugarskom kraljevskom dvoru. To je navelo ustanike da se nadaju Ugarskoj podršci. Polazaj Beograda, udaljen od glavnih bizantijskih vojnih snaga, dodatno je pogodovao početnom uspjehu ustanka.

kod Debra. Zbog carskog porijekla Petra Deljana, ustanici su njega izabrali za glavnog vođu. Da bi se izbjegle moguće podjele, ustanici su ubili Tihomira. Ujedinjeni ustanici nastavili su ka Solunu, gdje se tada nalazio bizantijski car.

U to vrijeme u ustaničkom logoru kod Ostrova stigao je Alusijan, sin Jovana Vladislava i pripadnik Samuilove porodice. On je bio u nemilosti na vizantijskom dvoru, odakle je uspio pobjeći i pridružiti se ustanicima. Zbog svog porijekla, Deljan mu je povjerio veliku vojsku da napadne Solun. Međutim, Alusijan, umjesto da pažljivo organizira opsadu, krenuo je direktno prema gradu. U sukobu s vizantijskom vojskom, ustanici su pretrpjeli ozbiljne gubitke. Alusijan se bojao da će biti optužen za neuspjeh.

Petar Deljan i Tihomir

Historijska mapa ustanka Petra Deljana

Zato je, tokom jedne gozbe, namamio Deljana nasamo i oslijepio ga. Odmah nakon toga Alusijan se predao Vizantiji. Ovaj čin izazvao je nered među ustanicima, a vizantijske vojske su to iskoristile. Petar Deljan je bio zarobljen, a ustanak ugušen.

Posljedice ustanka bile su katastrofalne za stanovništvo. Zemlja je opustošena, a vizantijska vlast pojačala je kontrolu uvođenjem strožijih represivnih mjera.

Ustanak Đorđa Vojteha

Godine 1072. na području Makedonije izbio je novi ustanak protiv bizantijske vlasti. Razlozi za ustanak bili su teški uslovi života, visoki porezi i povećane obaveze stanovništva prema bizantijskim feudalcima. Stanovništvo je bilo obavezno da izdržava bizantijske vojnike i činovnike, kao i da ispunjava poreske obaveze prema državi.

U takvim uslovima, **skopski plemići**, predvođeni **Đorđem Vojtehom**, odlučili su da podignu ustanak. U to vrijeme, Bizantija se suočavala s unutrašnjim problemima i vojnim porazima od neprijatelja. Uslovi za ustanak bili su povoljni. Svjesni da sami ne mogu da pobjede Bizantiju, zatražili su pomoć od vladara Duklje – Mihaila, koji je bio u srodstvu sa Samuilovom lozom. Mihailo im je poslao vojsku na čelu sa svojim sinom **Konstantinom Bodinom**. Pošto nije bilo drugog potomka iz Samuilove porodice, ustanici su proglasili Bodina za cara.

Ustanak se brzo proširio po Makedoniji i susjednim oblastima. Da bi proširili ustanak, ustaničke snage su se uputile u tri pravca: jedni su napredovali ka jugozapadnim dijelovima Makedonije, drugi prema Nišu i Kosovu, a treći su ostali da brane Skoplje.

Bilo je oslobođeno nekoliko važnijih gradova. Bizantijska vojska je porazila ustanike kod grada **Kostura**. Ubrzo nakon toga, bizantijska vojska je krenula ka Skoplju.

Istraži:

U srednjem vijeku se vjerovalo da osobe sa tjelesnim nedostacima ne mogu da vladaju. Zato je Alusijan oslijepio i odsekao nos Petru Deljanu. Na taj način je smatrao da Deljan neće moći da bude car.

Istraži i odgovori!

Koje je bilo objašnjenje za takvo vjerovanje?

Da li postoje primjeri u kojima je nekom vladaru bilo zabranjeno da vlada zbog tjelesnog nedostatka?

Spomenik Đorđu Vojtehu u Skoplju

Uplašen velikom bizantijskom vojskom, Đorđe Vojteh je predao grad bez borbe i otišao u logor Konstantina Bodina. Pritom je smatrao da će zajedno moći da nastave borbu. Odlučujuća bitka odigrala se naredne godine na Kosovom polju. Bizantijska vojska porazila je ustanike, a Konstantin Bodin i Đorđe Vojteh bili su zarobljeni. Tako je ustanak bio ugušen, a Bizantija je učvrstila svoju vlast nastavljajući svoju staru politiku prema stanovništvu.

Konstantin Bodin

Provjeri naučeno:

1. Koji su bili glavni razlozi za nezadovoljstvo stanovništva u Makedoniji pod bizantijskom vlašću?
2. Opiši tok ustanka Petra Deljana?
3. Kakva je bila uloga Alusijana i kako je utjecala na tok ustanka?
4. Iz kojih razloga je Đorđe Vojteh zatražio pomoć od Mihaila iz Duklje i kakvu je ulogu imao Konstantin Bodin u ustanku?
5. Koje su bile posljedice ustanaka u Makedoniji tokom XI vijeka?

Zadatak:

1. Uporedi dva ustanka, njihove sličnosti i razlike, i razmisli šta bi ti uradio kao vođa kako bi se izbjegao takav ishod ustanaka.

Pojava i razvoj slavenske azbuke i pismenosti

Kristijanizacija Slavena u Makedoniji

Kada su se Slaveni naselili na teritoriji Makedonije, bili su mnogobošci. Neki od njih su postepeno, pod utjecajem lokalnog stanovništva, počeli da prihvataju kršćanstvo. Posebno važnu ulogu u njihovoj početnoj kristijanizaciji odigrala je Bizantija. Kršćanstvo se najranije počelo širiti među Slavenima u okolini Soluna. Značajnu ulogu u tome imala je Solunska mitropolija, kao i česti pohodi bizantijskih careva radi nametanja svoje vlasti među Slavenima. Tako su Slaveni koji su najranije priznali bizantijsku vlast brzo prihvatili kršćanstvo.

Proces kristijanizacije značajno se ubrzao u IX vijeku, kada je Bizantija ponovo uspostavila čvrstu kontrolu nad područjima Makedonije naseljenim Slavenima.

Onaj dio Slavena koji ranije nije prihvatio kršćanstvo, učinio je to u drugoj polovini IX vijeka, kada je pao pod bugarsku vlast. Kristijanizacija je bila dug

Spomenik Svetim Ćirilu i Metodiju (Skoplje)

Manje poznate riječi

Mnogobošci – ljudi koji veruju u više bogova.

Mitropolija – crkveno-administrativna oblast na čelu sa mitropolitom, visokim sveštenikom koji ima nadležnost nad više eparhija.

Vizantijska crkva „Sv. Dimitrija“ u Solunu

Saznaj više:

U nekim izvorima se navodi da je Kiril imao misiju pokrštavanja Slavena duž rijeke Bregalnice. Prema predanju, pokrstio je 54.000 Slavena i dao im knjige na slavenskom jeziku, napisane novom azbukom. Zbog toga neki istraživači smatraju da je glagoljica bila stvorena upravo za potrebe Bregalničke misije u Makedoniji.

i složen proces koji je doveo do smanjenja razlika između Slavena i kršćanskog stanovništva. Veliku prepreku za masovno širenje kršćanstva predstavljao je grčki jezik, koji Slavenima nije bio razumljiv.

Djelatnost svetih Ćirila i Metodija

Da bi se olakšalo širenje kršćanstva među Slavenima, sredinom IX vijeka, braća **Ćirilo i Metodije** su stvorili prvo slavensko pismo, poznato kao **glagoljica**. Poticali su iz ugledne porodice iz grada Soluna i obavljali su značajne dužnosti u službi bizantijske države. Njihovo djelovanje u Makedoniji i porijeklo iz Soluna omogućili su im da dobro poznaju i koriste slavenske govore iz tog kraja. Upravo zato, pismo koje su stvorili bilo je zasnovano na **dijalektima iz okoline Soluna**. Sastojalo se od 38 slova.

Stvaranje slavenske azbuke omogućilo je prevođenje bogoslužbenih knjiga sa grčkog na slavenski jezik. Pored toga, na slavenskom jeziku su stvarana i originalna djela.

Metodije je, budući da je bio vešt u vojnim poslovima, bio postavljen za upravnika slavenske kneževine. Ćirilo je, s druge strane, bio vrlo učen i postao je profesor filozofije na Magnaurskoj školi u Konstantinopolju. Zato je poznat i kao Konstantin Filozof. Bizantijski carevi su im povjeravali više misija za širenje kršćanstva među različitim narodima. Od svih njih, najznačajnija je bila **Moravska misija**.

U drugoj polovini IX vijeka, moravski knez **Rostislav** suočavao se s problemima u svojoj kneževini. Tamo su se kršćanska bogoslužjenja vršila na latinskom jeziku, koji narod nije razumio, a služili su ih njemački sveštenici. Da bi riješio taj problem, on je zatražio od bizantijskog cara da im pošalje misionare koji će vršiti bogoslužjenje na slavenskom jeziku.

Car je taj zadatak povjerio Ćirilu i Metodiju zbog njihovog poznavanja slavenskog jezika. U tu svrhu, oni su preveli više knjiga na slavenski jezik. Ćirilo i Metodije su sa grupom svojih učenika **863. godine** otputovali u **Moravsku**. Tamo su razvili široku crkvenu, kulturnu i prosvetnu djelatnost. Pripremili su veliki broj sveštenika za bogoslužjenje na slavenskom jeziku. Međutim, njihova misija naišla je na

Ćirilo i Metodije nose mošti pape Klementa I u Rim

Izvori govore

Bizantijski car Mihailo III smatrao je Moravsku misiju izuzetnim poduhvatom. Prema žitiju Metodija, car se s velikom vjerom obratio Kirilu riječima: „Drugi ne može da učini ovo osim tebe. Zato, evo ti mnogo darova i povedite svog brata, igumana Metodija, pa krenite! Jer vi ste Solunjani, a svi Solunjani govore čistim slavenskim jezikom.“

Istraži:

Istraži kako danas poštujemo i obilježavamo djelo Ćirila i Metodija! Zatim odgovori:

- Koji dan im je posvećen kao praznik?
- Za šta su proglašeni 1980. godine od strane pape?
- Da li u tvojoj okolini postoji nešto što nosi njihovo ime u znak sećanja na njih?

preprijeke. Tamošnji njemački sveštenici, poznati kao **trojezičnici**, smatrali su da su samo latinski, grčki i jevrejski sveti jezici i da se samo oni mogu koristiti u bogoslužjenju. Zbog toga su počeli da optužuju Ćirila i Metodija da šire lažno učenje. Braća su bila prinuđena da otputuju u **Rim** kod pape **Adrijana II** kako bi opravdali svoju misiju. Papa ih je dostojno primio i, nakon što ih je saslušao, odobrio je bogoslužjenje na slavenskom jeziku. Dok je boravio u Rimu, Ćirilo se razbolio i preminuo 869. godine. Tamo je sahranjen uz najveće počasti. Poslije njegove smrti, Metodije je dobio visoki sveštenečki čin i vratio se u Moravsku da nastavi misiju. Iako otpor njemačkih sveštenika nije prestao, Metodije je ipak nastavio da širi bogoslužjenje na slavenskom jeziku sve do svoje smrti 885. godine. Odmah nakon toga, njegovi učenici bili su protjerani iz Moravske, čime je misija okončana.

Izvori govore

U Žitiju Ćirila stoji da se on žestoko suprotstavljao vjerovanju da su samo grčki, latinski i jevrejski sveti jezici. U jednoj polemici sa trojezičnicima istakao je:

„Ne lije li kiša od Boga jednako za sve? A zar sunce ne greje isto tako jednako za sve? Ne dišemo li svi isti vazduh? Pa onda, kako vas nije sramota da priznajte samo tri jezika, a za sve druge narode želite da budu slijepi i gluhi?“

Grob Sveti Ćirila (Rim)

Provjeri naučeno:

1. Objasni proces kristijanizacije Slavena u Makedoniji.
2. Zašto su Ćirilo i Metodije stvorili slavensku azbuku?
3. Koji su bili razlozi za Moravsku misiju i sa kakvim izazovima su se Ćirilo i Metodije suočili tokom misije?
4. Koja je odluka, važna za slavenski jezik, doneta od strane pape Adrijana II?

Zadatak:

1. Zamislite da ste saputnik Ćirila i Metodija za vrijeme njihovih najvažnijih misija. Vaš zadatak je da istražite njihov život i djelo, a zatim da napišete kratak dnevnik kao da ste bili sa njima tokom nekog od tih događaja.

Djelatnost svetih Klimenta i Nauma

Nakon smrti Ćirila i Metodija, njihovi učenici, među kojima su bili **Kliment** i **Naum**, bili su izloženi snažnom pritisku njemačkih sveštenika u Moravskoj. Ubrzo su bili proterani. Bežeći odatle, stigli su u Beograd, koji se tada nalazio pod bugarskom vlašću. Kada je bugarski knez Boris I čuo za njih, pozvao ih je i primio na svoj dvor u Pliski. Boris I je prepoznao značaj njihove misije za širenje kršćanstva na slavenskom jeziku i odlučio da ih uključi u svoju državnu politiku. Zbog toga ih je poslao u misionarsku djelatnost u oblast Kutmičevica, oko Ohridskog jezera.

U to vrijeme, ne samo ohridski kraj, već i veći dio današnje Makedonije bio je u sustavu bugarske države. U Kutmičevicu je prvi stigao Kliment, koji je još od mladosti slijedio Metodija. Glavna središta njegove djelatnosti bili su gradovi **Ohrid** i **Devol**. Kliment je osnovao književnu školu, koja je prerasla u centar za obrazovanje sveštenika, učitelja i prepisivača knjiga. To je čuvena **Ohridska književna škola**, koja je odigrala ključnu ulogu u razvoju slavenske pismenosti.

Kliment je svoje učenike podučavao duhovnim naukama, pismenosti, vještinama obrade zemlje, kalemljenju drevca i raznim praktičnim znanjima za unaprije-

Sv. Kliment Ohridski

Manje poznate riječi

Pohvalna slova – tekstovi u kojima se uzdižu zasluge i djela svetaca ili značajnih ličnosti.

Mošti – relikvije, posmrtni ostaci svetitelja koji predstavljaju predmet religioznog poštovanja.

Crkva „Svetog Pantelejmona“, Plaošnik

đenje svakodnevnog života. Zbog svoje raznovrsne djelatnosti, Ohridska škola se smatra **prvim slavenskim univerzitetom**, poznatim i kao **Univerzitet Svetog Klimenta**. Smatra se da je Kliment uspio da na slavenskom jeziku opismeni i pripremi oko 3.500 učenika.

Tokom svoje djelatnosti, Kliment se zalagao za očuvanje tradicije svojih učitelja **kroz upotrebu glagoljice**. Zato se u ohridskom kraju glagoljica dugo koristila i njegovala i poslije njegove smrti. U Ohridskoj školi prevedeni su bogoslužbeni tekstovi sa grčkog na slavenski jezik i stvarana su originalna djela. Kliment i Naum sastavili su **pohvalna slova** i žitija o svojim učiteljima Ćirilu i Metodiju. Time su iskazali poštovanje njihovom djelu i nastavili Ćirilo- **metodijevsko naslijeđe**.

Kliment je podigao nekoliko crkava i manastira, od kojih je najpoznatiji **manastir Svetog Pantelejmona** u blizini Ohridskog jezera. Pošto su njegov život i djelatnost bili tijesno povezani sa Ohridom i Ohridskim jezerom, Kliment je u kulturnom i duhovnom naslijeđu zapamćen i poštovan kao **sv. Kliment Ohridski**.

Godine 893. Kliment je postavljen za prvog slavenskog episkopa.

Njegova eparhija se, po svemu sudeći, nalazila na teritoriji današnje Makedonije. Nakon što je Kliment postao episkop, mjesto rukovodioca Ohridske književne škole ostalo je upražnjeno. Bugarski vladar je u Ohrid

Saznaj više:

Mošti Svetog Klimenta i Svetog Nauma i danas se čuvaju u manastirima koje su sami izgradili. Ovi manastiri predstavljaju značajna duhovna i kulturna središta i privlače veliki broj posjetilaca. Sa ovim svetim mjestima povezane su brojne legende i narodna vjerovanja. Za manastir Svetog Nauma postoji predanje da, ako se prisloni uho na njegov grob, može se čuti otkucaj srca svetitelja.

Istraži:

Pokušaj da istražiš i saznaš nešto više o čudima i legendama povezanim sa ovim svetiteljima!

Manastir Svetog Nauma

poslao Nauma da preuzme nastavničku dužnost u školi. Naum je, poput Klimenta, razvio raznovrsnu i plodnu djelatnost. Pored učiteljske djelatnosti, posvetio se prevodenju bogoslužbenih tekstova i pisanju novih književnih djela. Slijedeći Klimentove stope, Naum je podigao manastir Svetih arhandela Mihaila i Gavri-la (danas poznat kao **manastir Svetog Nauma**) na južnoj obali Ohridskog jezera. Zbog brojnih čuda koja mu se pripisuju kroz vijekove, narod ga je prozvao **sv. Naum Čudotvorac**. Poznat je i kao **sv. Naum Ohridski**, jer je najveći dio svoje misije ostvario upravo u ovom kraju. Preminuo je 910. godine i sahranjen je u svom manastiru kraj jezera. Šest godina kasnije, 916. godine, preminuo je i Kliment, koji je sahranjen u manastiru Svetog Pantelejmona, koji je sam podigao.

Sveti Kliment i Sveti Naum svojom višegodišnjom djelatnošću pretvorili su grad Ohrid u najrazvijenije slavensko kulturno središte. Danas je Sveti Kliment zaštitnik grada Ohrida i Makedonske pravoslavne crkve, dok se Sveti Naum poštuje kao utemeljivač monaštva u Makedoniji. Obojica se poštuju kao kršćanski svetitelji koji su ostavili trajan trag u historiji slavenske pismenosti i kulture.

Grobница sv. Klimenta

Grobница sv. Nauma

Provjeri naučeno:

1. Čime su se bavili sveti Kliment i sveti Naum u Ohridskoj književnoj školi?
2. Kako se drugačije naziva Ohridska književna škola?
3. Na koji način su sveti Kliment i sveti Naum nastojali da sačuvaju uspomenu na svoje učitelje, Ćirila i Metodija?
4. Koje značajne historijske i duhovne objekte su izgradili sveti Kliment i sveti Naum?

Zadatak:

1. Zamisli da si učenik Svetog Klimenta u Ohridskoj književnoj školi! U kratkom tekstu, najpre opiši kako zamišljaš Svetog Klimenta kao učitelja, a zatim objasni čemu on podučava učenike u školi!

Bogumilstvo

Pojavljivanje bogumilstva

Tokom **X vijeka**, na teritoriji današnje **Makedonije**, ali i širom Balkana, proširio se bogumilski pokret. To je bilo **heretičko učenje** koje je kršćanska crkva smatrala opasnim. Razlozi za pojavu i širenje bogumilstva proisticali su iz nezadovoljstva stanovništva prema državnim i crkvenim vlastima. U tom periodu, veći dio Makedonije bio je u sastavu bugarske države. Zbog dugih i iscrpljujućih ratova, država je bila oslabljena. Stanovništvo je bilo opterećeno obavezama prema feudalcima i državi. Istovremeno, značajno su uvećani posjedi crkava i manastira, što je dodatno povećalo obaveze seljaka da rade na njima.

U takvim uslovima, među stanovništvom je počeo da se razvija pokret koji nije prihvatao ni feudalne gospodare, ni crkvu. Ova pojava je poznata kao **bogumilski pokret**. Njegovi propovednici i sljedbenici bili su poznati kao **bogumili**. Vjeruje se da su bogumili dobili ime po svom osnivaču, popu **Bogumilu**. Prema predanju, njegovo rodno mjesto bilo je selo **Bogumila** kod Velesa. U legendama se navodi da su se bogumili skrivali u pećinama oko sela Nežilovo, gdje su obavljali svoje obrede. Sa bogumilima se povezuju i planina **Babuna**, kao i istoimena rijeka. Zbog toga su bogumili ponekad poznati i pod imenom **babuni**.

Učenje i organizacija bogumila

Bogumili su vjerovali da postoje dvije sile – dobro i zlo. Dobra sila je Bog, tvorac nevidljivog nebeskog svijeta, a zla sila je đavo – Satana, koji je stvorio cio vidljivi svijet. Za njih je sve materijalno bilo djelo đavola. Zbog toga nisu prihvatili krst, ikone, manastire ni vjerske praznike. Odbijali su da stupaju u brak ili imaju djecu, jer su smatrali da je i čovjek takođe stvoren od đavola. Jedino su priznavali molitvu „Oče naš“. Svoje učenje zasnivali su na knjigama koje nisu mogle da se nađu u kršćanskim crkvama, a najpoznatija među njima je bila „Tajna knjiga“. U svakodnevnom životu bogumili su propovjedali skromnost i uzdržanost. Nosili su jedno-

Saznaj više:

Smatra se da bogumilstvo vodi porijeklo od pavlikijanstva, koje se proširilo sa prostora Jermenije na Balkan. **Pavlikijani** su vjerovali u večitu borbu između dobra i zla, zbog čega se njihovo učenje naziva dualističkim. Zbog sličnih vjerovanja, i bogumilstvo se svrstava u dualistička učenja.

Bogumilska besjeda

Sv. Naum i bogumili

stavnu odjeću, samo da pokriju tijelo, hranili se isključivo biljnom hranom, dok su meso i vino smatrali đavoljim djelom. Prema nekim izvorima, izbjegavali su rad i živjeli od donacija koje su im donosili ljudi. Iako, vjerovatno je da je samo propovjednicima bilo dozvoljeno da ne rade. Svojim načinom života bogumili su se, u suštini, suprotstavljali državi i njenim predstavnicima.

Bogumili su bili organizovani u vjerske opštine. U tim općinama su izvodili svoje obrede. Opštinom je upravljao najstariji član, nazivan **deda** ili **dedac**. Iako nisu priznavali crkvenu hijerarhiju, ipak su se dijelili na **savršene** i **obične** vjernike. Savršeni bogumili bili su propovjednici učenja i strogo su se pridržavali pravila. Obični bogumili bili su sljedbenici savršenih. U Makedoniji su najpoznatije bile Dragovitska i Meglenska bogumilska općina.

Progonstvo i širenje bogumilstva

Bogumili su bili žestoko proganjeni od strane državnih vlasti i crkve. Jedan od njihovih vođa, **pop Vasili-je**, spaljen je na lomači u Bizantiji. Balkanske države povremeno su surađivale u borbi protiv bogumilstva. Tako je, na primjer, bugarski car Petar tražio savjet od Bizantije kako da postupa sa bogumilima. Za razliku od bizantijske i bugarske države, u Samuilovoj državi nisu zabilježeni progoni bogumila. Smatra se da je car Samuil bio tolerantan prema bogumilima.

Bogumilski pokret se najranije i najsnažnije razvio u Bugarskoj državi, a zatim i u Bizantiji.

Kasnije se iz Makedonije proširio ka Srbiji i Bosni. U Bosni su bili poznati pod imenom **patareni**. Ovaj heretički pokret se vremenom proširio i u Italiju i Francusku. Pristalice ovog pokreta u tim krajevima bili su poznati kao katari. U različitim dijelovima Evrope, ovaj heretički pokret, koji je potekao sa Balkana, zadržao se nekoliko vijekova pod različitim imenima, ali je po svojoj suštini ostao isti.

Izvori govore

Državne vlasti su preduzimale konkretne mjere za obračun sa bogumilima. U Zakoniku srpskog cara Dušana navedeno je sljedeće: „Ako se nađe heretik da živi među kršćanima, da se žigoše po licu i da se protjera; a ko ga je krio, i on da se spali.“ Pored toga, za feudalce su bile predviđene novčane kazne, a za ljude iz nižih društvenih slojeva i batinanje štapovima.

Rukopis „Besjeda protiv bogumila“
Prezvitara Kozme

Saznaj više:

Kod bogumila, žene su bile tretirane kao ravnopravne sa muškarcima i mogle su da učestvuju u vjerskim obredima, pa čak i da postanu „savršene“. Imale su pravo da čitaju svete knjige, da propovijedaju i da vode zajednice, što je u srednjem vijeku bilo prava rijetkost.

Nagrobni spomenici patarena u Bosni

Izvori govore

Državne vlasti su preduzimale konkretne mjere za obračun sa bogumilima. U Zakoniku srpskog cara Dušana navedeno je sljedeće: „Ako se nađe heretik da živi među kršćanima, da se žigoše po licu i da se protjera; a ko ga je krio, i on da se spali.“ Pored toga, za feudalce su bile predviđene novčane kazne, a za ljude iz nižih društvenih slojeva i batinanje štapovima.

Istraži:

Istraži moguće razloge zbog kojih se vjeruje da u Samuilovoj državi nije bilo zabilježeno progona bogumila! Zatim razgovaraj sa nastavnikom o tome koliko su podaci koje pronađeš vjerodostojni i pouzdani!

Provjeri naučeno:

1. Koja mjesta u Makedoniji su povezana sa bogumilstvom?
2. Opiši osnovna učenja i vjerovanja bogumila!
3. Objasni kako je bila uređena jedna bogumilska općina?
4. Kako su se državne vlasti i crkva odnosile prema bogumilskom pokretu?
5. Gdje se proširilo ovo učenje?

Zadatak:

1. Zamisli da si jedan od vjernika koji slijede popa Bogumila! On te je poslao u susjedno selo da pokušaš da pridobiješ što veći broj pristalica. Napiši kratak tekst od nekoliko rečenica u kojem ćeš opisati šta ćeš reći ljudima kako bi ih ubjedio da se priključe bogumilskoj zajednici.

Ohridska arhiepiskopija

Položaj i uloga Ohridske arhiepiskopije u srednjem vijeku

Nakon pokoravanja Samuilovog carstva (1018. godine), car **Vasilije II** je bio svjestan da mora poštovati lokalne tradicije kako bi sačuvao mir i pokornost stanovništva. Zbog toga je ubrzo organizovao i uredio **Ohridsku arhiepiskopiju** sa sjedištem u **Ohridu**. Za prvog arhiepiskopa postavljen je Jovan Debarski, koji je bio slavenskog porijekla.

Ohridska arhiepiskopija se temeljila na **crkvenoj organizaciji** iz doba Samuila, kao i na duhovnoj tradiciji svetih Klimenta i Nauma. Kasnije su ohridski arhiepiskopi, nastojeći da uzdignu svoj ugled, sebe predstavljali kao nasljednike stare romejske crkve Justinijana Prima.

Dijeceza Ohridske arhiepiskopije bila je utvrđena sa nekoliko carskih povelja. Prema njima, Arhiepiskopija je bila uređena kao **autokefalna crkva**. Kao takva, bila je nezavisna u odnosu na druge crkve. U XI vijeku,

Historijska ličnost

Jovan Debarski bio je prvi arhiepiskop Ohridske arhiepiskopije, postavljen od strane bizantijskog cara Vasilija II nakon pada Samuilove države. Za razliku od drugih arhiepiskopa koji su bili Romeji, on je imao slavensko porijeklo iz debarskog kraja. Zbog toga je i nazvan Debarski. Značajan je i po tome što se posvetio graditeljstvu i prevodilačkoj djelatnosti na slavenski jezik.

Dijeceza Ohridske arhiepiskopije u XI vijeku

pod njenu dijecezu našao se veći dio Balkana, odnosno oblasti koje su prethodno uglavnom pripadale Samuilovoj državi.

Tokom svog postojanja, Ohridska arhiepiskopija je bila različito imenovana.

Međutim, kao što je uobičajeno u kršćanstvu, crkve su najčešće dobijale ime po sjedištu (katedrali) svog poglavara. Zato je u tradiciji, kolektivnom pamćenju i historiji preovladalo ime Ohridska arhiepiskopija.

Kroz vrijeme, Ohridska arhiepiskopija se suočavala sa različitim izazovima koji su pogađali vjerski i crkveni život. Uprkos tome, opstala je i uspjela da se etablira kao značajan duhovni centar u Makedoniji i na Balkanu. Odigrala je važnu ulogu u vrijeme kada se kršćanska crkva podijelila na Istočnu i Zapadnu (u XI vijeku). Pri tom raskolu, ohridski arhiepiskop stao je na stranu Konstantinopoljske patrijaršije, čime je arhiepiskopija podigla svoj ugled u pravoslavnom svijetu.

U XIII vijeku, Ohridska arhiepiskopija je postala toliko utjecajna crkva da je ohridski arhiepiskop **Dimitrije Homatijan** predvodio ceremoniju krunisanja jednog epirskog vladara za bizantijskog cara. Ipak, od druge polovine XIII vijeka njen utjecaj je postepeno počeo da opada. Tokom srednjeg vijeka nalazila se u sastavu različitih država, ali je uvijek zadržavala svoje jezgro oko Ohrida. Vrlo često su vladari smanjivali njenu dijecezu u korist drugih balkanskih crkava.

Ostaci rimskog grada Taurezijuma, blizu kojeg se vjerovatno nalazila Justinijana Prima

Sv. Jovan Debarski

Nauči više:

Ohridski arhiepiskopi snažno su se zalagali za očuvanje ugleda i autokefalnosti Arhiepiskopije. Zato su je povezivali sa starim crkvenim tradicijama. Kroz djela i freske posvećene svetom Klimentu Ohridskom, jačali su značaj Ohrida kao sjedišta Arhiepiskopije. Istovremeno su tvrdili da su nasljednici stare romejske crkve Justinijana Prima, što su smatrali dodatnim osnovom za svoju autokefalnost.

Istraži:

Pokušaj da istražiš historiju Justinijane Prime!

Sastavi kratak esej na osnovu podataka koje pronađeš. Zatim ga pročitaj pred cijelim odjeljenjem.

Tokom svog postojanja, Ohridska arhiepiskopija je funkcionisala kao **autokefalna pravoslavna crkva**, oslonjena na bizantijske tradicije. Uprkos političkim i crkvenim promjenama, njen autokefalni status ostao je nepromijenjen. Kada je Makedonija u XV vijeku potpala pod osmansku vlast, Ohridska arhiepiskopija suočila se s novim izazovima.

Crkvena organizacija

Ohridska arhiepiskopija, kao autokefalna crkva, imala je sopstvenu organizaciju. Na njenom čelu nalazio se arhiepiskop, koji je bio vrhovni poglavar i glavni predstavnik Arhiepiskopije pred državnim vlastima i drugim crkvama. Njegova uloga bila je da upravlja crkvenim poslovima i brani autokefalnost crkve.

Teritorija Arhiepiskopije bila je podijeljena na više eparhija, kojima su upravljali episkopi. Episkopi su bili odgovorni za upravljanje crkvama i manastirima u svojim eparhijama. Imali su pravo da postavljaju ili razrešavaju sveštenike. Mešanje episkopa u tuđe eparhije bilo je strogo zabranjeno.

Glavni upravni organ Arhiepiskopije bio je **Sveti sinod**, kojeg su sačinjavali svi episkopi na čelu sa arhiepiskopom. Sinod je birao arhiepiskopa, koji je, po svojoj prlici, bio potvrđivan od strane cara. Kasnije, kada Ohridska arhiepiskopija više nije bila u sustavu Bizan-

Manje poznate riječi

Autokefalnost – crkvena samostalnost, odnosno nezavisnost u upravljanju i donošenju odluka.

Dijeceza – velika crkvena ili administrativna oblast sastavljena od više eparhija.

Teofilakt, ohridski arhiepiskop

Crkva „Svetog Pantelejmona“ u blizini Skoplja

tije, izbor arhiepiskopa u potpunosti je sprovodio Sveti sinod. Istovremeno, Sinod je imao i ulogu **crkvenog suda**. Pored njega, postojao je i **crkveni sabor** koji se sastajao jednom godišnje. U njemu su, pored crkvenih velikodostojnika, učestvovali i pojedini svetovni predstavnici.

Uloga Ohridske arhiepiskopije u svakodnevnom životu

Ohridska arhiepiskopija odigrala značajnu ulogu u duhovnom, kulturnom i društvenom životu stanovništva pod njenom **jurisdikcijom**. U crkvama i manastirima pod upravom Arhiepiskopije stvarana su i prepisvana književna djela. U okviru Ohridske arhiepiskopije podizane su specifične crkve i manastiri, što je doprinijelo razvoju arhitekture. Sve su bile bogato oslikane od strane veštih majstora. Crkveno pojanje i horovi doprinijeli su procvatu muzičke umjetnosti.

U okviru takvog kulturnog postojanja očuvane su i slavenske tradicije. Posebno su značajna žitija svetog Klimenta, koja su napisala dvojica ohridskih arhiepiskopa. Takođe, kroz **crkveno slikarstvo** održavan je spomen i kult prema braći Ćirilu i Metodiju kao slavenskim prosvetiteljima. Iako su većina arhiepiskopa bili Romeji i koristili srednjovekovni grčki jezik, u pojedinim crkvama i manastirima njegovala se **slavenska pismenost**.

Manje poznate riječi

Sveti sinod – najviše upravno tijelo crkve, sastavljeno od arhiepiskopa i episkopa.

Eparhija – crkvena teritorijalna jedinica pod upravom episkopa.

Jurisdikcija – pravo crkve da upravlja određenom oblašću.

Predstava krsta, manastir „Sv. Bogorodica“ Eleusa (selo Veljusa)

Crkva „Svete Sofije“ u Ohridu, saborna crkva (sjedište) Arhiepiskopije

Arhiepiskopija je imala važnu socijalnu ulogu u životu stanovništva. Organizovala je **crkvene sudove** koji su rješavali najrazličitije sporove – porodične, nasljedne ili imovinske. Zbog toga je bila centralna institucija za uređivanje odnosa među ljudima. Manastiri su, s druge strane, bili mjesta gdje su siromašni mogli da dobiju pomoć i podršku. Na taj način, Arhiepiskopija je obezbjeđivala socijalnu sigurnost i brigu za stanovništvo.

Prije svega, Ohridska arhiepiskopija održavala je duhovni život. Obezbeđivala je bogoslužjenja, proslave praznika i vjerske obrede. Kroz njegovanje **kulta (poštovanja) svetitelja** promovisani su kršćanski primjeri vrijednosti i morala.

Svojom duhovnom, kulturnom i društvenom ulogom, Ohridska arhiepiskopija ostavila je dubok trag u svakodnevnom životu stanovništva. Podržavala je razvoj književnosti, umjetnosti i arhitekture. Ljudi su se obraćali njenim sveštenicima radi rješavanja svojih problema,

Time je postala jedna od najznačajnijih institucija ne samo na teritoriji Makedonije, već i šire.

Unutrašnjost crkve „Sv. Sofija“ (Ohrid)

Provjeri naučeno:

1. Zašto je Vasilije II nastojao da sačuva lokalne tradicije nakon osvajanja Samuilove države?
2. Na kojoj crkvenoj organizaciji i tradicijama je bila zasnovana Ohridska arhiepiskopija?
3. Opiši crkvenu organizaciju Ohridske arhiepiskopije!
4. Objasni značaj i ulogu Arhiepiskopije u kulturi i svakodnevnom životu ljudi!

Zadatak:

1. Istraži na internetu crkvu „Sv. Sofija“ kao sjedište Ohridske arhiepiskopije. Pokreni razgovor sa nastavnikom na tu temu.

Kultura Balkana u ranom srednjem vijeku

Kulturu Balkana u ranom srednjem vijeku prije svega karakteriše pojava novih slavenskih obilježja, pod snažnim utjecajem bizantijske tradicije. Bizantijski utjecaj bio je posebno izražen u oblastima bliskim gradovima pod bizantijskom kontrolom. Ovaj period obilježilo je širenje kršćanstva, što je dovelo do nastanka djela povezanih sa kršćanskim tradicijama i vjerovanjima.

Najznačajnija kulturna dostignuća obično se povezuju sa prijestonicama ili, pak, velikim gradskim centrima u unutrašnjosti zemalja. Ipak, bez obzira na ovo nepisano tradicionalno pravilo, treba istaći da je na teritoriji Makedonije stvarano i taloženo značajno kulturno nasljeđe. Kada se govori o kulturi ovog perioda, prije svega se misli na književnost, arhitekturu i umjetnost.

Književnost

U ranom srednjem vijeku, književnost na Balkanu bila je tijesno povezana sa misionarskim djelovanjem svetih braće Ćirila i Metodija. Oni su stvorili glagoljicu – prvo slavensko pismo, koje je omogućilo prevođenje tekstova i stvaranje originalnih djela na slavenskom jeziku. Iako je poznato da su se Ćirilo i Metodije aktivno bavili prevodilačkim i stvaralačkim radom, njihova originalna djela nisu sačuvana do danas. Njihovi učenici nastavili su prosvetiteljski rad, stvarajući veliki broj slavenskih tekstova tokom IX i početkom X vijeka.

Sveti Kliment Ohridski, kao utemeljivač **Ohridske književne škole**, bio je jedan od najplodnijih pisaca srednjeg vijeka na Balkanu. Za potrebe škole napisao je **molitve, besjede, pohvalna slova, žitija** i druga djela. Pored Ohridske književne škole, značajno središte slavenske pismenosti bila je **Preslavska književna škola**.

Kao prestonica bugarske države, Preslav je dobio posebnu pažnju bugarskih vladara, naročito cara Simeona. Tamo su djelovali brojni pisci i prevodioci, među kojima se istakao Jovan Egzarh. Tamo je djelovao i sveti Naum, pre nego što je došao u Ohrid i preuzeo ruko-

Sveti Ćirilo i Metodije i njihovih pet učenika, manastir „Sv. Naum“, Ohrid

Manje poznate riječi

Besjeda – govor ili pisani tekst sa poučnim ili religioznim sadržajem, koji ima za cilj da prenese poruku ili pouku slušaocima ili čitaocima.

Asemanovo jevanđelje.
Rukopis na glagoljici iz X vijeka

vodstvo nad Ohridskom književnom školom od svetog Klimenta.

Krajem IX vijeka stvorena je **ćirilica**, koja je bila jednostavnija od glagoljice. Njeno nastajanje bilo je pod snažnim utjecajem grčkog alfabeta. Rukopisi pisani ćirilicom bili su zastupljeniji u oblastima gdje je dominirala Preslavska književna škola. Rukopisi na glagoljici bili su češći i uglavnom se povezuju sa radom Ohridske književne škole. U ohridskom regionu glagoljica se dominantno koristila sve do XII vijeka. Najznačajniji sačuvani rukopisi napisani glagoljicom su **Asemanovo** i **Zografsko** jevanđelje.

S vremenom, zbog svoje jednostavnosti, cirilica je postala dominantno pismo, postepeno potiskujući glagoljicu. Ovaj proces se sa Balkana proširio i van njegovih granica. Među značajnim književnim djelima iz tog perioda izdvaja se „**O pismeneh**“ („O slovima“) anonimnog autora poznatog pod imenom **Crnorizac Hrabar**. Posebno mjesto zauzimaju i „**Panonske legende**“, koje opisuju život i djelo svetih Ćirila i Metodija. Autori ovih žitija nisu pouzdano poznati, ali se često povezuju sa sv. Klimentom Ohridskim. U IX vijeku prezviter Kozma napisao je čuveno djelo „**Besjeda protiv bogumila**“, jedan od najvažnijih izvora za proučavanje bogomilskog učenja.

U razvijenom i u kasnom srednjem vijeku, na ovim temeljima će se razviti još bogatija slavenska književnost.

Arhitektura i umjetnost

Arhitektura na Balkanu u ranom srednjem vijeku predstavlja spoj lokalnih obilježja i snažnih utjecaja iz Bizantije. Najznačajnije građevine bili su bedemi gradova i većih naselja. Podizani su na nepristupačnim mjestima i bili utvrđeni visokim i debelim kamenim zidovima. Utvrđenja su imala stražarnice i više kapija od gvožđa i drveta, što je poboljšavalo njihovu odbrambenu funkciju. Primjeri ovakvih građevina su **Samuilova tvrđava** u Ohridu, **Skopsko Kale**, tvrđava **Carevi kuli** u Strumici, kao i ostaci tvrđava u **Preslavu**, **Pliski** i **Rasu**. Ove građevine svjedoče o njihovom značaju kao odbrambenih centara država u ranom srednjem vijeku.

[illegible]

Stranica iz najstarijega prepisa „O pismeneh“

Savremena rekonstrukcija tvrđave „Carevi
Kuli“ kod Strumice

Manastirska crkva „Sv. Leontije“ u Vodoči

Veliko je značenje pridavano izgradnji **kršćanskih hramova**. Oni su bili središta duhovnog života, ali i mjesta odakle su se širili **pismenost, slikarstvo i muzika**. Crkve iz ovog perioda uglavnom su građene od kamena, cigle i drveta. Paralelno sa građevinarstvom razvijala se i umjetnost, jer su crkve ukrašavane mozaicima, rezbarijama i slikovnim predstavama.

Jedan od najupečatljivijih hramova iz tog perioda je crkva „**Svete Sofije**“ u Ohridu, koja je bila sjedište Ohridske arhiepiskopije. U ovu grupu spadaju i crkva „**Svetog Pantelejmona**“ i manastir „**Svetih Arhangel-a Mihaila i Gavrila**“ (današnji „Sveti Naum“) na obali Ohridskog jezera. U strumičkom kraju izdvajaju se manastiri u Veljusi i Vodoči, ukrašeni freskama koje svjedoče o visokom umjetničkom nivou tog doba.

Zlatna crkva (crkva „Svetog Jovana“) u Preslavu prepoznatljiva je po svom kružnom obliku i keramičkim predstavama i ukrasima pronađenim tamo. Kao primjer širokog bizantijskog utjecaja na Balkanu mogu se navesti **Velika bazilika u Butrintu** i **bazilika u Linu**, koje se nalaze u južnoj Albaniji. Ove crkve predstavljaju karakteristične primjere razvijene mozaične umjetnosti.

Nauči više:

Specifična umjetnička djela u ranom srednjem vijeku na Balkanu predstavljaju terakotne ikone. To su religiozni reljefi izrađeni od pečene gline. Takve ikone, datirane u periodu od IV do VI vijeka, pronađene su u okolini Vinice. Na njima su prikazane raznovrsne scene iz kršćanstva, a svjedoče o visokom umjetničkom nivou tog doba.

Bazilika u Pliski

Manastir „Sveta Bogorodica Eleusa“ u Veljusi

Svi ovi primjeri odražavaju povezanost između arhitekture i umjetnosti u ranom srednjem vijeku. Takođe, kroz njih se uočavaju zajednički elementi kulturnog naslijeđa širom cijelog Balkanskog poluostrova.

Istraži:

U ranom srednjem vijeku na Balkanu postojala su i umjetnička djela koja nisu bila direktno povezana sa kršćanstvom. Jedan takav primjer je Mađarski konjanik, veliki reljef uklesan u stenu u selu Madara, današnja Bugarska.

Istraži više o njegovom značenju! Pokušaj da otkriješ da li postoje i druga umjetnička djela iz tog perioda na Balkanu koja nisu povezana sa kršćanstvom!

Samuilova tvrđava

Provjeri naučeno:

1. Koje su bile najznačajnije književne škole na Balkanu u ranom srednjem vijeku i navedi po jednog predstavnika iz svake škole!
2. Gdje je bila više zastupljena glagoljica, a gdje ćirilica u ranom srednjem vijeku?
3. Navedi nekoliko najznačajnijih primjera iz oblasti arhitekture?
4. Objasni sa čime je bila povezana umjetnost u ranom srednjem vijeku na Balkanu i navedi nekoliko značajnih primjera iz te oblasti!

Zadatak:

1. Istraži da li u tvojoj okolini postoji neki objekat ili lokalitet iz ranog srednjeg vijeka, kao što su crkva, tvrđava, arheološki nalaz ili umjetničko djelo (mozaik, freska, rezba). Saznaj više o njegovoj historiji i značaju. Ako nešto pronađeš, zapiši šta si otkrio/otkrila i pripremi kratak opis.

„Historijski turnir – Koji je najznačajniji događaj?“

Priprema:

U odjeljenju se podijelite u grupe, a svaka grupa dobija jedan od sljedećih događaja ili procesa:

- Migracija Slavena
- Stvaranje prvog slavenskog pisma
- Država cara Samuila
- Bogumilsko učenje
- Ustanci Petra Deljana i Đorđa Vojteha
- Ohridska arhiepiskopija

Zadaci za grupe:

Grupe imaju 15 minuta da pripreme argumente zašto je njihov događaj najznačajniji u ranom srednjem vijeku, uključujući:

- Tačni historijski podaci.
- Utjecaj na tadašnje društvo.
- Dugoročni utjecaj na historiju ili današnjicu.

Prezentacija:

Svaka grupa ima tri minuta da predstavi svoje argumente. Slijedi kratka debata u kojoj ostale grupe postavljaju pitanja ili iznose kontraargumente.

Glasanje:

Nakon što se završe prezentacije, svi učenici glasaju za događaj koji smatraju najutjecajnijim, na osnovu iznijetih argumenata.

Diskusija:

Uz pomoć nastavnika otvorite diskusiju o tome kako su različiti historijski procesi međusobno povezani i na koji način je svaki od njih doprinio razvoju društva.

T E M A

3

Evropa u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

Evropske monarhije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

Sveto Rimsko Carstvo

Nakon Verdenskog ugovora, istočni dijelovi države Karla Velikog postali su dio Istočnog Franačkog kraljevstva (kasnije Njemačkog kraljevstva). Tokom X vijeka, ovo kraljevstvo se razvilo u moćnu državu i novog pretendenta na nasljeđe Zapadnog Rimskog Carstva.

Uspon države započeo je u vrijeme kralja **Otona I.** On je, uz podršku crkve, uspio da učvrsti svoju vlast, proširi granice prema sjevernoj Italiji i odbrani se od napada Ugara. Godine 962. papa je proglasio Otona I za cara. Nova imperija koju je osnovao kasnije je dobila naziv **Sveto Rimsko Carstvo.**

Vladari Svetog rimskog carstva smatrali su sebe nasljednicima rimskih imperatora i Karla Velikog. Takođe su vjerovali da crkva treba da bude potčinjena caru. Upravo to uverenje dovelo je do sukoba između pape **Grigorija VII** i cara **Hajnrha IV** u drugoj polovini XI vijeka.

Papa je, s druge strane, nastojao da prekine tradiciju miješanja državne vlasti u crkvena pitanja, koja je bila uspostavljena još u vrijeme Otona I. Ovaj sukob između države i crkve završio se pobjedom pape. Imperator Hajnrh IV bio je primoran da ode u zamak **Kanosa** i javno zamoli papu za oprostaj svojih grijehova. Pobjeda pape u ovom sukobu dodatno je učvrstila utjecaj crkve u zapadnoj Evropi.

Tokom XIII vijeka, Sveto Rimsko Carstvo se rasparčalo na desetine malih država. One su samo formalno priznavale vlast cara. U stvarnosti u državi nije postojalo nikakvo jedinstvo. Takve podjele nastavile su se i u XIV vijeku. Godine 1356. imperator Karlo IV izdao je tzv. **Zlatnu bulu.** Ovim dokumentom imperator je potvrdio neprikosновенost pojedinih vladara nad njihovim teritorijama unutar imperije. U suštini, Sveto Rimsko Carstvo je funkcionisalo kao savez malih, polunezavisnih država.

Kruna kojom su od X do XVIII vijeka bili krunisani vladari Svetog Rimskog Carstva

Nauči više:

Oton I je, putem darova i privilegija, uspeo da pridobije i potčini crkvu. Na taj način ju je stavio u službu kraljevske vlasti, a kralj je imenovao sva viša crkvena lica. Takva crkva se naziva državna ili imperijska crkva (nem. Reichskirche).

Manje poznate riječi

Bula – srednjovjekovna povelja izdata od pape ili vladara. Ime je dobila po olovnom visećem pečatu kojim se potvrđivala autentičnost dokumenta.

Hajnrh IV i njegova pratnja čekaju prijem kod pape ispred zamka u Kanosi – prikaz iz XIX vijeka.

Hajnrh IV moli papu da mu oprosti grijehe

Kraljevina Francuska

Od zapadnih dijelova države Karla Velikog nastala je Zapadna Franačka kraljevina, koja se nalazila na teritoriji današnje Francuske. Nakon smrti posljednjeg kralja iz dinastije Karolinga, 987. godine na kraljevski prijesto stupio je grof **Igo Kapet**. On je upravljao malom oblašću u okolini Pariza. Tako je u Francuskoj uspostavljena nova dinastija, **Kapetinci**, koja će vladati državom više od tri vijekova.

Francuska kraljevina do XII vijeka predstavljala je savez polunezavisnih država koje su se stalno borile za prevlast. U severnim i zapadnim dijelovima kraljevine svoje posede i vlast imali su i engleski kraljevi.

Pred kraj XII vijeka, francuski kralj Filip II Avgust uspio je da ujedini veći dio Francuske. Njegova vlast se prostirala od Pirinejskog poluostrva do protoka Lamanša. Sproveo je brojne reforme radi jačanja kraljevske vlasti. Kraljevski savet, koji je ranije zasjedao retko, postao je stalna institucija kraljevih vazala. Država je podijeljena na okruge, a kralj je lično slao svoje službenike da nadgledaju lokalne feodalce.

Proces učvršćivanja kraljevske vlasti u Francuskoj bio je zaokružen tokom XIII i XIV vijeka, za vrijeme vladavine kraljeva **Luja IX Svetog** i **Filipa IV Lepog**. U tom periodu Francuska je postala snažna i razvijena država.

Francuski kraljevi su u ovom periodu vodili borbu za osvajanje sjevernih i zapadnih dijelova Francuske. Te oblasti su bile pod vlašću engleskih kraljeva. Tokom vremena, ova teritorijalna borba prerasla je u sukob

Grb francuskih kraljeva

Francuski kralj Filip II Avgust – portret iz XIX vijeka

između Kapetinaca i Plantageneta oko francuskog prestola. Nakon što su Kapetinci ostali bez muškog nasljednika, engleski kralj se, koristeći rodbinske veze s njima, umiješao u borbu za prijesto u Francuskoj.

Sukob oko nasljeđa francuskog prijestola bio je povod za izbijanje **Stogodišnjeg rata** (1337–1453) između Francuske i Engleske. Ovaj rat predstavlja niz ratnih sukoba koji su se odigrali uglavnom na teritoriji Francuske. U početku su Englezi ostvarili značajne uspjehe, ali su na kraju Francuzi izvojevali pobjedu. Kao posljedicu rata, engleski vladari izgubili su svoje posjede u Francuskoj. Od tada se, Francuska uzdigla kao jedna od najmoćnijih evropskih država.

Srednjovekovna Engleska

Historija srednjovjekovne Engleske tesno je povezana sa historijom kontinentalne Evrope. U vrijeme Velike seobe naroda, germanska plemena Angli i Saksunci naselila su ostrvo Britaniju. Tamo su osnovali nekoliko kraljevina koje su vodile međusobne borbe za prevlast na ostrvu. Početkom IX vijeka te kraljevine su se ujedinile u jednu državu – **Englesku**.

Važan faktor u ujedinjenju kraljevina bila je zajednička opasnost od napada **Normana**, koja je dolazila sa kontinentalne Evrope. Normanski napadi su privremeno prestali krajem IX vijeka, u vrijeme kralja Alfreda Velikog. Godine 1066. Normani su ponovo napali Englesku. Vojvoda Vilhelm od Normandije, nakon što je porazio engleske vojske, ušao je u London, gdje je krunisan za engleskog kralja pod imenom **Vilijam I Osvajač**.

Sredinom XII vijeka, nakon dinastičkih borbi za prijesto, vlast u Engleskoj preuzeo je **Henri II Plantagenet**. On je osnivač dinastije **Plantageneta**. U to vrijeme, u sastav engleskog kraljevstva ulazili su i posjedi anžuske grofovije u Francuskoj, što je državu Plantageneta činilo velikom i moćnom.

Početkom XIII vijeka kraljevska vlast u Engleskoj počela je da slabi. Kralj Jovan Bezzemljaš izazvao je gnijev feudalaca oduzimanjem zemlje, zatvaranjem i kažnjavanjem mnogih plemića, kao i uvođenjem visokih poreza. Istovremeno je pogoršao odnose sa crkvom. Nezadovoljni ovakvim postupcima, krupni feudanci (baroni) su 1215. godine primorali kralja Jovana

Istraži:

Pokušaj da pronađeš podatke o životu Žane d'Ark (Jovanke Orleanke) i da odgovoriš na sljedeća pitanja:

1. Kakva je povezanost Jovanke Orleanke sa Stogodišnjim ratom?
2. Kakav status uživa Jovanka Orleanka u Francuskoj, a kakav u zapadnoj crkvi?

Nauči više:

Stogodišnji rat je poznat po razvoju novog oružja. Tako su Englezi u ovom ratu prvi put koristili strelce sa dugim lukovima, tzv. velškim ili engleskim lukom. Takve strele imale znatno veći domet, a engleski strelci su vešto koristili tu prednost. S druge strane, Francuzi su u ovom ratu prvi put upotrebili vatreno oružje, odnosno puške i topove. Zapravo, francuska artiljerija bila je presudan presudni faktor za sam kraj rata.

Engleski strelac

Bezzemljaša da potpiše tzv. **Veliku povelju slobode** (lat. Magna Carta libertatum). Ovim dokumentom kraljevska vlast bila je ograničena od strane barona i crkve.

Povelja ima oblik ugovora između kralja i barona. Smatra se prvim pisanim ustavnim aktom u svijetu. Prema ovoj povelji, kralj nije imao pravo da uvodi nove poreze bez saglasnosti krupnih feudalaca. Od njegove samovolje bili su zaštićeni i crkva i građani. Pritom, posebno je istaknuto da zakoni u državi važe i za kralja, odnosno da kralj ne može biti iznad zakona.

Sredinom XIII vijeka u Engleskoj je sazvan prvi **parlament**. U prvoj polovini XIV vijeka on se podelio na dva doma: Dom lordova, u kojem su zasijedali baroni, i Dom općina, u kojem su zasijedali predstavnici gradova i vitezovi. Na taj način, vlast engleskih kraljeva postepeno je počela da prelazi u ruke parlamenta. Nakon poraza u Stogodišnjem ratu, Engleska je izgubila skoro sve svoje posjede u kontinentalnoj Evropi. Od tada je počela da se razvija kao ostrvska i pomorska sila.

Engleska kruna

Manje poznate riječi

Ustav – najviši pravni akt u jednoj državi koj uređuje odnose u državi, kao i prava i slobode ljudi.

Grb engleskih kraljeva i grb Kraljevine Engleske do 1603. godine

Vestminsterska opatija u Londonu – mjesto gdje je Vilijam Osvajač krunisan za kralja Engleske. Većina engleskih i britanskih kraljeva od 1066. godine do danas krunisana je u ovoj crkvi

London u XV vijeku – minijatura

Izvori svjedoče:

39. „Nijedan slobodan čovjek neće biti zarobljen ili zatvoren, ili lišen svojih prava ili imovine, ili ostavljen van zakona, ili prognan, ili na bilo koji način lišen svog položaja, niti ćemo protiv njega upotrijebiti silu ili poslati druge da to učine, osim na osnovu zakonite presude njemu jednakih ili u skladu sa zakonom zemlje.“

40. „Nikome nećemo prodati, nikome nećemo uskratiti ili odložiti pravo ili pravdu.“

Tačke 39. i 40. Velike povelje slobode odnose se na prava slobodnih građana i danas su dio engleskog prava.

Provjeri naučeno:

1. Za šta su sebe smatrali vladari Svetog rimskog carstva i kojim su se idejama vodili?
2. Zašto je došlo do sukoba između pape Grgura VII i cara Hajnriha IV?
3. Koji su uzroci Stogodišnjeg rata i koje su njegove posljedice?
4. Objasni značaj Velike povelje slobode!

Zadatak:

1. Izradi Venov dijagram u kojem ćeš istaći sličnosti i razlike između Svetog Rimskog Carstva, Francuske i Engleske.

Krstaški pohodi i Vizantija

Krstaški pohodi

Krajem XI vijeka, kako kao nova osvajačka sila u istočnom dijelu Sredozemnog mora pojavili su se Turci Selđuci. Nakon što su 1071. godine u bici kod Mancikerta porazili Vizantiju, osvojili su skoro cijelu Malu Aziju, Siriju i Palestinu. Tom prilikom zauzeli su i grad Jerusalem, gdje se, prema predanju, nalazio Božiji grob.

U međuvremenu, upravo te zemlje postale su posebno privlačne za različite kategorije ljudi u Zapadnoj Evropi. Zbog slabih prihoda od trgovine, kod evropskih feudalaca su se pojavile ideje o osvajanju novih zemalja na Istoku. Te ideje bile su privlačne i za seljake, koji su tražili izlaz iz siromaštva, ali i za mnoge vitezove koji su bili u potrazi za sopstvenom zemljom i slavom. Istovremeno, zapadnoevropski trgovci sanjali su o osnivanju sopstvenih trgovačkih centara upravo u bogatim zemljama Istoka.

U to vrijeme, kod pape **Urbana II** stigli su izaslanici vizantijskog imperatora sa molbom za pomoć protiv neprijatelja Vizantije. Zato je papa Urban II 1095. godine sazvao crkveni sabor u gradu **Klermonu** (južna Francuska). Tom prilikom pozvao je evropske vitezove i feudalce u pohod protiv muslimana radi oslobođenja **Svete zemlje**. Pod izgovorom da pomaže Vizantiji, papa je pokušao da obnovi jedinstvo kršćanske crkve, koja se podijelila raskolom 1054. godine. Takođe, težio je uspostavljanju nove kršćanske vlasti na Istoku.

Tako su, pod parolom „Oslobađanje Božijeg groba“, započeli osvajački pohodi evropskih feudalaca i vitezova ka Istoku, poznati kao **krstaški pohodi**. Učesnici ovih pohoda nosili su na svojoj odjeći crvene krstove, zbog čega su nazvani **krstaši**.

Prvi krstaški pohod završio je osvajanjem grada Jerusalima od strane krstaša 1099. godine. Vremenom su bili organizovani i drugi pohodi. U periodu od 1096. do 1270. godine bilo je ukupno osam krstaških pohoda.

Manje poznate riječi

Sveta zemlja – (lat. Sancta Terra)
– Palestina, područje gdje je živio i propovijedao Isus Kristos.

Papa Urban II

Klermonski sabor (minijatura)

Četvrti krstaški pohod i Vizantija

Prave namjere krstaša došle su do izražaja tokom **Četvrtog krstaškog pohoda (1202–1204)**, kada su krstaši likvidirali kršćansku Vizantiju.

Ovaj pohod započeli su francuski feudalci na poziv pape Inoćentija III. Prvobitni cilj pohoda bio je osvajanje Egipta. Međutim, pošto krstaši nisu imali ni flotu ni dovoljno novca za pohod, zatražili su pomoć od mletačkog vođe Enrika Dandola. On je, u zamjenu za pomoć, zahtijevao da najprije osvoje Zadar, koji je bio trgovački rival Venecije. Nakon toga, umjesto ka Egiptu, krstaši su se uputili ka drugom velikom trgovačkom rivalu Venecije – gradu **Konstantinopolju**.

U aprilu **1204. godine**, krstaši su jurišem zauzeli Konstantinopolj. Grad je prvi put pao pod naletima nekog osvajača. Konstantinopolj je pretrpeo ogromna razaranja i pljačke. Tim događajem **Vizantija je prestala da postoji**.

Nakon pada Vizantije, krstaši su na osvojenim teritorijama osnovali sopstvene države. Te države su poznate kao **latinske države**. Među njima su najpoznatije **Latinsko carstvo** sa sjedištem u Konstantinopolju i **Solunsko kraljevstvo**. Ostatak raspadnute Vizantije bio je podijeljen na tri rivalske države, formirane na Balkanu i u Maloj Aziji.

Pečat prvog cara Latinskog carstva – Balduina I Flandrijskog

Saznaj više:

Tokom Trećeg krstaškog pohoda (1189–1192) dogodilo se nekoliko zanimljivih događaja. Njemački car Fridrih I Barbarosa poginuo je u nesreći prije nego što je uopšte stigao do boja. Uđavio se prilikom prelaska jedne male rijeke u Kilikiji (Mala Azija). S druge strane, francuski kralj Filip II Avgust i engleski kralj Ričard I Lavlje Srce započeli su međusobni sukob tokom pohoda, zbog čega se Filip II povukao.

Istraži:

Pokušaj da pronađeš podatke o egipatskom vladaru Saladinu. Kakva je njegova povezanost sa krstaškim pohodima?

Enriko Dandolo – venecijski vođa

Države koje su se formirale nakon Četvrtog krstaškog pohoda na teritoriji Vizantije

Posljedice krstaških pohoda

Većina krstaških pohoda završila je neuspješno. Oni nisu postigli ciljeve zbog kojih su bili organizovani. Nakon krstaških avantura, gradovi koji su bili pod kontrolom krstaša ponovo su pali pod vlast okolnih muslimanskih država. Posljednji takav bio je grad **Akra**, koji je 1291. godine ponovo došao pod muslimansku vlast. Time su krstaši bili proterani sa Istoka.

Krstaški pohodi ostavili su trajne posljedice na Evropu i na zemlje u istočnom dijelu Sredozemnog mora. Pored ogromnih žrtava na obe strane, istočnim zemljama donijeli su velika razaranja i uništenja. Arapski i vizantijski trgovci izgubili su prevlast nad trgovačkim putevima. Umjesto njih, kao novi trgovački centri pojavili su se italijanski gradovi **Venecija** i **Đenova**. Neuspjeh posljednjih krstaških pohoda oslabio je moć zapadne crkve u XIII vijeku.

Ipak, krstaški pohodi doprinijeli su međusobnom upoznavanju ljudi iz Zapadne Evrope i ljudi iz istočnih zemalja. Na taj način, Evropljani su prihvatili dostignuća arapske kulture, što je utjecalo na promjenu načina života. Iz istočnih zemalja u Evropu počeli su da se uvoze luksuzni predmeti, retka vina, začini i slično.

Opsada Akre (1291. godina)

Istraži:

Pokušaj da pronađeš i pogledaš dokumentarni film o krstaškim pohodima. Zatim u svesku zapiši svoje utiske o filmu.

Propast Vizantijskog carstva

Nakon pada Konstantinopolja, države koje su nastale od ostataka Vizantijskog carstva započele su borbu za njegovu obnovu. U početku je prednost bila na strani **Epirskog despotstva**. Ipak, konačna pobjeda u toj trci pripala je **Nikejskom carstvu**. Godine 1261, nikejski imperator Mihailo VIII Paleolog, uz pomoć grada Đenove, osvojio je Konstantinopolj i obnovio Vizantiju.

Obnovljena vizantijska država nikada nije uspjela da povрати svoju nekadašnju moć. Kao posljedica krstaških pohoda, Vizantija više nije imala kontrolu nad glavnim trgovačkim putevima od Evrope ka Aziji. Sa istoka se pojavila Osmanska država kao nov faktor. Na Balkanu su ozbiljnu pretnju za Vizantiju predstavljali Srpsko kraljevstvo i Bugarsko carstvo. Tokom XIV vijeka, Vizantija je bila zahvaćena građanskim ratovima, koji su dodatno iscrpljivali državu. Iskoristivši unutrašnje sukobe u Vizantiji, Osmanlije su uspjele da zagospodare Malom Azijom.

Na Balkanu se srpska država proširila na račun Vizantije. U XV vijeku Vizantija je bila samo blijeda sjenka nekadašnjeg moćnog carstva. Vijekovni unutrašnji sukobi i spoljni pritisci smanjili su teritoriju

Moneta Mihaila VIII Paleologa, izdata u čast oslobođenja Konstantinopolja od Latina i obnove Bizantije.

Saznaj više:

Nakon obnove Vizantije, njome je vladala dinastija Paleologa. Ova dinastija je kao svoj grb imala dvoglavog orla. Dve glave orla predstavljale su cara, koji je imao vlast i nad svetovnim i nad crkvenim poslovima. Takođe, simbolizovale su dominaciju cara nad Istokom i Zapadom.

Krunisanje Mihaila VIII Paleologa (rekonstrukcija)

Dvoglavi orao – simbol vizantijske dinastije Paleologa

Teodosijevе zidine (rekonstrukcija)

Vizantije. Ona je bila ograničena na oblasti oko Konstantinopolja, mali dio Male Azije i dijelove Peloponeza. Oslabljena Vizantija pokušavala je da se održi oslanjajući se na svoju vještu diplomatiju.

Pokušaji Vizantije da obezbijedi pomoć od evropskih zemalja nisu dali rezultat. Konstantinopolj, uprkos svom velikom simboličkom značaju, kao i sama država, bio je potpuno zapušten i u propadanju. U takvim okolnostima, 1453. godine, osmanski sultan Mehmed II pojavio se sa velikom vojskom pred zidinama grada. Uprkos hrabrosti koju su pokazali branioči grada pod vođstvom cara Konstantina XI Dragaša, nisu uspjeli da zaustave Osmanlije. U odbrani je poginuo i posljednji vizański car. Ulazak sultana Mehmeda II u Konstantinopolj simbolično je označio kraj Vizantije.

Konstantin XI Dragaš

Nasljeđe Vizantije

Vizantijski duhovni i kulturni utjecaji nastavili su da žive i nakon pada Konstantinopolja pod osmansku vlast. Mnogi učenici ljudi iz Vizantije otišli su u Zapadnu Evropu. Tamo je došlo do spajanja istočnih i zapadnih znanja, što je dovelo do ubrzanog razvoja nauke i umjetnosti. Zahvaljujući vizantijskim prepisivačima, djela antičkih pisaca su sačuvana i preneti budućim generacijama. Nakon pada Vizantije, ulogu zaštitnika pravoslavnog kršćanstva preuzelo je Moskovsko knježevstvo u Rusiji. Sa druge strane, visoki porezi koje su Osmanlije nametnule evropskim trgovcima u potpunosti su preusmjerili trgovinu ka italijanskim gradovima. Potraga za jeftinijim i bržim trgovačkim putevima ka Aziji na kraju je dovela do otkrića Novog svijeta.

Istraži:

Pokušaj da pronađeš više podataka o bici za Carigrad 1453. godine i odgovori na sljedeća pitanja:

1. Kakav je bio odnos snaga u bici između Osmanlija i branilaca grada?
2. Kojim oružjem su Osmanlije uspjele da probiju Teodosijevu zidine?
3. Koji taktički potez Osmanlija se pokazao kao ključan u bici?

Nauči više:

U X vijeku bila je osnovana manastirska zajednica na planini Sveta Gora (Atos). Ova zajednica je kroz vijekove bila pod zaštitom vizantijskih careva. Nakon pada Vizantije, nastavila je da postoji i do danas kao najveći pravoslavni kulturni i duhovni centar.

Provjeri naučeno:

1. Zašto su započeli krstaški pohodi?
2. Kakvu ulogu je imala zapadna crkva u organizovanju pohoda?
3. Sta se dogodilo sa Vizantijom tokom Četvrtog krstaškog pohoda?
4. Koje su posljedice krstaških pohoda za Evropu, a koje za istočne zemlje?
5. Zašto Vizantija nije uspjela da se suprotstavi Osmanlijama?
6. Kakvo je značenje Vizantije u historiji Evrope?

Zadatak:

1. Zamisli da si ritar koji je učestvovao u Četvrtom krstaškom pohodu. Po povratku sa pohoda, zapiši svoja „sjećanja“ u svesku.

Srednjovekovni gradovi

Propast antičkih gradova

Tokom Velike seobe naroda, rimski gradovi pretrpeli su najveću štetu od napada barbarskih plemena. Bili su opljačkani, razrušeni i opustošeni. Veliki dio gradskog stanovništva napustio je gradove i pokušavajući da se spasi, pobjegao u manja naselja i manastire. Mali broj gradova koji su preživjeli ovaj period bili su odsječeni od mediteranske trgovine.

Zbog toga je gradsko stanovništvo počelo da se bavi poljoprivredom. Način života u gradovima počeo je da liči na život stanovništva na selu. Novac se retko koristio, a za obezbjeđivanje potrebnih sirovina trgovalo se roba za robu. Takav oblik privrede naziva se **naturalna privreda**.

U osnovi, gradovi u ranom srednjem veku bili su administrativni, vojni i crkveni centri određenih oblasti. Zapadni gradovi bili su slabo razvijeni u poređenju sa gradovima na Istoku ili u Vizantiji.

Stvaranje srednjovekovnih gradova

Još tokom **XI vijeka** započela je obnova i razvoj gradova u zapadnoj Evropi. Pojava srednjovekovnih gradova povezana je sa razvojem **zanatstva i trgovine**.

Kao rezultat odvajanja zanatstva od poljoprivrede, pojavili su se prve **zanatlije**. Da bi imali kome da prodaju svoje proizvode, počeli su da se naseljavaju na mjestima gdje je postojao veći protok stanovništva. Tako su se naseljavali u blizini velikih feudalnih posjeda, pored manastira, raskrsnica, obala i mostova velikih rijeka, morskih zaliva i slično. Ipak, održavali su snažne veze sa selom. Najčešće su u selima iz kojih su otišli i dalje imali svoje njive i pašnjake.

Vizigoti osvajaju Rim (prikaz iz XIX vijeka)

Manje poznate riječi

Naturalna privreda – privreda u kojoj ljudi, umjesto da koriste novac za kupovinu proizvoda i robe koja im je potrebna, razmjenjuju svoje proizvode za proizvode drugih.

Srednjovekovni zanatlije (minijatura)

Krajem XI vijeka iz redova zanatlija počela je da se izdvaja jedna druga grupa ljudi. To su bili **trgovci**. Oni su otkupljivali proizvode sa sela, a zatim ih prodavali na mjestima sa većim protokom ljudi. Na razvoj trgovine značajno su utjecali krstaški pohodi, jer je u to vrijeme obnovljena trgovina sa zemljama Istoka. Sa razvojem trgovine stvoreni su uslovi za razdvajanje gradova i sela. Ako su ranije ljudi bili primorani da imaju svoju zemlju kako bi prehranili porodicu, sada su, uz posredovanje trgovaca, mogli da nabave potrebne proizvode u gradu.

Prvi srednjovekovni gradovi pojavili su se u **Italiji i Južnoj Francuskoj**. To su bili: Venecija, Đenova, Marsej, Monpelje, Tuluz i drugi. Ovi gradovi nastali su upravo na jugu Evrope zbog trgovačkih veza koje je ovaj region imao sa Istokom preko Sredozemnog mora. Zato su postali važni trgovački centri Mediterana. Kasnije su počeli da se pojavljuju novi gradovi u sjevernoj Francuskoj, Flandriji, Engleskoj, Nemačkoj, kao i duž dolina rijeka Rajne i Dunava.

Pojava gradske samouprave

U početku su gradovi pripadali vladarima, plemićima ili visokim crkvenim velikodostojnicima, u zavisnosti od toga na čijoj su se zemlji nalazili. Ipak, pošto je gradsko stanovništvo ekonomski ojačalo, tokom XII i XIII vijeka više gradova uspjelo je da dobije potpunu nezavisnost od feudalnog gospodara. Ta nezavisnost je ponegdje bila izborena borbom, negdje otkupom grada od feudalca, a ponegdje putem povelje koju je izdao vladar.

Na taj način, u pojedinim gradovima uspostavljena je gradska samouprava. Takvi gradovi nazivani su **komune**. Imali su sopstveni gradski sud, gradsku vojnu stražu i finansije. Neki evropski gradovi ne samo što su se oslobodili zavisnosti od svog feudalnog gospodara, već su uspjeli i da osvoje okolna područja. Počeli su da funkcionišu kao **gradovi-države**. Primjeri za to su gradovi: Đenova, Venecija, Dubrovnik, Firenca i Piza.

Rekonstrukcija magacina srednjovekovnog trgovca – Sautempton (Engleska)

Grad Marsej (Francuska) – minijatura

Povelja o pravima i slobodama grada Utrehta (Holandija), izdata od strane imperatora Svetog Rimskog Carstva, Hajnriha V, 1122. godine

Grbovi cehova iz grada Orijeta (Italija)

Za razliku od zavisnih seljaka, u gradovima su ljudi bili slobodni. Njihova glavna zanimanja bila su **zanatstvo** i **trgovina**. Vođeni željom da zaštite svoju proizvodnju od konkurencije, zanatlije i trgovci su osnivali svoja udruženja. Ona su se nazivala **cehovi** ili **gilde**. Sa razvojem zanatstva i trgovine, umjesto proizvoda, kao sredstvo plaćanja počeo je da se koristi novac. Tako je otpočela **novčana privreda**.

Izgled srednjovekovnih gradova

Srednjovekovni gradovi po spoljašnjem izgledu znatno su se razlikovali od današnjih. Najčešće su građeni na brdima radi zaštite od napada. Bili su okruženi visokim kamenim zidinama, kulama i imali su velike kapije. Često su oko gradova postojali duboki rovovi ispunjeni

Nauči više:

Pošto je svaki feudalac kovao sopstveni novac, pojavila se potreba za razmjenom novca. Razmjenu novca obavljali su ljudi koji su se zvali sarafi. Prvi sarafi pojavili su se u oblasti Lombardije u Italiji. Zbog toga se u srednjem vijeku riječ „Lombard“ izjednačavala sa riječju „bankar“. Bankarsku profesiju u srednjem vijeku najčešće su obavljali Jevreji, a njihov rad je crkva smatrala grijehom.

Zadatak:

Izaberi tri grba sa slike i pokušaj da imenuješ zanat koji predstavljaju. Opiši njihov zanat u svesci.

Venecijanski zlatni dukat – jedna od najčešće korišćenih moneta u Evropi u razvijenom srednjem vijeku

Plan srednjovjekovnog grada Bolonje (Italija)

vodom kao dodatnom odbrana odbranom od neprijatelja.

U grad se ulazilo kroz kapije preko pokretnog mosta. Takve zidine nisu omogućavale širenje grada. Zbog toga su gradovi imali uske i krivudave uličice koje su vodile ka centru, odnosno ka gradskom trgu. Tamo su se nalazile glavne gradske zgrade, kao i sud, crkva, kuće uglednijih građana i gradska pijaca. Svaki grad je težio da ima što veću i ljepšu crkvu.

Kuće su najčešće bile drvene, a zbog ograničenog prostora građene su u visinu, na više spratova. Ulice su bile prljave, a tokom dana njima su slobodno šetale domaće životinje. Zbog slabe higijene u gradovima, česte su bile pojave smrtonosnih bolesti i epidemija. Tako se u XIV vijeku pojavila epidemija kuge, poznata i kao Crna smrt. Ova bolest je izazvala smrt trećine stanovništva Evrope. Na periferiji grada, u malim kolibama, živeli su siromašniji građani. Izvan gradskih zidina nalazile su se njive i pašnjaci građana.

Prikaz srednjovjekovne uličice u Sijeni (Italija)

Srednjovjekovni grad

Provjeri naučeno:

1. Zašto su propali stari rimski gradovi u zapadnoj Evropi?
2. Na koji način su nastali srednjovjekovni gradovi?
3. Gdje su se pojavili prvi srednjovjekovni gradovi?
4. Koja su bila glavna zanimanja ljudi u srednjovjekovnim gradovima?

Zadatak:

1. Zamisli da si trgovac sa Istoka koji prvi put posjećuje jedan srednjovjekovni grad u zapadnoj Evropi. Po povratku sa putovanja, zapiši svoje „utiske“. Opiši u svesci kako je izgledao grad koji si posjetio.

Život u srednjem veku

Svakodnevni život

Svakodnevni život ljudi u srednjem vijeku bio je različit u zavisnosti od društvene kategorije kojoj su pripadali. U historijskim izvorima imamo mnogo više podataka o životu plemstva u poređenju sa životom običnog čovjeka.

Vladari i plemići su sa svojim porodicama živjeli u raskošnim **zamkovima**, okruženi slugama koji su se brinuli o njihovoj odjeći, nakitu i higijeni. U zamkovima su se često priređivale gozbe sa zabavljačima. Plemstvo u zapadnoj Evropi se bavilo raznim igrama, među kojima je **šah** bio posebno zastupljen. U čast vladara održavani su **viteški turniri**. Omiljena rekreacija plemića bio je lov. U Vizantiji su plemići živjeli u **raskošnim palatama**, čiji su podovi često bili ukrašeni mozaicima i okruženi privatnim vrtovima. Neke od tih palata imale su i privatna kupatila, koja su bila dio njihovog svakodnevnog života i služila za održavanje higijene i opuštanje. Posebna pažnja se poklanjala **trkama kočija** na Hipodromu u Konstantinopolju, koje su bile omiljena zabava svih društvenih slojeva.

S druge strane, većina običnih ljudi u srednjem vijeku živjela je na selu i bavila se **poljoprivredom** na imanjima feudalaca. Retko su napuštali mjesto stanovanja, a grad su posjećivali samo kada su se održavali **vašari**, na kojima su prodavali svoje proizvode. Vašari su obično bili povezani sa proslavama važnih vjerskih praznika. Prisustvo na vašaru bilo je najveći događaj za seosko stanovništvo.

Mjerenje vremena bilo je važno za organizovanje svakodnevnog života. U zapadnoj Evropi i u Bizantiji, ljudi su dan dijelili prema **prirodnim ciklusima** izlaska sunca, podneva i zalaska sunca. Na osnovu iskustva iz poljoprivrede i sezonskih prilika, vrijeme su dijelili na periode za oranje, setvu, žetvu, berbu grožđa i slično.

Higijena je varirala među različitim društvenim slojevima. U zapadnoj Evropi, zamkovi su retko imali kupatila, ali neki su bili opremljeni **osnovnim sistemima za vodu** koji su omogućavali održavanje higijene. U Bizantiji, pored privatnih kupatila, postojale su i javne banje koje su bile dostupne različitim društvenim slojevima. One su služile i kao mesta za druženje. Kod siromašnih, higijena je zavisila

Zamak Alkazar u Segoviji, jedan od najkarakterističnijih zamkova u Evropi. Zamak je izgrađen u XII vijeku

Viteški dvoboj – sport koji su upražnjavali vitezovi tokom viteških turnira. U dvoboju su dva viteza na konjima jurišala jedan na drugog s ciljem da obore protivnika na zemlju. Minijatura iz XV vijeka

Istraži:

U srednjem vijeku, za brojanje godina i mjeseci ljudi su koristili kalendare koji su bili usko povezani sa religijom i prirodnim ciklusima.

Istraži kako su ljudi u srednjem vijeku brojali mjesece i godine! Saznaj da li su se godine brojale od nekog značajnog događaja i kada je počinjala nova godina u Zapadnoj Evropi i u Vizantiji!

la od pristupa prirodnim izvorima vode, kao što su rijeke, izvori ili jezera.

Tradicije su igrale važnu ulogu u svakodnevnom životu i bile tesno povezane sa religijom, porodicom i sezonskim aktivnostima. Rođenje, sklapanje braka i smrt bili su centralni događaji oko kojih su se razvijali brojni običaji sa najrazličitijim ceremonijama. Praznici su često bili povezani sa značajnim vjerskim trenucima, kada se zajednica okupljala da proslavi uz muziku, igru i hranu. Uprkos razlikama između zapadne Evrope i Vizantije, svakodnevni život je bio oblikovan religijom, tradicijama i društvenim uslovima u različitim periodima.

Žena u srednjem veku

U srednjem veku položaj žene zavisio je od društvenog sloja kojem je pripadala i od okolnosti u kojima je živjela. Iako je uloga žene u javnom životu često bila podređena u odnosu na muškarce, ona je imala posebnu odgovornost u porodici i u zajednici. Glavna uloga žene bila je povezana sa vaspitanjem djece i vođenjem domaćinstva. Ipak, postoje primjeri žena koje su ostavile značajan trag u srednjovjekovnom društvu.

Uobičajeno, obrazovanje im je bilo veoma ograničeno. Djevojčice iz plemićkih porodica učile su čitanje i pisanje preko privatnih učitelja ili u manastirima. Neke monahinje bile su visoko obrazovane i bavile su se prepisivanjem knjiga. U zapadnoj Evropi, **Kristina de Pizan** je poznata kao spisateljica koja je davala praktične savjete ženama. U Vizantiji se istakla **Ana Komnina** kao autorka historijskih djela, dok je pjesnikinja Kasija poznata po svom doprinosu vizantijskoj poeziji i muzici.

Žene su ponekad igrale važnu **političku ulogu**. Carica Irina u Vizantiji samostalno je vladala na prijestolu, a neke kraljice u Zapadnoj Evropi, takođe su bile utjecajne ličnosti u državnoj vlasti. U retkim slučajevima, žene su učestvovala u vojnim odredima ili predvodile odbranu tvrđava. Veoma često, ženski članovi vladarskih i plemićkih porodica stupali su u **dinastičke brakove** s ciljem jačanja političkih saveza među dinastijama.

Žene iz nižih društvenih slojeva bile stub porodice. U selima su aktivno učestvovala u **poljoprivrednim po-**

Rekonstrukcija Carigrada, sa Hipodromom sa lijeve strane

Nauči više:

Pjesnikinja Kasija je poznata ne samo po svojoj poeziji, već i po svojoj oštromnosti. Prema zapisanim predanjima, tokom izbora supruge za vizantijskog cara Teofila, on je kritikovao žensku prirodu, izjavivši da „od žene potiču sva zla“. Kasija mu je odgovorila: „Ali, od žene potiču i sva dobra“, misleći na to da žena donosi život na svijet, uključujući i rođenje Isusa Hrista.

Carica Teodora (supruga Justinijana I), mozaik iz Ravene

slovima, brinule o dječj šile odjeću i pripremale hranu za svoju porodicu. Da bi bile uspješne, posjedovale su i primjenjivale brojne vještine. U gradovima su ponekad učestvovala u zanatstvu ili trgovini, naročito kada bi naslijedile radnje ili radionice od svojih muževa. Žene iz imućnijih porodica retko su radile, ali su **upravljale domaćinstvom** i nadgledale poslugu.

U srednjovjekovnim zakonicima, ženama su ponekad bila uskraćivana, a ponekad dodjeljivana određena prava. U Vizantiji su imale pravo da posjeduju i **nasljeđuju imovinu**. U pojedinim slučajevima čak su mogle da podnesu zahtjev za razvod.

Kretanje žena u javnom životu bilo je veoma ograničeno. Ipak, u Vizantiji su imale pristup javnim banjama, koje su im služile kao **prostor za druženje** van doma. Manastiri su, s druge strane, bili mjesta gdje su mogle da posvete svoj život **duhovnosti**. Tamo su utočište nailazile i udovice, kao i one koje su odlučile da ne stupaju u brak.

Minijatura žene koja prede i istovremeno pazi na svoje dvoje djece

Nauči više:

Zbog ograničenog razumijevanja prirodnih pojava, u srednjovjekovnoj Evropi razvila su se razna sujeverja i vjerovanja u natprirodne sile. U periodu od XV do XVIII vijeka, strah od magije doveo je do pojave „lova na vještice“. Tada su mnogi ljudi bili optuženi za korišćenje crne magije. Optuženi su najčešće bile žene.

Provjeri naučeno:

1. Čime su se bavili plemići u slobodno vrijeme u srednjem vijeku?
2. Kako se održavala higijena u srednjem vijeku?
3. Oko kojih životnih događaja su se gradile tradicije i običaji u srednjem vijeku?
4. Šta se smatralo glavnim zadatkom žene u srednjem vijeku?
5. Koje istaknute uloge su neke žene dostigle u srednjovjekovnom društvu?

Zadatak:

1. Napiši kratak esej u kojem ćeš uporediti svakodnevni život jedne žene plemićkog porijekla sa životom žene iz nižeg društvenog sloja.

Crkva u srednjovjekovnom društvu

Kršćanska crkva imala je poseban utjecaj na život običnog čovjeka u srednjovjekovnoj Evropi. Nakon Velikog raskola 1054. godine, kršćanstvo u Evropi se razvijalo u dva pravca: **katolicizam i pravoslavno kršćanstvo**.

Katolički kršćani smatrali su **papu** svojim vrhovnim crkvenim poglavarom. On je imao veću moć čak i od svetovnih vladara u evropskim državama. Njegove odluke često su utjecale na vladare, zbog čega su pape često bili u sukobu sa svetovnim vlastima u Evropi.

Svaka država u kojoj se praktikovalo istočno (pravoslavno) kršćanstvo imala je svoju, posebnu crkvu. Ipak, najveći autoritet među istočnim crkvama uživala je Carigradska patrijaršija, na čijem čelu se nalazio **vaseljenski (svjetski) patrijarh**.

U periodu od XIII do XV vijeka bilo je više pokušaja **unije**, odnosno ujedinjenja dveju kršćanskih crkava, ali do toga nikada nije došlo.

Monaško-viteški redovi

U vrijeme krstaških pohoda pojavili su se brojni **monaško-viteški redovi**. Oni su obavljali različite zadatke koje im je povjeravao papa: brinuli su o zaštiti kršćanskih vjernika u Svetoj zemlji, borili se protiv heretika i pružali medicinsku pomoć bolesnima i ranjenima.

Najpoznati takvi redovi bili su: Red templara, Red hospitalaca i Tevtonski red. Templari su bili poznati po tome što su štitili kršćanske hodočasnike (poklonike) koji su putovali ka Svetoj zemlji i obezbjeđivali sigurnost na putevima. Hospitalci su započeli kao red koji se brinuo o bolesnima i ranjenima, ali su kasnije učestvovali i u vojnim akcijama. Tevtonski red se uglavnom bavio širenjem kršćanstva u oblastima u kojima kršćanska vjera nije bila prihvaćena, naročito u sjevernim dijelovima Evrope.

Početkom XIII vijeka osnovana su još dva reda – franjevci i dominikanci. Ovi redovi su se uglavnom posvećivali duhovnoj brizi o običnom narodu. Njihova misija bila je da ojačaju vjeru među ljudima i da pomažu siromašnima.

Izvori svjedoče

„...I kao što mjesec dobija svoju svjetlost od sunca i inferiorniji je u odnosu na sunce..., tako i kraljevska moć dobija sjaj svog dostojanstva od papske vlasti.“

Papa Inoćentije III u pismu svetniku, 1198. godina

Zadatak:

Pročitaj historijski izvor i odgovori kako je papa Inoćentije III shvatao odnos između države i crkve.

Papa Inoćentije III

Istraži:

Istraži na internetu o Redu templara. Potom pokušaj da odgovoriš na sledeća pitanja:

1. Kada i gdje je osnovan Red templara?
2. Kako je glasilo pravo ime reda?
3. Ko je i zašto zabranio njihovo postojanje?

Svojim propovjedima ostvarivali su snažan utjecaj na život običnog čovjeka u srednjem vijeku.

Monaško-viteški redovi imali su važnu ulogu ne samo u vjerskom životu, već i u obrazovanju, medicini i politici srednjovjekovne Evrope.

Heretički pokreti

S druge strane, u razvijenom srednjem vijeku, kao i u ranom, pojavljivali su se ljudi koji su tražili nova tumačenja religije, suprotna zvaničnom učenju crkve. Najpoznatiji **heretički pokret** u Zapadnoj Evropi bio je pokret **katara**. Ovaj pokret se pojavio pod utjecajem ideja bogumilstva, koje su se preko Dalmacije proširile ka Italiji i Francuskoj. Pošto se pokret naročito proširio u gradu Albi u Francuskoj, katarari su bili poznati i kao albižani. Da bi se obračunao sa ovim heretičkim pokretom, papa Inocentije III organizovao je čak i krstaški pohod, koji je trajao oko dvije decenije.

U borbi protiv jeresi, crkva je organizovala crkvene sabore, ali i krstaške pohode. U XIII vijeku osnovan je i poseban crkveni sud pod nazivom **inkvizicija**. Zadatak inkvizicije bio je da progoni, sudi i kažnjava one koje je zapadna crkva smatrala hereticima, odnosno krivovercima. Ipak, heretički pokreti nastavili su da postoje tokom čitavog srednjeg vijeka.

Grb Reda hospitalaca (Malteških vitezova)

Sveti Dominik predvodi inkviziciju protiv katara (prikaz)

Provjeri naučeno:

1. U kojim oblicima se razvijalo kršćanstvo nakon Velikog raskola 1054. godine?
2. S kojom svrhom i od strane koga su osnovani monaško-viteški redovi?
3. Kakve zadatke su obavljali franjevci i dominikanci?
4. Na koji način se crkva borila protiv heretičkih pokreta?

Zadatak:

1. Istraži da li danas postoje monaško-viteški redovi ili njihovi nasljednici.

Era otkrića

Razlozi za geografska otkrića

Istočne zemlje poput Indije i Kine vekovima su bile glavni izvori snabdevanja Evrope začinima, mirisima, luksuznim predmetima i svilom. Sa širenjem Osman-skog carstva u Maloj Aziji i istočnom Mediteranu, kopnjeni trgovački putevi između Evrope i Azije bili su prekinuti. Istovremeno, nakon osmanlijskog osvajanja Carigrada 1453. godine, započela su neprijateljstva između evropskih država i Osmanlija.

Kao rezultat toga, Osmanlije su namjetnule visoke dažbine evropskim trgovcima. Time je trgovina između Evrope i Istoka pretrpela težak udarac. Zapadna Evropa se našla izolovana na krajnjem zapadu tada poznatog svijeta. Zato su počele da se javljaju ideje o pronalaženju alternativnog puta do važnih izvora sirovina u Aziji. Ta roba bila je ključna za dalji razvoj zanatstva i trgovine u Evropi.

I kršćanska crkva je u ovom procesu videla svoj interes. Nadala se da će otkrivanjem novih trgovačkih puteva proširiti katolicizam na Istok, na račun islama i drugih istočnih vjerovanja.

Kao posljedica toga, započeo je niz plovidbi i istraživanja koja su doprinela otkrivanju dotad nepoznatih dijelova svijeta. Među njima, od posebnog značaja su otkriće Amerike, pronalazak pomorskog puta do Indije i prvo putovanje oko svijeta. Ovaj historijski period, koji je započeo krajem **XV vijeka** i trajao sve do **XVII vijeka**, poznat je kao doba **velikih geografskih otkrića** ili **era otkrića**.

Tehnički pronalasci

Ideje o otkrivanju pomorskog puta do Indije pojavile su se u uslovima ubrzanog razvoja nauke i tehnike u Evropi. Tokom XIV i XV vijeka ostvaren je značajan napredak u kartografiji, navigaciji i brodogradnji. Kao rezultat tog napretka, pojavili su se geografska karta, kompas i astrolab. Takođe, izgrađen je i nov tip broda

Karavela – vrsta broda koju su razvili Španci i Portugalci u XV vijeku

Nauči više:

Kao osnova za izradu geografske karte poslužili su spisi antičkog geografa Ptolemeja. Iako je njegova originalna karta bila izgubljena, podaci o njoj su preneti preko spisa učenjaka iz Konstantinopolja i tako stigli do Italije. Na osnovu tih spisa, kartografi su uspjeli da rekonstruišu Ptolemejevu kartu.

Manje poznate riječi

Navigacija – vještina upravljanja brodovima po moru, određivanje pravca kretanja i udaljenosti između dvije tačke.

Kompas – sprava za određivanje strana svijeta.

Astrolab – sprava za određivanje položaja zvijezda (zvjezd domjer).

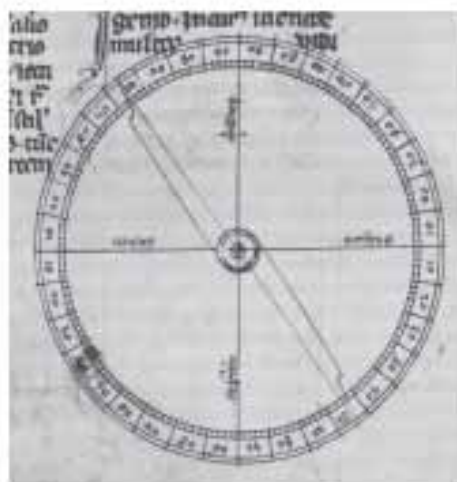
nazvan **karavela**, koji je bio otporniji, lakši za upravljanje i mogao je da primi više mornara.

U istom periodu bilo je otkriveno i **vatreno oružje**. Novi tehnički pronalasci omogućili su smanjenje opasnosti koje su pratile putovanja po moru u srednjem vijeku. Na taj način, otvoreno more, koje je predstavljalo izazov za brojne avanturiste i moreplovce, postalo je pristupačnije za istraživanje.

Otkriće Amerike

Otkriće Amerike predstavlja jedan od najznačajnijih događaja u eri velikih geografskih otkrića. Za ovo otkriće najzaslužniji je **Hristofor Kolumbo**. On je bio moreplovac iz italijanskog grada Đenove. **Godine 1492**, u službi španske krune, sa tri karavele krenuo je iz Španije ka zapadu s ciljem da pronađe pomorski put do Indije. Nakon nekoliko mjeseci plovidbe, stigao je do jednog ostrva koje je nazvao **San Salvador** (Sveti Spasitelj). Pošto je Kolumbo vjerovao da je otkrio pomorski put do Indije, miroljubive stanovnike ostrva koje je tamo zatekao nazvao je **Indijancima**.

Početkom XVI vijeka, italijanski moreplovac Amerigo Vespuči, ploveći pod španskom zastavom, dokazao je da se, u stvari, ne radi o Indiji, već o sasvim novom kontinentu. Po njegovom imenu Amerigo Vespuči, novi kontinent je nazvan **Amerika**.

Crtež srednjovjekovnog kompasa (XIV vijek)

Nauči više:

Kolumbo je najprije pokušao da dobije podršku od portugalskog kralja Žoaão II. Međutim, nakon što je dva puta bio odbijen, svoje planove predstavio je španskoj kraljici Izabeli I i njenom suprugu Fernandu II. Oni su pristali da finansiraju Kolumbovu ekspediciju. Vrijeme će pokazati da su tom odlukom postavili temelje za razvoj Španije kao kolonijalne sile.

Kolumbo stiže u Ameriku

Karavela Santa Marija, kojom je komandovao Hristofor Kolumbo. U ekspediciji su učestvovali i karavele Pinta i Ninja.

Kolonizacija Novog Svijeta

Tokom XV i XVI vijeka, španski i portugalski vojnici i istraživači, poznati kao **konkvistadori** (osvajajući), zavladali su Srednjom i Južnom Amerikom. Nakon uspostavljanja vlasti u novootkrivenim zemljama, započeo je proces **kolonizacije**, odnosno trajnog naseljavanja evropskog stanovništva.

U Novom Svijetu, španski i portugalski kolonisti otkrili su velike domorodačke civilizacije Maje, Inke i Asteke. U potrazi za plemenitim metalima (zlatom i srebrom), sirovinama i začinima, evropski kolonizatori ponašali su se surovo prema domorodačkom stanovništvu. Kao rezultat toga, ove civilizacije su nestale. Važan faktor njihovog nestanka bile su i zarazne bolesti koje su kolonisti donijeli iz Evrope u Ameriku.

Zbog nedostatka radne snage u kolonizovanim područjima, Španci i Portugalci počeli su da dovode robove iz Afrike u Ameriku. Na taj način, Novi Svijet je postao mjesto gdje se domorodačko stanovništvo pomiješalo sa doseljenicima iz Evrope i Afrike.

Tokom XVI i XVII vijeka, engleski, francuski i holandski istraživači otkrili su i zemlje Sjeverne Amerike, Australije i Novog Zelanda. U tim zemljama započeo je proces naseljavanja evropskog stanovništva. Pritom su dominantnu ulogu imali engleski i francuski kolonisti. Trgovina sa novootkrivenim zemljama doprinjela je ekonomskom jačanju evropskih država koje su učestvovali u kolonizaciji Novog Svijeta.

Otkriće pomorskog puta do Indije i prvo putovanje oko svijeta

Pomorski put do Indije, koji je Kolumbo tražio na zapadu, otkrili su drugi moreplovci koji su plovili u sasvim drugom pravcu – ka istoku. Krajem XV vijeka, portugalski moreplovac **Bartolomeo Dijaz**, ploveći oko Afrike,

Karavela Santa Marija, kojom je komandovao Hristofor Kolumbo. U ekspediciji su učestvovali i karavele Pinta i Ninja.

Nauči više:

Zbog kolonizacije Južne Amerike, danas samo pet procenata govornika portugalskog jezika živi u Portugaliji. Najveći broj govornika portugalskog jezika živi u Brazilu.

Istraži:

Istražuj na internetu o civilizacijama predkolumbovske Amerike (Maje, Inke i Asteci). Potom pokušaj da odgovoriš na sljedeća pitanja za svaku od tri civilizacija:

1. Gdje se razvijala civilizacija?
2. Koje su značajnije karakteristike ili dostignuća te civilizacije?

stigao je do njenog najjužnijeg dijela i zaustavio se kod rta koji je nazvan **Rt Dobre Nade**.

Godine 1498, portugalski moreplovac **Vasko da Gama** sa četiri broda i posadom sastavljenom uglavnom od zatvorenika, stigao je do Indije obilazeći Afriku, pored Rta Dobre Nade. Otkriće pomorskog puta do Indije donelo je Portugalcima veliku slavu i bogatstvo.

Inspirisan ovim otkrićima, portugalski moreplovac **Fernando Magelan**, u službi španske krune, 1519. godine započeo je svoje **putovanje oko svijeta**. Krenuo je iz Španije sa pet brodova i 260 mornara i uputio se ka zapadu, odnosno ka Atlantskom okeanu. Ploveći stalno u zapadnom pravcu, Magelanova ekspedicija se nakon tri godine, 1522. godine, vratila u Španiju, ali sa istočne strane. Putovanje je bilo izuzetno teško, a sam Magelan je poginuo u sukobu sa domorocima na Filipinima. Iz ekspedicije se vratio samo jedan brod sa 18 mornara. Ovim putovanjem potvrđeno je mišljenje koje se u to vrijeme širilo Evropom, da Zemlja nije ravna, već da ima okrugli oblik.

Značaj geografskih otkrića

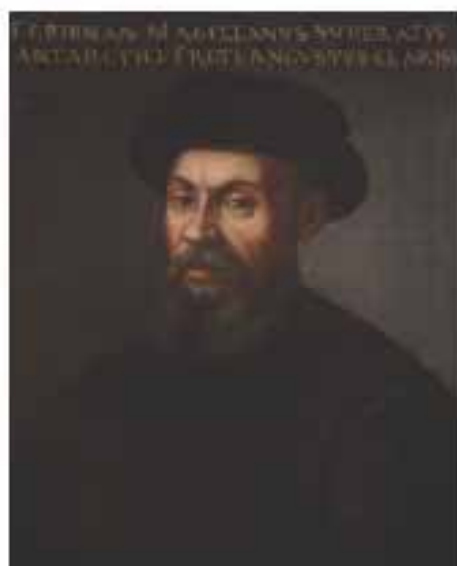
Epoha otkrića imala je izuzetan značaj u historiji čovječanstva. Otkrivanje i kolonizacija dotad nepoznatih dijelova svijeta doprinjeli su političkom i ekonomskom jačanju evropskih država. Glavne kolonijalne sile iz Evrope bile su **Španija** i **Portugalija**, koje su kasnije potisnute od strane **Engleske** i **Francuske**. Kolonizacija Novog svijeta bila je uzrok nestanka domorodačkih američkih civilizacija.

Kao rezultat geografskih otkrića, promijenio se i centar svjetske trgovine. Umjesto ka Sredozemnom moru, trgovački putevi bili su usmjereni ka Atlantiku. Tako su gradovi u zapadnoj Evropi postali važni trgovački centri. Evropski trgovci su iz novootkrivenih zemalja donosili plemenite metale, razne začine i sirovine.

Nakon otkrića Amerike uspostavljene su snažne trgovačke veze između Evrope i novootkrivenog kontinenta. Iz Amerike su u Evropu donete nove, dotad nepoznate poljoprivredne kulture kao što su krompir, kukuruz, duvan, kakao i druge. S druge strane, u Ame-

Vasko da Gama (portugalski moreplovac)

Fernando Magelan

Nauči više:

Novootkrivene zemlje u Americi postale su poznate pod imenom Novi svijet (Mundus Novus). Pojam je prvi upotrijebio Amerigo Vespuči. U pismu svom pokrovitelju iz porodice Mediči on je istakao da nove zemlje nisu pogranične teritorije Azije, već novi kontinent.

rici su počele da se gaje kulture poput pamuka, vinove loze i raznovrsnog voća, kao i više vrsta domaćih životinja koje su donijete iz Evrope (goveda, ovce, konji). Prvo putovanje oko svijeta potvrdilo je uvjerenja tadašnjih naučnika da Zemlja ima okrugli oblik.

Brod Viktorija – jedini brod iz Magelanove ekspedicije koji je uspješno završio putovanje

Era otkrića (XV – XVIII vijek)

Provjeri naučeno:

1. Objasni razloge za geografska otkrića!
2. Koji tehnički pronalasci su bili najvažniji za razvoj pomorstva?
3. Kako je Amerika dobila svoje ime?
4. Šta su konkvistadori i kakva je njihova uloga u nestanku domorodačkih američkih civilizacija?
5. Kakav je značaj geografskih otkrića u historiji čovječanstva?

Zadatak:

1. Na historijskoj ili geografskoj karti pokaži putovanja Hristofora Kolumba, Bartolomea Dijasa, Vaska de Gama i Fernanda Magelana.

Kultura i nauka u razvijenom i kasnom srednjem veku

Prvi univerziteti u Evropi

Jedna od specifičnih odlika ranog srednjeg vijeka bila je stagnacija i nazadovanje obrazovanja i kulture u poređenju sa prethodnim antičkim periodom. Burni događaji koji su uslijedili nakon Velike seobe naroda doprinijeli su tome da se gotovo u potpunosti izgube znanja iz antike.

U Zapadnoj Evropi nastupio je period opšte nepismenosti. Nauka i kultura dobile su crkveno-religiozni karakter. Glavni centri u kojima su ljudi stjecali znanje bile su crkve i manastiri. U njima se kao izvor znanja koristila Biblija, ali i druge knjige koje su nastajale u manastirskim skriptorijumima. Knjige su se prepisivale ručno i imale su isključivo vjersku sadržinu.

Sa pojavom srednjovjekovnih gradova porasla je i potreba za obrazovanim ljudima sa svetovnim obrazovanjem. Zbog toga su u gradovima počele da se otvaraju svetovne škole. **Krajem XI vijeka u Bolonji** je osnovan prvi **univerzitet**. To je bio novi tip organizacije nastavnika (profesora) i onih koji se podučavaju (studenata). Godine 1158. car Svetog rimskog carstva, Fridrih I Barbarosa, izdao je povelju kojom je **postao zaštitnik univerziteta**. Taj događaj imao je ogroman značaj ne samo za Univerzitet u Bolonji, već i za sve druge univerzitete. Na taj način, univerzitet je proglašen za mjesto gdje se istraživanja mogu slobodno razvijati, nezavisno od bilo koje crkvene ili svetovne vlasti.

Tokom XII i XIII vijeka osnovani su univerziteti u Parizu, Oksfordu i Kembridžu. Na tim univerzitetima sticala su se znanja iz različitih oblasti kao što su: rimsko pravo, aritmetika, logika, retorika, gramatika, geometrija, muzika, bogoslovlje i astronomija. Veliki značaj za širenje znanja iz ovih oblasti imali su krstaški pohodi, tokom kojih su ljudi iz Zapadne Evrope došli u kontakt sa dostignućima bizantijske i arapske nauke i kulture. Do kraja XV vijeka u Evropi je bilo otvoreno više od 80 univerziteta.

Grb Univerziteta u Bolonji

Saznaj više:

Sredinom XIII vijeka teolog Robert de Sorbon osnovao je teološku školu pod nazivom Koledž Sorbona, kao dio Univerziteta u Parizu. U prostorijama ove škole, koju je finansirala crkva, vodile su se čuvene filozofske i teološke rasprave o različitim pitanjima vezanim za crkvu i religiju u srednjem veku. Tako je škola prerasla u jedan od najpoznatijih fakulteta u Zapadnoj Evropi.

Univerzitet u Oksfordu – najstariji univerzitet na području gdje se govori engleski jezik

Viteška kultura

Pojava ristarstva u razvijenom srednjem veku bila je razlog za nastanak novih pravaca u razvoju evropske književnosti i usmene tradicije.

Epska djela u kojima su opisani podvizi hrabrih viteza i vojnika stekla su veliku popularnost. Za razliku od djela crkveno-religioznog karaktera, koja su se pisala na latinskom jeziku, ova dela bila su napisana na narodnom jeziku. Među najpoznatijim epskim djelima iz tog perioda su „Pjesma o Rolandu“ (na francuskom narodnom jeziku) i „Pjesma o Nibelunzima“ (na njemačkom narodnom jeziku). U Engleskoj su, pak, veliku popularnost imale priče o legendarnom kralju Arturu.

Najveći promotori poezije u ovom periodu bili su putujući pjevači i svirači, poznati kao **trubaduri**. Njihova poezija govorila je o ljubavi kao inspiraciji slavnih srednjovjekovnih vitezova.

Srednjovjekovna arhitektura

U razvijenom srednjem veku u Zapadnoj Evropi ostvaren je značajan napredak u građevinarstvu. Građeni su zamkovi, mostovi, crkve, manastiri i drugi objekti. Posebno ljepotom isticale su se crkve koje su bile sedišta visokih crkvenih velikodostojnika (episkopa i nadbiskupa). Te crkve nazivale su se **katedrale**.

U XI i početkom XII vijeka crkve i katedrale građene su u **romaničkom stilu**. Imale su sličan oblik kao ranokršćanske bazilike iz doba Rimskog carstva. Odlikovale su se masivnim zidovima i stubovima, kao i malim prozorima, zbog čega je unutrašnjost bila prilično tamna. Po spoljašnjem izgledu podsećale su na male tvrđave.

Od kraja XII vijeka u **Francuskoj** pojavio se **gotski stil**, koji predstavlja jedan od simbola srednjovjekovne Evrope. Katedrale građene u gotskom stilu bile su znatno više, sa oštrim i visokim svodovima i velikim prozorima ukrašenim šarenim staklom. Takvi prozori nazivani su **vitražima**.

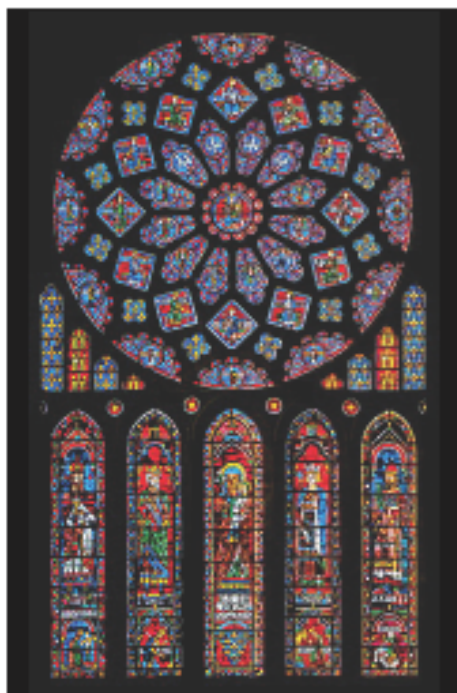
Istraži:

Pretraži internet i pokušaj da pronađeš jednu od priča o kralju Arturu.

Zatim je ispričaj u svesci.

Trubaduri (minijatura iz XIV vijeka)

Vitraži

Oni ne samo što su omogućavali da u objekat prodre dovoljno svetlosti, već su stvarali i različitu ambijentalnu atmosferu u zavisnosti od položaja sunca. Hramovi izgrađeni u ovom stilu izgledali su kao da dodiruju nebo, odnosno samog Boga.

U Bizantiji se razvijao **bizantijski stil**. Crkve u ovom stilu karakterisale su se osnovom u obliku krsta sa jednakim kracima. Imale su jednu ili više kupola i bile su ukrašene velikim brojem fresaka.

Humanizam i renesansa

U XIV veku italijanski gradovi bili su najrazvijeniji ekonomski i kulturni centri u Evropi. Ekonomski razvoj ovih gradova doprineo je pojavi građanskog sloja stanovništva. Ti ljudi počeli su da odbacuju ustanovljene crkvene dogme i pogled na svet prema kojem je čovek trebalo da se odrekne svih zemaljskih uživanja. Kod njih se javilo interesovanje za otkrivanje tajni prirode i samog čovjeka.

Ova ideja bila glavna vodilja novog pravca u kulturi, koji je nazvan **humanizam** (lat. *humanus* – čovečan), a njegovi predstavnici – **humanisti**. Oni su započeli proučavanje antičke kulture, umetnosti i filozofije. Zbog obnovljenog interesovanja za antički svet, novi kulturni pokret koji je nastao kao posljedica humanizma nazvan je **renesansa**, odnosno preporod (franc. *Renaissance* – preporod). Centri humanizma i renesanse, koji su se razvijali od XIV do početka XVII vijeka, bili su gradovi u **Italiji** – Firenca, Rim, Venecija, Milano i drugi.

Ovaj novi kulturni pokret, koji je započeo u Italiji, ubrzo se proširio na evropske zemlje kao što su Francuska, Engleska i Nemačka. Humanizam i renesansa podstakli su značajne kulturne i društvene promjene u srednjovekovnoj Evropi. Pod njihovim utjecajem prekinuta je dominacija crkve nad kulturom. Čovek je postao centar interesovanja renesansnih pisaca i umjetnika. Umjesto ljubavi prema Bogu, oni su počeli da uzdižu ljepotu života i ljudskog tijela.

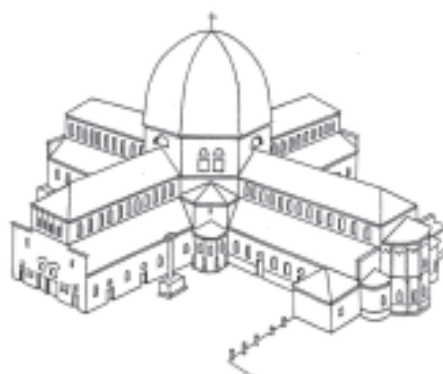
Najpoznati književni stvaraoci iz doba renesanse u Italiji bili su Dante Aligijeri, Frančesko Petrarca i Džo-

Bogorodičina crkva u Parizu, Francuska
(gotski stil)

Opatija „Marija Lah“ u Andernahu, Nemačka
(romanički stil)

Plan crkve u bizantijskom stilu

Manje poznate riječi

Dogma – crkveni stav koji vjernici treba da prihvate kao apsolutnu istinu, za koju ne treba tražiti dokaze i ne podleži kritici.

vani Bokačo. Djelo „**Božanstvena komedija**“ Dantea Aligijerija, napisano na narodnom italijanskom jeziku, smatra se jednim od najznačajnijih djela u historiji italijanske književnosti.

Izvan Italije, među najznačajnijim renesansnim piscima ističe se engleski književnik **Vilijam Šekspir**. Proslavio se djelima kao što su „Romeo i Julija“, „Hamlet“, „San letnje noći“ i druga. U istu grupu spada i španski pisac **Miguel de Servantes**, autor jednog od najpoznatijih romana u svjetskoj književnosti – „Don Kihota“.

Humanizam i renesansa doneli su snažan napredak i u oblasti arhitekture. Građeni su veliki i raskošni dvorci. Jedno od najznačajnijih arhitektonskih dostignuća ovog perioda je **bazilika „Svetog Petra“** u Rimu (Vatikan).

Glavni predstavnici italijanske renesanse u oblasti vajarstva i slikarstva bili su **Leonardo da Vinči** i **Mikelandželo Buonaroti**. Od najpoznatijih djela Mikelandžela izdvajaju se skulpture „David“ i „Mojsije“, kao i freske u Sikstinskoj kapeli u Rimu. Leonardo da Vinči je poznat po remek-djelima „Mona Liza“ i „Tajna večera“. Među drugim značajnim umetnicima renesanse izdvajaju se Rafaelo Santi i Tician.

Iz vremena humanizma i renesanse karakteristična je pojava bogatih pojedinaca koji su želeli da podstaknu razvoj nove kulture. Oni su finansijski podržavali umetnike, verujući da će na taj način biti ovekovečeni u njihovim djelima. Takvi ljudi nazivani su **mecene**. Među najpoznatijim mecenama bili su članovi porodice Mediči, koja je upravljala gradom Firencem.

Razvoj nauke, tehnike, filozofske i političke misli u Evropi

Pod utjecajem ideja humanizma i renesanse došlo je do snažnog razvoja nauke i tehnike u zapadnoj Evropi. Veliku zaslugu za širenje tih ideja ima **Johan Gutenberg**, koji je otkrio tehniku štampanja, pomoću koje je 1455. godine odštampao prvu knjigu – Bibliju.

Dante Alighieri, italijanski pisac (portret iz 1495. godine, izradio Sandro Botičelli)

Saznaj više:

Najpoznatije djelo Frančeska Petrarke je zbirka pjesama „Kancionijer“. Džovani Bokačo se istakao djelom „Dekameron“, u kojem ismijava dvoličnost sveštenstva

Vilijam Šekspir – jedan od najpoznatijih pisaca u historiji

Istraži:

Istražuj na internetu i pokušaj da pronađeš filmove koji su snimljeni prema dramama Vilijama Šekspira. Pogledaj neki od njih po vlastitom izboru i ukratko ga prepričaj u svesku.

Pokušaj da zaključiš zašto su njegova djela važna i danas.

„Mona Liza“ – Leonardo da Vinči. Danas se nalazi u muzeju Luvr u Parizu

Skulptura La Pietà (Oplakivanje) – Mikelandželo. Nalazi se u bazilici Svetog Petra u Rimu

Prirodne nauke, kao što su matematika, fizika, biologija, astronomija i druge, doživele su poseban razvoj. Najveći značaj za razvoj astronomije imali su **Nikola Kopernik** i **Galileo Galilej**. Kopernik je dokazao da se Zemlja okreće oko svoje ose, kao i da se, zajedno sa ostalim planetama, okreće oko Sunca. Njegove teze potvrdio je toskanski astronom, fizičar i geograf Galileo Galilej. Zbog svojih otkrića, obojica su bili progonjeni od strane crkve.

Istovremeno sa razvojem drugih nauka razvijale su se i politička i filozofska misao. Jedan od najpoznatijih političkih teoretičara u Evropi bio je Nikolo Makijaveli iz Firence, koji je postao poznat po svom djelu „Vladalac“. To djelo predstavlja vrstu priručnika namenjenog vladarima i političarima.

Poveži sa nastavom jezika i umjetnosti:

Razgovaraj sa svojim nastavnicima bosanskog jezika i likovne kulture o značaju pisaca i umetnika iz perioda renesanse.

Nikola Kopernik, poljski matematičar i astronom

Glavni zadatak filozofa u ovom periodu bio je da oslobode filozofiju od crkvenog učenja. Osnivač nove filozofske misli bio je Frensis Bekon, koji je dokazao da osnova istinskog znanja trebaju biti posmatranje i ogledi. Njegovo učenje nastavili su engleski filozofi Tomas Hobs i Džon Lok.

Razvoj nauke i umjetnosti u razvijenom i poznom srednjem veku bio je samo najava velikih umova koji će se pojaviti u narednom periodu u različitim oblastima, kao što su Imanuel Kant (filozofija), Isak Njutn (fizika) i Wolfgang Amadeus Mocart (muzika).

Manje poznate riječi

Astronomija – nauka koja proučava nebeska tijela (zvijezde, komete i sl.).

Frensis Bekon (portret iz 1617. godine)

Provjeri naučeno:

1. Na koji način su se univerziteti razlikovali od ostalih škola u srednjem vijeku?
2. Šta su trubaduri i kakva je bila njihova uloga u srednjem vijeku?
3. Koje su razlike između romaničkog i gotičkog arhitektonskog stila?
4. Koje su osnovne karakteristike humanizma i renesanse?
5. Objasni utjecaj humanizma i renesanse na književnost i umjetnost.

Zadatak:

1. Zamisli da si student na univerzitetu u Bolonji u srednjem vijeku. Napiši pismo kojim ćeš privući svoje drugare da se upišu na isti univerzitet.

Reformacija i protivreformacija

Reformacija

Tokom srednjeg vijeka, kršćanska crkva je uspostavila apsolutnu dominaciju nad društvenim i političkim životom u zapadnoj Evropi. To je bilo vrijeme kada su se širom Evrope vodili ratovi, a bolesti i glad odnele milione života. U takvoj situaciji ljudi su svoju utjehu nalazili u učenju o večnom rajskom životu nakon smrti.

Tokom XIV i XV vijeka postajalo je očigledno da mnogi sveštenici i visoki crkveni velikodostojnici ne žive prema vrijednostima koje propovedaju. Oni su težili ka bogatstvu i političkoj moći. I sama crkva često je bila umiješana u politička pitanja i u sukobu sa svetovnim vladarima evropskih država. Prikupljanjem poreza, oduzimanjem imanja i prodajom povelja za oproštaj grijehova, crkva je stekla ogromno bogatstvo.

Raskošni život visokih crkvenih velikodostojnika izazvao je nezadovoljstvo u svim društvenim slojevima zapadne Evrope. Nezadovoljni su bili svi, počevši od svetovnih vladara, preko feudalaca i trgovaca, do običnih vjernika. Crkva se, na čelu sa papom, u stvari pretvorila u krupnog feudalca, čije je bogatstvo izazivalo prezir. Ideje humanizma i renesanse predstavljale su još jedan snažan udarac autoritetu zapadne crkve. Nakon otkrića štamparske tehnike u XV vijeku, te ideje počele su brže da se šire evropskim državama.

Kao rezultat svega toga, **početkom XVI vijeka u Nemačkoj** se pojavio crkveni pokret koji je nazvan **reformacija** (lat. reformatio – obnova). Kao glavni predvodnik pokreta za reformu crkve istakao se **Martin Luter**, profesor teologije na Univerzitetu u Vitenbergu (Nemačka). On se 1517. godine javno usprotivio prodaji povelja, tzv. indulgencija, za oproštaj grijehova od strane crkve.

Martin Luter je smatrao da se oproštaj grijehova može zaslužiti samo iskrenim pokajanjem i molitvom, a ne plaćanjem za dobijanje povelje od crkve. Martin Luter

Saznaj više:

Kako rezultat sukoba papstva sa svetovnim vladarima, pape su u jednom periodu postale zarobljenici francuskih kraljeva. U tom periodu, sedište papstva bilo je premešteno iz Rima u francuski grad Avinjon (tzv. Avinjonsko ropstvo papa). To je dovelo i do postojanja više papa u isto vrijeme.

Sveštenici prodaju indulgencije

Martin Luter ističe svojih 95 teza na vratima crkve u Vitenbergu

je postavio poziv za javnu raspravu na vratima crkve u Vitenbergu. Tom prilikom je u 95 teza (tvrdjenja) izneo niz kritika na račun rimokatoličke crkve.

Podjele unutar katoličke crkve izazvane reformacijom

Zbog javne kritike upućene papi i crkvi, Martin Luter je bio isključen iz crkve. Ipak, njegov proglas privukao je veliko interesovanje. Luterovo učenje počelo je brzo da se širi širom Njemačke. Njegovi sljedbenici bili su nazvani protestantima. Nakon što se proširila u Nemačkoj, reformacija je nastavila da se širi i u Švajcarskoj, Francuskoj, Engleskoj i skandinavskim zemljama. Širila se tamo gdje je dobijala podršku svetovnih vlasti. One su u ovom crkvenom pokretu videle priliku da se oslobode utjecaja zapadne crkve na politička pitanja.

Na taj način, nakon Velikog raskola iz 1054. godine, usled reformacije u XVI veku, nastala je nova podela u crkvi. Tom prilikom se od katoličke crkve odvojio novi pravac kršćanstva nazvan **protestantizam**. Pristalice protestantizma kasnije su se podelile u više grupa, sa delimično različitim verskim učenjima. Najpoznatiji pravci protestantizma su **luteranstvo**, **kalvinizam** i **anglikanizam**.

Protivreformacija

Katolička crkva je odgovorila na reformaciju takozvanom kontrareformacijom. Radi obračuna sa nezadovoljnim vernicima formirani su novi monaški redovi. Najznačajniji među njima bili su jezuiti. Oni su trebali da šire vjeru svojim primjerom skromnosti i solidnim obrazovanjem. Jezuiti su uspjeli da potisnu protestante iz Poljske, Južne Nemačke i drugih dijelova Evrope.

Kao dio odgovora katoličke crkve na reformaciju obnovljen je i poseban crkveni sud za heretike, nazvan **inkvizicija**. Ova ustanova se oštro obračunavala sa protivnicima katoličke crkve. Bile su spaljivane i knjige koje su se odnosile na reformaciju. One su se našle na spisku zabranjenih knjiga od strane katoličke crkve.

Martin Luter (portret iz 1528. godine)

Nauči više:

Luteranstvo je zasnovano na učenju Martina Lutera. Najzastupljenije je u Nemačkoj, Centralnoj Evropi i Skandinaviji. Calvinizam se temelji na učenju Jana Kalvina. Proširio se u Švajcarskoj, Francuskoj, Holandiji i Škotskoj. Kralj Henri VIII u Engleskoj osnovao je posebnu protestantsku crkvu poznatu kao anglikanska crkva.

Historijska ličnost

Henri VIII Tjudor, engleski kralj iz dinastije Tjudor, vladao je Engleskom u XVI veku. Poznat je po tome što se ženio šest puta. Kada mu papa nije dozvolio da se razvede od prve žene i oženi drugom, prekinuo je sve veze sa katoličkom crkvom i proglasio se za poglavara engleske crkve, kasnije poznate kao anglikanska crkva.

Među zabranjenim knjigama bili su i prevodi Biblije sa latinskog na druge jezike širom Evrope. Kao odgovor katoličke crkve na protestantizam nastao je i novi umjetnički pravac, nazvan **barok**.

Vjerski sukobi u Evropi

Nove podjele u kršćanskoj crkvi, kao i odgovor katoličke crkve na reformaciju, izazvali su sukobe u Evropi između protestanata i katolika. Takođe, postojali su i sukobi između različitih grupa protestanata, koje su bile radikalnije čak i od Martina Lutera i njegovih pristalica.

Ovakvi sukobi trajali su tokom XVI i početkom XVII vijeka. Pokušaji cara Svetog rimskog carstva, Karla V, da uguši pobunu lokalnih feudalnih vladara koji su podržavali protestante doveli su do rata između katolika i protestanata. Taj rat okončan je **Augzburškim mirom**. Prema ovom sporazumu, na teritoriji Svetog rimskog carstva izjednačena su prava katolika i protestanata. Lokalni vladari dobili su pravo da sami odluče koja će se kršćanska vera propovedati na njihovoj teritoriji.

Vjerski sukobi između katolika i protestanata bili su još izraženiji u Francuskoj u drugoj polovini XVI vijeka. Zbog tih sukoba, kralj Anri IV izdao je takozvani **Nantski edikt**, kojim je bila zagarantovana sloboda vjeroispovijesti u Francuskoj.

Ipak, vjerski sukobi na teritoriji Evrope nastavili su se. Tako je u prvoj polovini XVII vijeka između katoličkih i protestantskih država izbio **Tridesetogodišnji rat** (1618–1648), koji je okončan **Vestfalskim mirom**. Nakon ovog rata, vjerski sukobi u Evropi su se smanjili, a protestantima je bilo priznato pravo da slobodno propovjedaju svoju vjeru.

Simbol jezuita

Istraži:

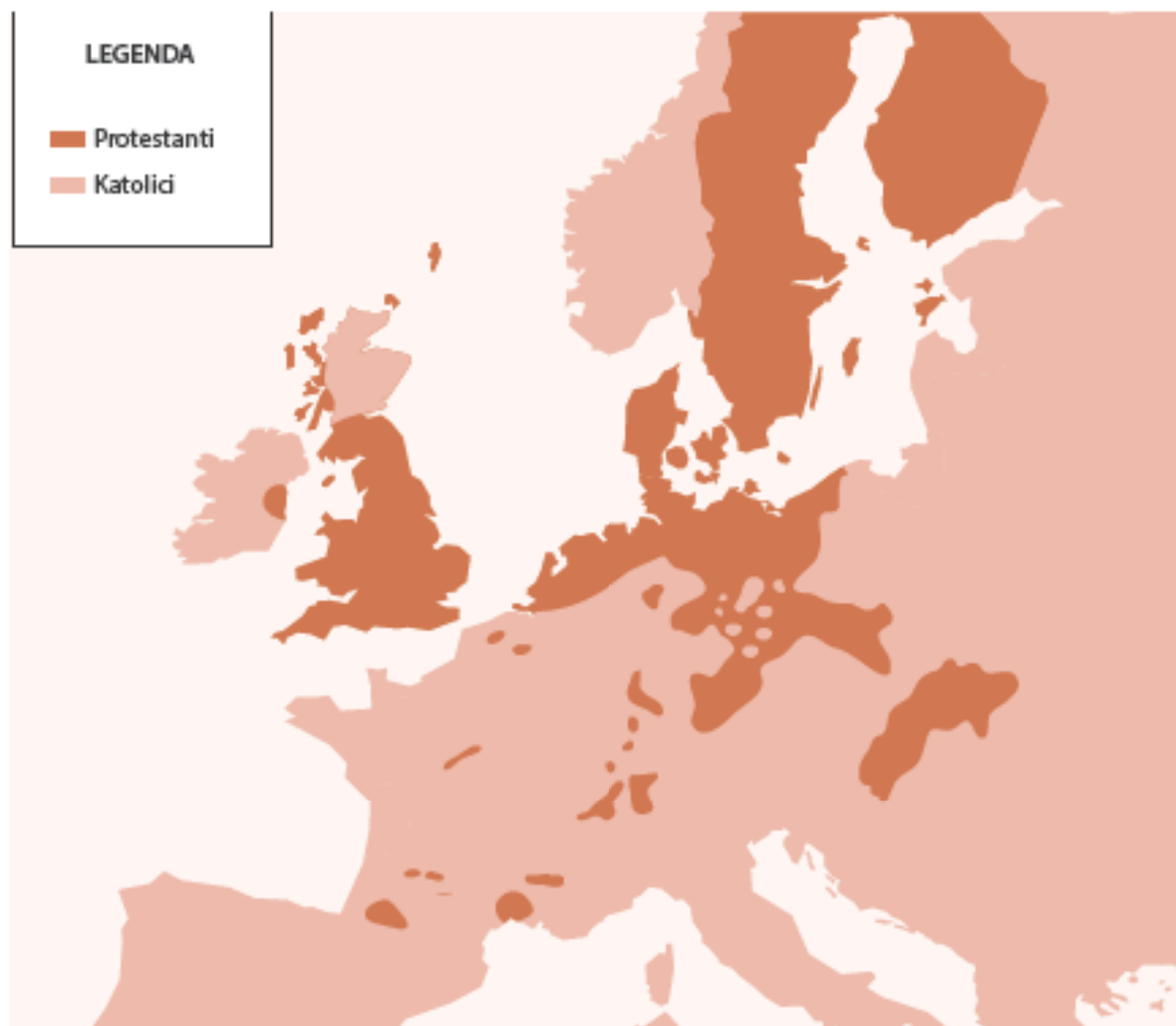
Istraži na internetu poznatu frazu „Čija je zemlja, njegova je vjera“ (lat. Cuius regio, eius religio). Saznaj odakle potiče ova fraza i šta ona znači?

Karlo V, imperator Svetog rimskog carstva (1519–1556)

Gradna skupština u Minsteru (Njemačka), gdje je potpisan jedan od ugovora kojima je okončan Tridesetogodišnji rat

Reformacija u Evropi do kraja XVI vijeka

Provjeri naučeno:

1. Kako je započela reformacija?
2. Kakve podjele je izazvala reformacija u kršćanskoj crkvi?
3. Šta je protivreformacija?
4. Sa kojom svrhom je osnovan monaški red jezuita?
5. Na koji način su prekinuti vjerski sukobi u Nemačkoj i Francuskoj?

Zadatak:

1. Zamisli da si pristalica reformacionog pokreta u Nemačkoj. Napiši pismo svojim rođacima iz susednog grada u kojem ćeš ih ubediti da se pridruže pokretu. Koje razloge ćeš navesti u pismu?

„Sjećanja istraživača“

Priprema:

U odeljenju se podijelite u tri grupe i predstavite situaciju u kojoj:

Prva grupa: Vi ste saputnici Hristofora Kolumba na brodu „Santa Marija“ tokom njegove ekspedicije.

Druga grupa: Vi ste moreplovci koji su pratili Vaska da Gamu u njegovoj ekspediciji.

Treća grupa: Vi ste moreplovci koji su se brodom „Viktorija“ uspješno vratili kući nakon ekspedicije Fernanda Magelana.

Zadatak:

Po završetku ekspedicije, zapišite svoja „sjećanja sa putovanja“. Objasnite ključne trenutke i postignute rezultate sa tog putovanja.

Smjernice za razmišljanje:

Pokušaj u tekstu da ponudiš suštinske informacije o sljedećem:

- Cilju putovanja
- Brodovima i posadi koji su učestvovali u ekspediciji
- Sredstvima koja su korišćena za orijentaciju na otvorenom moru
- Glavnim izazovima tokom putovanja
- Putevima kretanja i destinacijama koje su otkrivene
- Posljedicama i značaju tog putovanja

Završna diskusija:

Pročitajte svoja „sjećanja“ pred celim odeljenjem. Uz pomoć nastavnika analizirajte sličnosti i razlike između vaše verzije i stvarnih historijskih događaja. Takođe, uporedite svoje putovanje sa putovanjima drugih grupa i analizirajte sličnosti i razlike. Razgovarajte u odeljenju o značaju vašeg putovanja.

T E M A

4

Balkan i Makedonija u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

Uspon Bugarske i Srbije

Bugarska država u razvijenom srednjem vijeku

U drugoj polovini XII vijeka, Bizantija je bila oslabljena unutrašnjim borbama za prijesto i stalnim napadima spolja. Poreski pritisak na stanovništvo značajno je porastao. U takvim okolnostima, u sjevernoj Bugarskoj, na prostoru između Dunava i Stare planine, izbio je ustanak protiv bizantijske vlasti, koji su predvodila braća **Petar i Asen**.

Da bi ugušio ustanak, bizantijski car se lično uputio sa vojskom protiv ustanika. Međutim, pohod je bio neuspješan, kao i oni poslije njega. Ustanak se posebno ojačao kada su mu se pridružili ustanici iz plemena Kumana. Zbog toga je Bizantija 1187. godine bila primorana da sklopi primirje i da se povuče sa teritorija pod kontrolom ustanika. Tako je na tom prostoru nastala nova bugarska država sa prestonicom u **Trnovu**. Ova država je u historiji poznata kao **Drugo Bugarsko Carstvo**.

Nekoliko godina kasnije, Petar i Asen su ubijeni u različitim okolnostima. Na prijesto je došao njihov najmlađi brat, **Kalojan**. On je učvrstio i proširio državu prema Makedoniji i Trakiji. Kao protivnik Bizantije, Kalojan je stupio u kontakt sa papom, od koga je zatražio krunu. U pregovorima se razmatralo pitanje potčinjavanja bugarske crkve Rimu. Tokom Četvrtog krstaškog pohoda, kada je Bizantijsko carstvo bilo uništeno, Kalojan je uspio da dobije traženu **krunu**. Poseban izaslanik pape Inoćentija III stigao je u Trnovo i proglasio Kalojana za **kralja**. Bez obzira na dodijeljenu titulu, Kalojan se zamišljao i sam predstavljao kao **car**. Sa moći i ugledom koji je stekao, nastavio je sa osvajачkim pohodima. Kalojan je čak uspio da zarobi novog latinskog imperatora. Poginuo je u nerazjašnjenim okolnostima 1207. godine, prilikom pokušaja da zauzme Solun.

Saznaj više:

Da bi ojačao svoj ugled među stanovništvom tokom ustanka, Petar se oblačio u carsku odeću, nastojeći da se predstavi kao naslednik starih carskih tradicija u Bugarskoj. Za razliku od toga, historijski izvori često oboje obojicu nazivaju Vlasima. Tako je zabilježeno da se i vladar Kalojan nazivao carem Bugara i Vlaha.

Rekonstrukcija lika sahranjenog čovjeka u crkvi „Svetih četrdeset mučenika“, za koga se smatra da je Kalojan.

Izvori govore

Bugarski vladar Kalojan u izvorima se različito imenuje. Najčešće je poznat kao Kalojan, što znači „dobri/lepi Jovan“. Međutim, zbog stalnih sukoba s Bizantijom, Romeji su ga na nekim mjestima nazivali Skilojan odnosno Jovan Pas. Sa druge strane, zbog uspeha protiv Bizantije, dobio je nadimak Romeoubica.

Najveću moć bugarska država dostigla je tridesetih godina XIII vijeka, za vrijeme cara **Ivana II Asena**. On je vodio uspješne ratove protiv Latinskog carstva, Srpskog kraljevstva i Epirskog despotstva. Time je znatno proširio teritoriju države. U njegovo vrijeme u sastav Bugarske ušli su dijelovi Srbije i Albanije, kao i veći dijelovi Makedonije i Trakije. Ivan II je imao ambiciozne planove **da osvoji Konstantinopolj**, ali ti pokušaji nisu urodili plodom.

Za vrijeme cara Ivana II Asena, Bugarska je doživjela procvat u trgovini, građevinarstvu i kulturi. On je preminuo 1241. godine, ostavivši za sobom snažnu državu. Ipak, novi bugarski vladari nisu uspjeli da zaustave snažan nalet **Mongola**, koji su prodrli duboko u teritoriju Bugarske. Kao posljedica toga, Bugarska je bila primorana da im plaća danak. To je oslabilo državu, koja je tek tokom XIV vijeka uspjela da povрати dio svoje moći. Krajem XIV vijeka, Bugarska i čitav Balkan našli su se pred novom prijetnjom – osmanskim osvajanjima.

Portret Ivana II Asena (XIX vek)

Bitka kod Klokotnice, velika pobjeda Ivana II Asena (prikaz)

Tvrđava Baba Vida u Vidinu, značajna u vrijeme Drugog Bugarskog Carstva

Osamostaljenje i jačanje srpske države

U drugoj polovini XII vijeka, srpski vladari (župani) priznavali su vrhovnu vlast Bizantije. U to vrijeme, srpska država bila je smeštena u oblasti Raške, oko reka Južne i Zapadne Morave i tvrđave Ras. Tadašnji vladar, **Stefan Nemanja**, uz pomoć Ugarske, uspeo je da zbaciti bizantijsku vlast i stvori **nezavisnu srpsku državu**. Proširio je njene granice na zapad do obale Jadranskog

Saznaj više:

Stefan Nemanja je bio osnivač dinastije Nemanjića, koja je vladala do druge polovine XIV vijeka. U njegovu čast, svi vladari iz te dinastije dodavali su ime Stefan ispred svog ličnog imena.

mora, a na istok do Niša. Glavno središte njegove države postala je tvrđava Ras. Moćne susedne sile, poput Ugarske i Bizantije, neprestano su nastojale da nametnu svoj utjecaj u srpskoj državi.

Nakon Stefana Nemanje, na presto je stupio njegov sin **Stefan Prvovenčani**. Ovaj vladar bio je mudar i sposoban, i uspio je da ojača državu. Vješto je iskoristio okolnosti na Balkanu nakon Četvrtog krstaškog pohoda. Godine 1217. krunisan je za **kralja** krunom koju je dobio od **pape**, čime je Srbija postala **kraljevina**. U njegovo vrijeme osnovana je i **samostalna Srpska pravoslavna crkva**, koja je dobila rang arhiepiskopije. Prvi arhiepiskop bio je njegov brat Sava, poznat kao **Sveti Sava**. Tako je srpsko kraljevstvo steklo i politički i crkveni ugled.

U drugoj polovini XIII vijeka, pod vodstvom kralja **Stefana Uroša II Milutina**, srpska država počela je ubrzano da se širi. Milutin je vodio uspješne ratove protiv Bizantije i osvojio njene sjeverozapadne teritorije u Makedoniji, uključujući i grad Skoplje. Na sjeveru je proširio državu do rijeke Dunav. Ipak, srpska država dostigla je svoj vrhunac za vrijeme kralja **Stefana Dušana**.

Olovni pečat velikog župana Stefana Nemanje

Lik cara Dušana na fresci u Lesnovskom manastiru

Srednjovjekovni manastir Žiča u Srbiji

Istražuj:

Za vrijeme vladavine Stefana Dušana, srpska država je doživjela razvoj u svakom pogledu. Jedno od najvećih dostignuća bilo je donošenje Dušanovog zakonika. Istraži šta je Dušanov zakonik i kakvo je njegovo značenje za srpsku državu!

Podijeli svoje informacije sa cijelim odeljenjem!

On je višestruko proširio teritoriju, osvojivši velike dijelove Makedonije, Tesalije, Epira i Albanije. Na vrhuncu svoje moći, 1346. godine, **krunisan je za cara** u gradu **Skoplju**. Tada je srpska crkva dobila status **patrijaršije**. Međutim, Dušanova carska titula nikada nije bila priznata od strane Bizantije.

Nakon što je stvorio veliko i moćno carstvo, Dušan je imao ozbiljne namjere da zauzme **Konstantinopolj**. Kao i mnogi drugi vladari srednjeg vijeka, nije uspio da ostvari te ambicije. Poslije njegove iznenadne smrti, presto je naslijedio njegov sin Stefan Uroš V, koji nije bio vješt vladar. Zbog toga je država počela da se raspada na manje kneževine, koje nisu mogle da se odupru osmanskim napadima u drugoj polovini XIV vijeka.

Krunisanje Stefana Dušana za cara (prikaz)

Moderna replika krune cara Dušana, izrađena prema izgledu sa fresaka

Saznaj više:

Ivan II Asen i Stefan Dušan imali su velike ambicije da osvoje Carigrad i zauzmu bizantijski prijesto, jer je to donosilo ogroman ugled i moć. Ivan II Asen bio je blizu tom cilju, ali se nakon smrti svoje supruge i sina povukao i prekinuo vojne pohode. Stefan Dušan, s druge strane, nije uspio u svojim namjerama jer nije raspolagao snažnom mornaricom, koja je bila neophodna za takav poduhvat.

Provjeri naučeno:

1. Objasni u kakvim okolnostima je izbio ustanak Petra i Asena!
2. Koji su najznačajniji vladari bugarske države u XIII veku i šta su postigli?
3. Koji vladar je zbacio bizantijsku vlast i stvorio nezavisnu srpsku državu?
4. Objasni dostignuća vladara u čije vrijeme je srpska država postala kraljevina i carstvo!

Zadatak:

1. Istraži više o vladavini Ivana II Asena i Stefana Dušana! Zatim, u kratkom eseju pokušaj da napraviš poređenje između dvojice vladara i njihovih država. Obrati pažnju na to kako su proširili svoja carstva, kako su ojačali crkvu i koje su bile njihove ambicije u vezi Konstantinopolja. Razmisli – ko je od njih imao veći utjecaj na Balkan i zašto?

Albanija u razvijenom srednjem vijeku

Kneževina Arbanon

Političke promjene na Balkanu krajem XII i početkom XIII vijeka imale su presudan utjecaj na bizantijsku vlast u Albaniji. Nakon pada Konstantinopolja pod vlast Latina, plemić Progon osnovao je svoju kneževinu u Albaniji. Prema izvorima, on je još krajem XII vijeka imao svoje vlastelinstvo između rijeka Škumba i Drim, sa sjedištem u Kroji. Kneževina koju je osnovao plemić Progon nazvana je **Arbanon**.

U vrijeme vladavine **Dimitrija** (sina Progona), na Balkanu je zavladao velika nestabilnost i česte promjene granica. U takvim okolnostima, Dimitrije se pokazao kao vješti diplomata i političar. Održavao je dobre odnose sa srpskim vladarom Stefanom Prvovenčanin, a njihov savez bio je potvrđen dinastičkim brakom. Suočen sa pretnjama od strane Venecijanaca i Epirske države, Dimitrije je sklopio trgovački sporazum sa najvećim trgovačkim rivalom Venecije – gradom Dubrovnikom. Takođe je vodio pregovore sa papom Inocentijem III o prelasku u katoličku vjeru. Takav sporazum, po svemu sudeći, nije bio postignut. Ipak, koristeći neprijateljstva među većim silama, Dimitrije je uspio da zaštiti svoja vlastelinstva.

Nakon njegove smrti, malo feudalno kneževstvo nije uspijelo da sačuva samostalnost, jer je bilo okruženo moćnim susjedima. Do sredine XIII vijeka, naizmjenično je potpadalo pod vlast Epirskog despotstva, Drugog Bugarskog carstva i Nikejskog carstva.

Epirsko despotstvo

Jedna od država nasljednica Bizantije, koja je nastala nakon pada Konstantinopolja pod vlast Latina, bila je **epirska država**, poznata i kao **Epirsko despotstvo**. Nastala je u južnim dijelovima Albanije, sa sjedištem u gradu Arti. Osnivač države, **Mihailo Anđel Komnin**, uz pomoć Venecije uspeo je da proširi svoju vlast na sjever

Tvorci historije:

Ime Arbanon prvi put se pominje u historijskom dijelu „Aleksijada“ Ane Komnine, kćerke bizantijskog cara Aleksija I Komnina. Pišući o vladavini svog oca, Ana Komnina opisuje i opsadu Drača od strane Normana početkom XII vijeka. Prema njoj, u tom periodu je na teritoriji Albanije postojala je oblast pod imenom Arbanon. Ipak, Ana Komnina nije ostavila detaljnije podatke o toj oblasti.

Latinični natpisi pronađeni u crkvi „Sveta Marija“, Albanija. Na njima se pominju imena Progona i njegovih sinova Đina i Dimitrija

do rijeke Škumbe i na jug do Korinskog zaliva.

Nakon smrti Mihaila Anđela Komnina, državu je naslijedio njegov brat **Teodor Anđel Komnin**. On je uspio da osvoji cijelu Albaniju, oblast Tesaliju i južne dijelove Makedonije. Nakon što je zauzeo Solun, proglasio se za **cara** i započeo da pravi planove za obnovu Bizantije.

Ipak, njegovi planovi bili su osujećeni nakon bitke kod **Klokotnice** 1230. godine. Tada je Teodor Anđel Komnin poražen i zarobljen od strane bugarskog cara Ivana II Asena. Nakon tog poraza, Epirska država izgubila je veliki dio svojih teritorija i nastavila da postoji samo u južnim predjelima Albanije.

Moneta Teodora Anđela Komnina (lijevo), blagoslovljen od zaštitnika Soluna, Svetog Dimitrija.

Zarobljavanje Teodora Anđela Komnina (prikaz)

Albanske teritorije pod anžuskom i srpskom vlašću

U sredini XIII vijeka, teritorija Albanije nije bila samo poprište sukoba između balkanskih država, već je na taj prostor pokušala da proдре i jedna zapadna sila – **Sicilijansko kraljevstvo** na čelu sa **Karlom I Anžuskim**.

Slično kao i njegovi prethodnici, Karlo Anžuski je sanjao o velikim osvajanjima i stvaranju sopstvene imperije na Sredozemnom moru. Nakon obnove Bizantije (1261. godine), postao je jedan od njenih

Karlo I Anžuski

najvećih protivnika. Radi ostvarenja tih planova na Balkanu, Anžujski je našao saveznike u Bugarskoj i Srbiji, koje su bile ugrožene obnovom Bizantije.

Preko dinastičkog braka, on je uspio da uspostavi kontrolu nad Ahajskim kneževstvom u Grčkoj. Potom je Karlo Anžujski uspeo da osvoji ostrvo Krf i uspostavio je vlast nad Albanijom. Nakon osvajanja Albanije od strane Anžujskog, 1272. godine je formirano takozvano **Kraljevstvo Albanija**.

Novoformirana država obuhvatala je oblasti između gradova Drača, Berata i Butrinta. Kraljevstvom su upravljali namjesnici koje je postavljao Karlo Anžujski. Da bi pridobio albanske feudalce na svoju stranu, on im je potvrdio privilegije koje su uživali pod vlašću Bizantije, a uz to im je dodijelio i nove posjede.

U prvoj polovini XIV vijeka, srpska država je doživjela veliko proširenje. To se posebno istaklo u vrijeme Stefana Dušana, kada je najveći dio teritorije Albanije pao pod njegovu vlast. Jedini grad koji je ostao pod vlašću Anžujaca bio je grad Drač.

Albanske feudalne porodice i njihova vladanja

Nakon smrti Stefana Dušana, srpska država je znatno oslabila i raspala se na nezavisne feudalne posjede. U takvim okolnostima, neke albanske porodice uspele su da potčine manje feudalce i formiraju feudalna kneževstva. Pod svojom vlašću držale su određene dijelove Albanije. Svaki feudalac imao je i sopstvenu vojsku. U ovom periodu posebno su se istakle porodice **Topija, Balši (Balšići), Spati, Muzaki, Kastrioti, Dukadini** i druge.

Na prostoru srednje Albanije, najmoćnija je bila porodica Topija. Njihovo kneževstvo imalo je sjedište u Draču. Najveću moć dostiglo je u vrijeme **Karla Topije**. On je uspio da namjetne svoju vlast manjim feudalcima u srednjoj Albaniji. Zbog toga su ga Venecijanci nazivali *Princeps Albaniae* (prvencem Albanije). Ipak, nakon čestih sukoba sa porodicom Balši, njegovo kneževstvo se raspalo. Porodica **Balši** osnovala je svoje feudalno kneževstvo u severnoj Albaniji, sa sedištem u gradu

Istražuj:

Istraži na internetu o Kraljevstvu Albanija i odgovori na sledeća pitanja:

1. Kako su se zvali namesnici koje je Karlo I Anžujski postavljao u Albaniji?
2. Koji grad se smatra za centar vlasti Anžujaca u Albaniji?

Karlo Topija

Saznaj više:

Nakon što je izgubio grad Drač od Balše, Karlo Topija stupio je u kontakt sa Osmanlijama i zatražio njihovu pomoć. Tako su u presudnoj bici kod Saurskog polja 1385. godine Osmanlije učestvovala na strani Karla Topije, a vojska Balše II bila je poražena. Tim postupkom, on je olakšao prodor Osmanlija u Albaniju.

Skadru.

U vrijeme svoje najveće moći, upravljala je oblastima na jugu sve do Valone, Janine i Berata. U sastav njihovog kneževstva ulazili su i dijelovi jugozapadne Makedonije i veći dio Kosova. Najistaknutiji vladar iz ove porodice bio je **Balša II**. Balšići su bili u stalnim sukobima sa porodicom Topija oko teritorija u srednjoj Albaniji. U tim borbama obe porodice su znatno oslabile, i u takvom stanju dočekale novog osvajača – Osmanlije.

Pored državnih tvorevina porodica Topija i Balši, postojale su i neke manje porodice koje su, u različitim okolnostima, bile potčinjene većim feudalcima. U južnoj Albaniji najmoćnija je bila porodica **Spati**, čija se vlast prostirala u Epiru i Albaniji. Oko Berata nalazilo se vlastelinstvo porodice **Muzaki**. Najpoznatiji vladari iz ove porodice bili su Andreja II Muzaki i Teodor II Muzaki. Područjem od rijeke Mat do Drača upravljala je porodica **Kastrioti**.

Zahvaljujući svom geografskom položaju, Albanija je i u ovom periodu imala važno mjesto u trgovačkoj razmeni između istočnih i zapadnih dijelova Evrope. Zbog toga je bila interesantna značajnim trgovačkim silama na prostoru Sredozemnog mora – **Dubrovniku** i **Veneciji**. Albanski feudalni vladari održavali su kontakte i ostvarivali ekonomsku saradnju sa ova dva trgovačka centra.

Grb porodice Topija

Andreja II Muzaki (freska)

Provjeri naučeno:

1. Objasni na koji način je bilo stvoreno kneževstvo Arbanon.
2. U vrijeme kog vladara je epirska država bila najmoćnija?
3. Na koji način je Karlo I Anžujski uspeo da pridobije albanske feudalce?
4. Navedi nekoliko značajnijih feudalnih porodica u Albaniji.
5. U kakvim međusobnim odnosima su bile feudalne porodice Topija i Balši?

Zadatak:

1. Istraži na internetu neku od albanskih feudalnih porodica. Zatim napiši kratak tekst (esej) na tu temu.

Pojava samostalnih feudalnih vladara u Makedoniji (XIII vijek)

Dobromir Hrs

U drugoj polovini XII vijeka, Bizantija se suočavala sa ozbiljnim izazovima, naročito na Balkanu. Sa zapada su dolazili napadi Normana, a na sjeveru je izbio ustanak koji je doveo do stvaranja nove bugarske države. Krstaški pohodi, koji su prolazili kroz bizantijske teritorije, zajedno sa unutrašnjim borbama za presto, iscrpljivali su imperiju. U takvim uslovima nestabilnosti, različiti lokalni vladari koristili su situaciju da se osamostale. Jedan od njih bio je **Dobromir Hrs**. On je krajem XII i početkom XIII vijeka uspio da zavlada pojedinim oblastima u Makedoniji.

Na početku, Dobromir Hrs je priznavao bizantijsku vlast i čak učestvovao u vojnim pohodima u njenu korist. Međutim, kada se stanje u carstvu pogoršalo, on je odbacio bizantijsku vlast i počeo da vlada samostalno. U periodu svoje najveće moći, Dobromir Hrs je kontrolisao oblasti oko **Strumice i Proseka**. Kratko vrijeme je držao i Pelagonijski region.

Prosek je postao njegovo glavno uporište zahvaljujući **prirodnoj zaštiti**. Tvrđava je bila smeštena na stenovitom terenu iznad rijeke Vardar, što ju je činilo gotovo neosvojivom. U posljednjim godinama XII vijeka, car Aleksije III Anđela lično je predvodio bizantijsku vojsku u pokušaju da osvoji Prosek. Međutim, Dobromir Hrs je, koristeći

Miniatura bizantijskog cara Aleksija III Anđela

Saznaj više:

Uprkos upozorenjima svojih savjetnika, bizantijski car krenuo je u osvajanje Proseka, vjerujući da će uspjeti. Međutim, Dobromir Hrs je, koristeći tajne prolaze unutar tvrđave, tokom noći izašao i iznenadio Bizantijce napadom. Tom prilikom im je nanio velike gubitke i izazvao kaos u bizantijskom logoru.

Stijene u blizini Demir Kapije na kojima se nalazio Prosek

Prosek (mapa)

prednosti tvrđave, uspio da nanese težak poraz caru.

Nakon ovog neuspjeha, Bizantija nije imala drugi izbor osim da pregovara. Da bi sačuvao mir, car je Dobromiru Hrsu ponudio za ženu ćerku bizantijskog plemića **Manuila Kamice**. Iako je već bio oženjen, Dobromir Hrs je prihvatio **novi brak**. To mu je omogućilo da zadrži osvojene teritorije i privremeno uspostavi mir sa Bizantijom. Kasnije, pošto je Hrs prekršio dogovor i započeo nova osvajanja, bizantijski car mu je ponudio sopstvenu nećakinju za ženu u pokušaju da zaustavi njegovo širenje.

Svjestan da Hrs predstavlja ozbiljan problem, car je poveo novi pohod protiv njega. Godine 1201. Strumica je stavljena pod bizantijsku kontrolu, a Dobromir je potisnut u Prosek. Nakon tih događaja, on nestaje iz historijskih izvora, a njegova sudbina ostaje nepoznata.

Strez

U prvim godinama XIII vijeka, veći dio Makedonije i Balkana ušao je u sastav nove bugarske države. Međutim, nakon smrti cara Kalojana, situacija u Bugarskoj se pogoršala zbog **borbi za prijesto**. Ovu nestabilnost iskoristili su pojedini plemići i lokalni feudalci kako bi se osamostalili od centralne bugarske vlasti. Jedan od njih bio je **Strez**, koji je prepoznao strateški značaj **Proseka** i utvrdio se tamo, slično kao što je nekoliko godina ranije učinio Dobromir Hrs.

Prethodno, Strez je, najvjerovatnije, učestvovao u borbama za bugarski prijesto, pošto je imao bliske veze sa vladajućom porodicom. U nastojanju da se osamostali, dobio je značajnu podršku od srpskog župana **Stefana Prvovenčanog**, koji je želeo da proširi svoj utjecaj u Makedoniji. Na početku, Strez je vješto koristio sukobe među balkanskim državama kako bi učvrstio svoj položaj. Kao ratoboran vladar, uspio je da zavlada dijelovima centralne i zapadne Makedonije, posebno oblastima duž **toka rijeke Vardara**.

U prvoj polovini XIII vijeka, Balkan je bio podijeljen između više država sa isprepletanim interesima. U takvim okolnostima, Strez je često učestvovao u **savezima** koje su države sklapale jedna protiv

Ostaci tvrđave Prosek

Smrt Strezova oslikana na fresci u trpezariji manastira Hilandar

Saznaj više:

Ostalo je nejasno ko je ubio Streza. Poznato je da ga je sveti Sava, brat srpskog vladara, posjetio u šatoru neposredno prije ubistva. Prema „Žitiju svetog Save“, njegova smrt bila je posljedica božanske intervencije – na molitve Savine, anđeo Gospodnji sišao je i probio ga u srce. Ipak, postoji mogućnost da je ubica bio neko od Strezovih ljudi koji je podržavao savez sa Srbijom.

druge. Iako je u početku postigao značajne uspjehe i proširenja, takva savezništva donijela su mu i velike gubitke. Prvi težak poraz doživio je u Pelagoniji od vojske latinskog vladara iz Soluna. Nekoliko godina kasnije, **1214. godine**, stupio je u novi savez radi napada na Srbiju. Međutim, prije početka vojnih dejstava, protiv njega je organizovana **zavjera** u kojoj je ubijen u sopstvenom šatoru. Nakon njegove smrti, teritorije koje je kontrolisao podijeljene su između susjednih država.

Aleksije Slav

Pogoršanu situaciju u kojoj se našla Bugarska nakon smrti cara Kalojana iskoristio je još jedan feudalni gospodar da se osamostali. To je bio **Aleksije Slav**. Okolnosti koje su omogućile Strezu da se osamostali bile su gotovo identične i u njegovom slučaju. Aleksije Slav je zavladao teritorijama u Istočnoj Makedoniji, duž toka rijeke Strume, sa sjedištem u gradu **Melniku**.

Smatra se da je imao bliske veze sa bugarskom vladajućom porodicom, ali je bio neprijateljski nastrojen prema novom bugarskom vladaru. Da bi zaštitio svoje teritorije, Aleksije Slav je stupio u savez sa latinskim carem u Konstantinopolju, **Henrijem I**, i priznao njegovu vrhovnu vlast. Zauzvrat je dobio visoke počasti i oženio se carevom ćerkom. Aleksije Slav se pokazao kao vješt i sposoban vladar. Uspio je da sačuva svoju vlast više od dvadeset godina, što svjedoči o njegovim diplomatskim i vojnim sposobnostima. Pritom je često prelazio iz jednog saveza u drugi, u skladu sa političkim prilikama na Balkanu.

Nakon oslabljenja Latinskog Carstva, on je promijenio stranu i stupio u savez sa **Episkim Despotstvom**, koje je postalo najmoćnija sila na Balkanu. Taj savez trajao je sve do 1230. godine, kada je Epirska država doživjela težak poraz od Bugarske. Nakon tog događaja, Aleksije Slav se više ne pominje u historijskim izvorima. Nije poznato šta se dogodilo sa njegovim teritorijama niti kako je okončana njegova vladavina.

Ostaci tvrđave Aleksija Slava kod Melnika

Izvori govore

Grigorije Akropolit, jedan od najznačajnijih bizantijskih izvora za XIII vek, opisao je Aleksija Slava na sledeći način: „Ovaj Slav, pošto je zavladao snažnom i gotovo nepristupačnom tvrđavom Melnik... nikada nikome nije bio potčinjen, niti je (sa nekim) bio istinski povezan vjernošću i saglasnošću.”

Zvono darovano od strane Aleksija Slava za crkvu „Sv. Nikole“ u Melniku

Samostalne feudalne oblasti Dobromira Hrsa, Streza i Aleksija Slava

Provjeri naučeno:

1. U kakvim okolnostima je Dobromir Hrs uspio da se osamostali od Bizantije?
2. Objasni kako je Strez postao samostalan vladar u Makedoniji.
3. Zašto su se Dobromir Hrs i Strez utvrdili u Proseku?
4. Sa kojim državama je Aleksije Slav sklopio saveze kako bi zadržao svoje teritorije?

Zadatak:

1. Zamisli da živiš u doba Dobromira Hrsa, Streza i Aleksija Slava, i da je tvoja uloga da kao hroničar zabejžiš njihova djela. Opiši svakog od njih u hronici odgovarajući na sljedeća pitanja:
 - Kako se osamostalio i ko su mu bili saveznici?
 - Koliko dugo je uspio da zadrži vlast?
 - Po tvom mišljenju, šta ga čini posebnim?
- Na kraju, izrazi svoje mišljenje o tome ko je od njih bio najspособniji vladar i objasni zašto.

Feudalni vladari u Makedoniji u XIV vijeku

Smrt cara Stefana Dušana označila je kraj zlatnog doba srpske države, koja je bila najmoćnija sila na Balkanu i glavni rival Bizantiji. Nakon njegove smrti, na prijesto je stupio **Uroš V**. On nije uspio da uspostavi čvrstu kontrolu nad zemljama koje je naslijedio. To je dovelo do postepenog slabljenja države. Pritom, više lokalnih feudalaca počelo je da ne priznaje vlast srpskog cara i da vlada potpuno samostalno. Takva samostalna feudalna vladanja ponekad se nazivaju i feudalne države.

Ovaj proces bio je posebno izražen u Makedoniji, kao i u drugim balkanskim oblastima. Te teritorije srpski vladari su nazivali Romanija, jer su prije osvajanja bile pod vlašću Romeja (Bizantinaca). Takva feudalna vlast ponekad se naziva i feudalnom državom.

Feudalne države Vukašina i Jovana Uglješe

Među najistaknutijim feudalcima u Makedoniji u XIV vijeku bili su braća **Vukašin** i **Jovan Uglješa**, koji su iskoristili slabljenje srpske države. O njihovoj prošlosti prije nego što su postali upravitelji dijelova makedonskih oblasti zna se malo. Ipak, poznato je da je u prvim godinama vladavine Uroša V, Vukašin upravljao oblastima između **Prilepa** i **Skoplja**, dok je Uglješa kontrolisao jugoistočne dijelove Makedonije, sa sjedištem u **Seru**. Do sredine šezdesetih godina XIV vijeka, obojica su priznavali vrhovnu vlast Uroša V. Međutim, braća su diplomatskim putem radili na jačanju svojih feudalnih poseda, povezujući se sa okolnim feudalcima preko bračnih veza. Na taj način uspjeli su da se nametnu kao moćni **feudalni gospodari u Makedoniji**. Jača pozicija Vukašina i Uglješe vjerovatno je predstavljala pretnju za cara Uroša V. Da bi ih pridobio, car je 1365. godine proglasio Vukašina za svog **savladara** i krunisao ga za **kralja**,

Istraži:

Pokušaj da pronađeš više informacija o majci Uroša V – carici Jeleni!

Zatim, napiši kratak esej u svoju svesku o njenom djelovanju na teritoriji Makedonije.

Saznaj više:

Neki hroničari i istraživači povezuju Vukašina i Jovana Uglješu kao potomke izvesnog vlastelina Mmjava, čije se poreklo smatra da je iz Zete, Dalmacije ili Bosne. Ipak, u svojim dokumentima oni nikada nisu naveli takvog pretka. Na primjer, Jovan Uglješa se potpisivao jednostavno kao despot Jovan Uglješa, bez pominjanja porodičnog imena.

Predstava Vukašina u Psakom manastiru

dok je Uglješi dodijelio titulu **despota**. Ipak, umjesto da postanu lojalniji centralnoj vlasti, braća su se osjetila još moćnijima i počela da vladaju samostalno.

To je izazvalo nezadovoljstvo kod dijela srpskih feudalaca i samog cara Uroša V. Vjerovatno zbog toga su krenuli u obračun sa vojskama Vukašina i Uglješe na Kosovu Polju. Kao pobjednici iz bitke izašli su Vukašin i Uglješa. Nakon te pobjede više nisu imali prepreka da samostalno upravljaju svojim teritorijama. Vukašin je počeo da širi svoju vlast zapadno od Vardara, dok se Uglješa učvrstio istočno od rijeke.

Iako se osamostalio, Vukašin je nastavio da koristi titulu kralja. Centar njegove vlasti bio je u Prilepu, pa se njegova država često naziva **Prilepsko kraljevstvo**. Teritorije despota Uglješe poznate su kao **Serska država** ili **Sersko despotstvo**. U svojim oblastima kovali su sopstveni novac, a takođe su se istakli kao ktitori crkava i manastira.

Nihova samostalnost ubrzo je bila ugrožena novom pretnjom sa istoka — Osmanlijama. Godine 1371, Vukašin i Uglješa poginuli su u Maričkoj bici u sukobu sa osmanskim vojskom. Nakon njihove smrti, Serska država je propala. Vlast nad Vukašinovim posjedima preuzeo je njegov sin **Marko**, koji je naslijedio kraljevsku krunu.

Kralj Marko nije uspio u potpunosti da sačuva zemlje koje je naslijedio. Većina okolnih feudalaca prestala je da mu se pokorava, pa je zadržao vlast samo u **Pelagonijskom regionu**. Poslije izvesnog vremena, bio je primoran da prihvati **vazalni odnos** prema Osmanlijama. Kao osmanlijski vazal, morao je da plaća danak, učestvuje u sultanovim vojnim pohodima i dozvoli osmanlijskoj vojsci slobodan prolaz kroz svoju teritoriju. Time je okončano samostalno postojanje takozvanog Prilepskog kraljevstva.

Medaljon Vukašina iz Markovog manastira na kojem piše: „U ime Hrista Boga, blagovjerni kralj Vukašin“. Danas se nalazi u Nacionalnom historijskom muzeju u Sofiji.

Nauči više:

Kraljevi Vukašin i Marko, kao i mnogi srednjovekovni vladari, bili su snažno posvećeni izgradnji crkava i manastira. Danas je od njihovog graditeljstva sačuvano značajno kulturno naslijeđe. Među najpoznatijima su Markov manastir i crkva Svetog Andreja u Skopskoj oblasti. Sa ovim vladarima se povezuje i Varoški manastir kod Prilepa, koji je, vjerovatno, obnovljen u njihovo vrijeme.

Predstavljanje kralja Marka u Markovom manastiru, Skopje

Država Jovana i Konstantina Dejanovih

U vrijeme slabljenja srpske države, pored Vukašina i Jovana Uglješe, na historijskoj sceni pojavili su se i drugi utjecajni feudali u Makedoniji. Među njima su se istakla braća **Jovan i Konstantin Dejanovi**. Oni su uspjeli da zavladađu oblastima u severoistočnom dijelu Makedonije, sa sedištem u gradu Velbuždu (Čustendilu). U to vrijeme, najvjerovatnije su priznavali vrhovnu vlast kralja Vukašina.

Poslije Maričke bitke, u kojoj su Osmanlije porazile Vukašina i Uglješu, braća Dejanovi iskoristila su priliku da se oslobode vlasti kralja Marka i počnu da vladaju **samostalno**. Smatra se da su u tom periodu proširili svoju vlast ka jugu, čime je veliki deo istočne Makedonije ušao u sastav njihove feudalne države. Krajem sedamdesetih godina XIV vijeka, Jovan je preminuo, nakon čega je Konstantin ostao jedini vladar.

Kao i većina samostalnih kršćanskih vladara tog doba, i oni su izdavali povelje (dokumente) kojima su darivali imanja manastirima i kovali sopstvene monete. Ipak, tokom osamdesetih godina XIV vijeka, Konstantin je bio primoran da prihvati osmansku vlast i postane **vazal sultana**. Historija njihove feudalne države okončala se slično kao i ona Prilepskog kraljevstva – potpadanjem pod osmansku vlast.

Istraži:

Stariji od braće Dejanovi, Jovan, u dokumentima se potpisivao kao Jovan Dragaš, dok njegov brat Konstantin nikada nije koristio to ime. Ipak, Bizantijci su obojici braće davali prezime Dragaš.

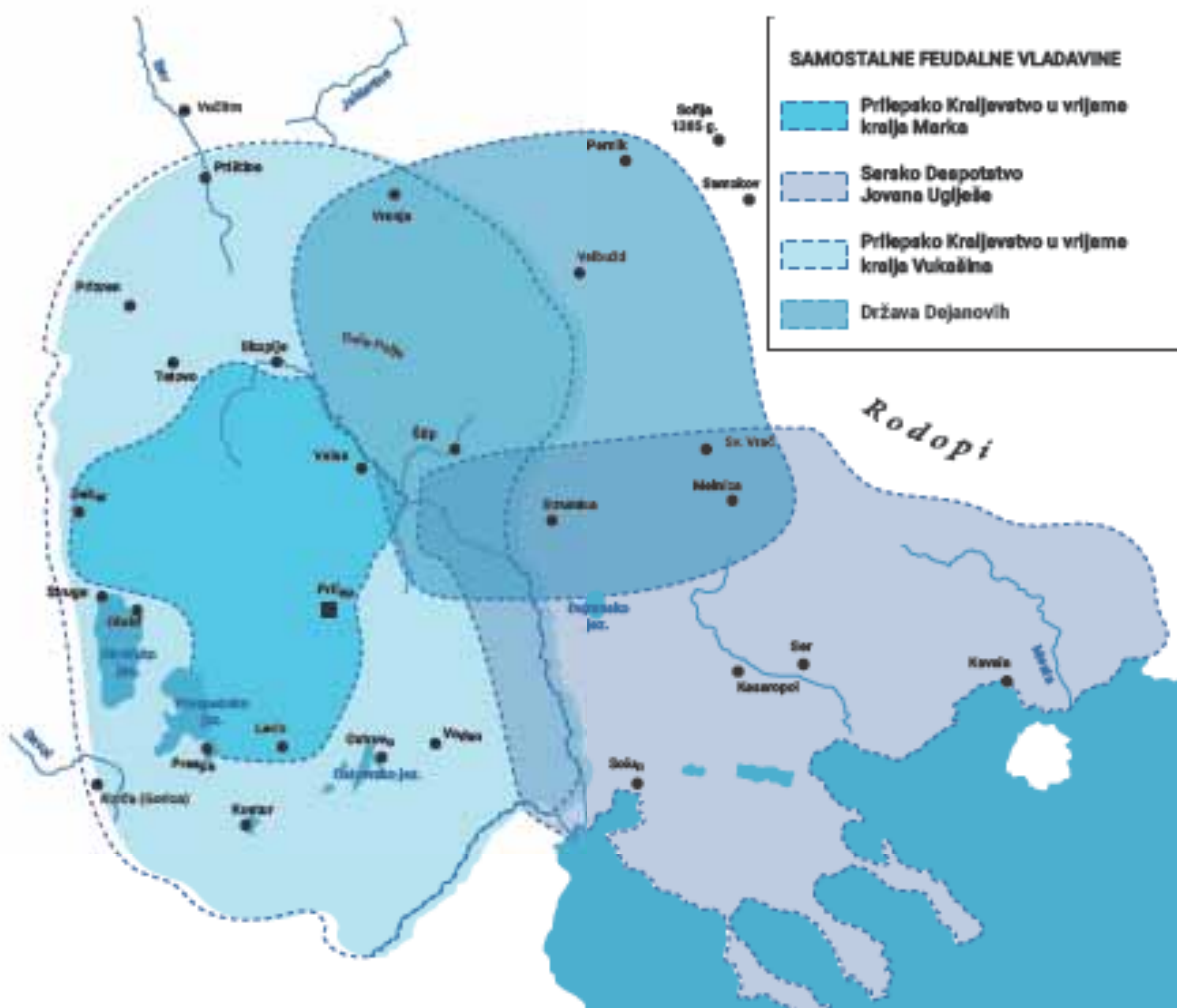
Istraži zašto se posljednji bizantijski car zvao Konstantin XI Dragaš!

Minijatura iz XIV vijeka na kojoj je krajnje levo prikazan Konstantin Dejanov

Bitka kod Rovina u kojoj su Konstantin Dejanov i kralj Marko ratovali kao osmanski vazali

Prilepsko Kraljevstvo, Sersko despotstvo i država braće Dejanovi

Provjeri naučeno:

1. Zašto se u XIV vijeku na teritoriji Makedonije pojavilo više feudalaca koji nisu željeli da se potčine srpskoj centralnoj vlasti?
2. Kakve titule su dobili Vukašin i Jovan Uglješa od srpskog cara Uroša V?
3. Na kojim teritorijama su uglavnom bili koncentrisani braća Vukašin i Uglješa i kako su se nazivale njihove feudalne države?
4. Kakve je obaveze imao kralj Marko prema Osmanskom carstvu nakon što je postao vazal sultana?
5. Objasni kako su Jovan i Konstantin Dejanovi postali samostalni feudalni vladari.

Zadatak:

1. Zamisli da si pisar na dvoru Vukašina i Uglješe!
Napiši kratak tekst (esej) u kojem ćeš opisati njihovu vladavinu i najveće uspjehe koje su postigli kao vladari.

Osmanlije i njihova osvajanja na Balkanu

Tokom XIV vijeka, kao nova vojna sila na Balkanu pojavila se Osmanska država. Ona je bila osnovana od strane **Turaka Seldžuka**. Oni su pod pritiskom Mongola u XII vijeku naselili istočne predele Male Azije. Tamo su formirali više malih knježevina, poznatih kao begluci, na čijem čelu su bili emiri. Najmoćniji među njima bio je begluk kojim je upravljao emir Osman. On je uspio da ujedini manje begluke u jednu državu, koja je po njemu dobila ime – **Osmanska država**. Stanovnici te države nazivani su **Osmanlije**. Osmanlijski vladari nosili su titulu **sultana**.

Nasljednici Osmana su ojačali osmansku državu do te mjere da je postala vodeća sila u Maloj Aziji. Već sredinom XIV vijeka, Osmanlije su počele da razmatraju osvajanje Balkana.

U to vrijeme, balkanske države su bile znatno oslabljene i rascepkane. Bizantija je bila iscrpljena dugotrajnim unutrašnjim sukobima i spoljnim pritiscima. Bila je samo bleđa senka nekadašnje moćne imperije. Njena vlast se svodila na male posjede oko Konstantinopolja, Soluna i Peloponeza. Istovremeno, Drugo Bugarsko Carstvo bilo je podijeljeno na dva dijela, a Srpsko Carstvo se raspalo na više feudalnih oblasti. Zapravo, nakon raspada Dušanove Srbije, na Balkanu nije ostala nijedna jaka država. Lokalni feudalni vladari, zaokupljeni međusobnim sukobima, nisu uspjeli da prepoznaju osmansku prijetnju koja se nadvijala nad svima.

Osmanska osvajanja na Balkanu

Prodor Osmanlija na Balkan započeo je sredinom XIV vijeka. Osvajanjem strateški važnog grada Galipolja, uspjeli su da zaobiđu Konstantinopolj i prodrli su u Trakiju. Ubrzo zatim zauzeli su grad Adrianopolj, koji je preimenovan u Odrin. Novoosvojeni grad odmah je postao prestonica Osmanske države. Prenošenjem prestonice u Odrin, Osmanlije su jasno pokazale da

Emir Osman

Ostaci tvrđave Cime na Galipoljskom poluostrvu – prva tvrđava na Balkanu koju su Osmanlije osvojile (1352. godine)

su njihove osvajачke težnje usmerene ka Zapadu odnosno ka Balkanu.

A) Makedonija

Zbog svog geografskog položaja, prva na udaru Osmanlija našla se oblast despota Uglješe. Odmah po stupanju u kontakt s njegovom državom, osmanske vojne jedinice počele su da napadaju i pljačkaju njegove teritorije, s namjerom da ga izazovu na otvorenu bitku. Tokom jednog takvog napada, uništeni su čak i manastiri na Svetoj Gori.

Svjestan opasnosti od Osmanlija, Jovan Uglješa zatražio je pomoć od drugih feudalnih vladara u Makedoniji. Na njegov poziv za borbu protiv Osmanlija odazvao se jedino njegov brat Vukašin. Umjesto da se brane, dvojica braće odlučili su da krenu u pohod i proteraju Osmanlije sa Balkana. Godine **1371.** njihova vojska stigla je do mjesta Černomen na rijeci Marici. Tamo su bili napadnuti od strane osmanske vojske. U sukobu poznatom kao **Marička bitka**, vojska Vukašina i Uglješe bila je potpuno uništena. U bici su poginula oba vladara.

Marička bitka pokazaće se kao jedna od presudnih za osmansko osvajanje Balkana. Već tokom osamdesetih godina XIV vijeka, Osmanlije su zauzele grad Ser. Tim događajem prestala je da postoji država Jovana Uglješe. Tako su nekadašnje Uglješine teritorije postale prva područja u Makedoniji pod direktnom osmanskim vlašću.

Marička bitka (prikaz)

Tvorci historije:

Najviše informacija o Maričkoj bici doznajemo iz zapisa monaha Isaije Serskog. On piše da je vojska Vukašina i Uglješe, koja je brojala 60.000 vojnika, bila iznenada napadnuta od strane Osmanlija tokom noći i na taj način poražena. Međutim, naučna analiza događaja ukazuje da su Vukašin i Uglješa vjerovatno imali znatno manji broj vojnika. Takođe je malo vjerovatno da bi tokom pohoda svoju vojsku ostavili nezaštićenu tokom noći.

Istraži:

Istraži na internetu bitke cara Samuila protiv Bizantije kod Sperheja (997. godine) i kod Skoplja (1004. godine). Postoji li neka sličnost između tih bitaka i Maričke bitke?

Osmanlijsko oružje iz Maričke bitke.

Makedonija poslije Maričke bitke (karta)

Nakon zauzimanja Serske države, Osmanlije su prinudile vladare Prilepskog kraljevstva i države braće Dejanovih da prihvate vazalne odnose s njima. Takvi odnosi trajali su do **1395.** godine, kada su kralj Marko i Konstantin Dragaš poginuli u bici kod mjesta **Rovine** kao osmanski vazali. Nakon njihove smrti, teritorije kojima su upravljali postale su deo Osmanske države.

U međuvremenu, Osmanlije su osvojile i ostale dijelove Makedonije, sa izuzetkom grada Soluna, koji je konačno pao 1430. godine. Tako je na teritoriji Makedonije uspostavljena osmanska vlast.

Smrt kralja Marka (prikaz iz XIX vijeka)

B) Srbija

Poslije Maričke bitke i poraza vojski braće Vukašina i Uglješe, Osmanlije su u relativno kratkom roku uspostavile svoju vlast u Makedoniji, ali i u dijelovima južne Srbije. Tamo su se osmanske vojne jedinice sukobile sa knezom Lazarom Hrebeljanovićem, koji je nakon smrti cara Uroša V postao najmoćniji feudalni vladar u Srbiji.

Godine 1389, osmanski sultan Murat I krenuo je sa velikom vojskom ka Srbiji. Sa druge strane, knez Lazar Hrebeljanović pozvao je okolne feudalne vladare da mu pomognu u borbi protiv Osmanlija. Odlučujuća bitka između dve vojske odigrala se na Kosovu Polju. U **Kosovskoj bici** погинули poginula su oba vladara. Nakon bitke, nasljednik kneza Lazara, njegov sin Stefan, prihvatio je vazalni odnos prema novom osmanskome sultanu Bajazitu I.

Početkom XV vijeka, Osmanska država bila je napadnuta sa istoka od Mongola i ubrzo potom zahvaćena velikim unutrašnjim sukobima. Iskoristivši tu situaciju, knez Stefan prekinuo je vazalne odnose sa Osmanlijama. Od bizantijskog cara dobio je titulu despota, čime je Srbija postala despotovina. Srpska despotovina postojala je do 1459. godine, kada su Osmanlije zauzele prestonicu Smederevo. Time je okončana historija srpske srednjovekovne države, a Srbija je potpala pod osmansku vlast.

Nauči više:

Postoje različite verzije o načinu na koji je poginuo sultan Murat I. Prema jednoj od najpoznatijih legendi, Miloš Obilić je, pod izgovorom da se predaje, ušao u sultanov šator i ubio ga svojim mačem. S druge strane, prema turskim izvorima, sultana je ubio drugi srpski vojnik koji je na bojnopolju glumio da je mrtav.

Knez Lazar Hrebeljanović

Kosovska bitka (prikaz)

Sultan Murat

C) Bugarska

U drugoj polovini XIV vijeka, bugarska država bila podijeljena na dva dijela: **Trnovsko carstvo** i **Vidinsko carstvo**. Nakon Maričke bitke, kao i većina balkanskih vladara, car Ivan Šišman, koji je vladao Trnovskim carstvom, prihvatio je vazalni odnos prema Osmanlijama.

Međutim, tokom osamdesetih godina XIV vijeka, Ivan Šišman pokušao je da prekine vazalne odnose, odbivši da plaća danak Osmanlijama. Zbog toga su Osmanlije prodrle u Bugarsku i tom prilikom zauzele stare bugarske prestonice – Plisku i Preslav. Nakon ove demonstracije moći, Trnovsko carstvo ponovo je prihvatilo vazalni odnos prema Osmanlijama.

Nakon Kosovske bitke i dolaska sultana Bajazita I na vlast, on je pojačao pritisak na Bugarsku. Poslije tromjesečne opsade 1393. godine, Osmanlije su zauzele Trnovo. Tim događajem Trnovsko carstvo prestalo je da postoji.

Vladar Vidinskog carstva, car Ivan Stracimir, 1396. godine pridružio se udruženim evropskim vojskama koje su krenule u pohod protiv Osmanlija. Međutim, vojska evropskih vladara doživjela je težak poraz u bici kod Nikopolja. Nakon ovog neuspješnog pohoda, Osmanlije su napale i zauzele grad Vidin. Tim događajem okončano je postojanje Vidinskog carstva, a teritorija Bugarske postala je dio sultanovog posjeda.

D) Albanija

Osmansko osvajanje Albanije započelo je u drugoj polovini XIV vijeka. U to vrijeme, teritorija Albanije bila je podijeljena između feudalnih porodica **Topija**, **Balši (Balšići)**, **Kastrioti** i drugih. Između ovih feudalnih porodica neprestano su se vodile borbe za prevlast nad albanskim oblastima.

Međusobno zavađeni albanski feudalci ne samo što nisu bili u stanju da pruže ozbiljan otpor Osmanlijama, već su često stupali u njihovu službu tražeći pomoć protiv svojih rivala.

Neki feudalni vladari, kako bi sačuvali svoje posjede

Srebrna moneta cara Ivana Šišmana

Bitka kod Nikopolja (minijatura iz XV vijeka)

Nauči više:

Teritorije u Albaniji koje su Osmanlije osvojile u prvoj polovini XV vijeka postale su dio tzv. Albanskog sandžaka sa sjedištem u Đirokastru. S druge strane, albanske teritorije pod kontrolom Venecije u srednjem vijeku bile su poznate pod imenom Venecijanska Albanija.

i privilegije, dobrovoljno su priznavali osmansku vlast. Kao garanciju svoje lojalnosti sultanu, slali su svoje sinove u osmansku prestonicu u Odrinu. U suštini, nastavljali su da vladaju kao vazalni vladari.

Nakon što su Osmanlije osvojile ostale balkanske zemlje, počele su da razmatraju uspostavljanje direktne kontrole nad Albanijom. U prvoj polovini XV vijeka, Osmanlije su zauzele centralne i južne delove Albanije. Na taj način, te teritorije postale su dio Osmanske države.

S druge strane, sjeverni dijelovi Albanije bili su pod vlašću Venecije. Ona je držala pod kontrolom gradove Drač i Skadar. U planinskim predjelima sjeverne Albanije vladali su lokalni plemenski poglavari. Oni su ponekad priznavali venecijansku, a ponekad osmansku vlast, u zavisnosti od toga koja je država u tom trenutku bila moćnija.

Twrdava u Beratu

Provjeri naučeno:

1. Kako je nastala Osmanska država?
2. Zašto balkanske države nisu uspjele da spriječe prodor Osmanlija na Balkan?
3. Koji feudalni vladari iz Makedonije su učestvovali u Maričkoj bici i kako je ona završila?
4. Kakve su bile posljedice Kosovske bitke za Srbiju?
5. Kako je bilo podijeljeno Drugo Bugarsko carstvo u vrijeme osmanskog osvajanja?
6. Objasni osmansko osvajanje Albanije.

Zadatak:

1. Zamisli da si feudalni vladar na Balkanu u XIV vijeku, a osmanske vojne trupe stalno upadaju i pljačkaju tvoje teritorije. Napiši pismo drugim feudalnim vladarima u kome ćeš ih ubijediti da ti se pridruže u borbi protiv Osmanlija.

Privredni i kulturni život na Balkanu (XII–XV vijek)

Privredne delatnosti

U razvijenom i kasnom srednjem vijeku, stanovništvo Balkana bavilo se različitim privrednim djelatnostima. Glavna zanimanja bila su **poljoprivreda** i **stočarstvo**. U ravničarskim predjelima i riječnim dolinama bilo je najzastupljenije ratarstvo. Pritom, najzastupljenije su bile žitarice. Ljudi koji su radili na njivama bili su uglavnom **zavisni seljaci**. Za oranje zemlje koristili su plug i ralo, a za ostale poslove raznovrsne alate. Proizvedeno žito mlelo se u vodenicama.

Stočarstvo je obezbeđivalo proizvode kao što su meso, mlijeko i koža. O stoki su se obično brinuli stočari, koji se u izvorima nazivaju i vlasima. Ipak, pojam „Vlasi” ponekad je označavao pripadnost posebnom narodu.

Na manastirskim imanjima naročito je bilo zastupljeno **vinogradarstvo**. Ljudi su takođe posedovali **voćnjake**, iz kojih su dobijali svježe i sušeno voće. **Pčelarstvo** je bilo značajna djelatnost, a za med i vosak postojala je velika potražnja na pijacama. Stanovništvo kraj jezera, kao što su Ohridsko i Skadarsko, bavilo se **ribolovom**. U primorskim krajevima, poput Drača i Valone, postojale su solane za proizvodnju soli.

Ključnu ulogu u srednjovekovnoj privredi imalo je i **rudarstvo**. Među najpoznatijim rudnicima bili su Zletovo i Sasa u Makedoniji i Novo Brdo u Srbiji, gdje se iskopavala ruda, što je omogućavalo **kovanje novca**. **Trgovina** je, pak, značajno napredovala zahvaljujući upravo kovanju novca.

Nauči više:

U razvijenom i kasnom srednjem veku za obradu zemlje koristio se takozvani tripolarni sistem. To je bio metod obrade pri kojem se zemlja delila na tri dela. Prvi deo se zasađivao jednom vrstom kultura, drugi drugom, a treći je ostajao neobrađen (ugar). Ugar se koristio za ispašu stoke, čiji je izmet obogaćivao zemljište. U ovom sistemu, pojedini delovi su menjali namenu svake godine. To je čuvalo plodnost zemlje i omogućavalo veće prinose.

Moneta kralja Vukašina (XIV vijek)

Istraži:

Pokušaj da pronađeš više informacija o Vlasima u srednjem vijeku!

Zatim napiši kratak tekst (esej) o njihovom načinu života!

Književnost

Politički i privredni uspon balkanskih država u XIII i XIV vijeku omogućio je značajan razvoj kulture. U blizini novih prestonica ili važnih gradskih centara formirane su **književne škole**, najčešće smještene u crkvama i manastirima. Ovi centri nastavili su tradiciju i postali glavna mjesta negovanja slavenske pismenosti i stvaranja novih književnih djela. Zapravo, slavenska pismenost, koja je u vrijeme Bizantije bila djelimično potisnuta, doživjela je novi procvat na Balkanu. Među značajnijim književnim centrima izdvajaju se **skopski književni centar** u Markovom manastiru, **Trnovska književna škola** u bugarskoj prestonici Trnovu i **srpski književni centar** u Hilandar u na Svetoj Gori.

U ovom periodu slavenska pismenost se uglavnom izražavala kroz **ćirilično pismo**. Najčešće su se pisala dela **duhovnog sadržaja**, kao što su žitija, molitve, pohvalna slova i liturgijski tekstovi. Pored religioznih djela, počeli su da nastaju i **svetovni tekstovi** koji su obrađivali teme iz svakodnevnog života ili historijske događaje. Takvi primjeri su letopisi, rodoslovi i historijski romani. Značajan primjer je djelo Đona Muzakija, koje se odnosi na historiju plemićke porodice Muzaki i napisano je na italijanskom jeziku. Posebno popularan postao je roman „Aleksandrida“, u kojem je obrađen život Aleksandra Velikog.

Narodno stvaralaštvo također je imalo važnu ulogu u kulturi Balkana. Sačuvan je veliki broj historijskih pjesama i legendi, među kojima posebno mjesto zauzimaju priče o značajnim vladarima, kao i legende o kralju Marku.

U nekim regionima Balkana, kao što je Albanija, književno stvaralaštvo bilo je pod utjecajem ne samo bizantijske kulture, već i zapadne tradicije. Tamo se sreću tekstovi napisani na latinskom i grčkom jeziku, ali postoje i svjedočanstva o slavenskoj pismenosti, koja je bila deo lokalne kulturne tradicije.

Nauči više:

U srednjem veku postojali su tekstovi koji su se nazivali apokrifi ili tajne knjige, a obrađivali su mistične religiozne teme, legende i priče. Crkva ih je zabranjivala jer se nisu poklapali sa crkvenim učenjem. Zbog toga su se ove knjige često tajno širile među ljudima.

Kamena ploča sa grbom Karla Topije
pronađena u crkvi Sen Đon u blizini
Elbasana (XIV vijek)

Crkva „Sveti Dimitrije“ (Markov manastir) iz XIV vijeka, djelimično obnovljena od strane kralja Vukašina, a u potpunosti dovršena od kralja Marka

Graditeljstvo i umetnost

Graditeljstvo u razvijenom i poznom srednjem vijeku nadovezivalo se na tradicije iz ranijih perioda. Nastavljena je izgradnja snažnih **tvrđava i dvorova** za vladare i plemstvo, kao i vjerskih objekata. Među najpoznatijim tvrđavama iz ovog perioda izdvajaju se Markove kule kod Prilepa, Štipska i Veleška tvrđava, Carevec u bugarskoj prestionici Trnovu, kao i tvrđave u Skadru i Lešu. Ove građevine su štitele gradove od osvajača, ali su ujedno isticale veličinu i moć vladara.

Pored odbrambenih građevina, vladari i plemstvo posvećivali su veliku pažnju izgradnji **crkava i manastira**, naročito u XIII i XIV vijeku. Među značajnim kršćanskim objektima izdvajaju se **Markov manastir** i crkva „**Sveti Andreja**“ kod Skoplja, podignuti od strane porodice kralja Vukašina. Za srpsku dinastiju Nemanjića posebno je bio važan **Dečanski manastir** kod Peči. Albanska porodica Topija obnovila je poznatu crkvu **Sen Đon**, dok je **Kilifarevski manastir** kod Trnova bio jedna od najznačajnijih kršćanskih građevina bugarskih careva. Ovi hramovi nisu služili samo za bogoslužjenje, već su prerasli u kulturne centre.

Sa izgradnjom hramova paralelno se razvijala i **crkvena umjetnost**, naročito kroz **freskoslikarstvo i ikonopis**. Na zidovima crkava često su bili prikazani glavni dobrotvori izgradnje, koji su se nazivali **ktitorima**. To su obično bili vladari ili lokalni feudali. Ovi prikazi isticali su njihovu pobožnost i zasluge za učvršćivanje vjere. Za potrebe slikarstva razvijali su se **ikonopisački centri** u kojima su se umjetnici obučavali da stvaraju djela visoke umjetničke vrijednosti. Jedan od najpoznatijih takvih centara nalazio se u Ohridu, a slični su postojali širom Balkana.

Hramovi su često bili ukrašavani rezbarijama od kamena i drveta. **Umjetnički zanati** doživjeli su značajan razvoj. Zanatlije su izrađivale umjetničke predmete od zlata, srebra i bakra. Vladari i feudali naručivali su luksuzne predmete kao što su nakit, krune, pehari i ukrasi sa dragim kamenjem. Za potrebe crkve proizvodili su se krstovi, kandila, knjige sa

Markove kule kod Prilepa

Manastirska crkva u Dečanskom manastiru, izgrađena u XIV vijeku.

Istraži:

U razvijenom i poznom srednjem vijeku Balkan je doživio procvat u književnosti i graditeljstvu, stvarajući veliko kulturno nasljeđe.

Istraži značaj sljedećih kulturnih i historijskih spomenika:

- Letopis popa Dukljanina
- Borilov sinodik
- Varoški manastir
- Zografski manastir

Napiši kratak tekst u kojem ćeš objasniti zašto su ova djela i mjesta važna za historiju i kulturu Balkana.

ukrašenim koricama i raznovrsne odežde za crkveni život. U zapadnim dijelovima Balkana razvila se i vajarstva umetnost, odnosno izrađivane su skulpture i ukrasni reljefi.

Pored ostalog, razvila se i **muzička umjetnost**. Ona je bila tesno povezana sa crkvenim životom. Sveštenici su koristili crkveno pojanje tokom bogoslužjenja, a postojali su i crkveni horovi kao prateći dio liturgije.

Jovan Kukuzel, poznati crkveni kompozitor

Crkva i zidine tvrđave Carevec u Trnovu

Manastirski kompleks Treskavec u Prilepskom kraju, izgrađen u XIII vijeku

Provjeri naučeno:

1. Koja su bila najznačajnija privredna zanimanja na Balkanu u razvijenom i poznom srednjem veku?
2. Navedi neke od značajnijih književnih centara iz tog perioda!
3. Kakve su se vrste građevina podizale u tim vijekovima?
4. Objasni šta je umjetnički zanat!

Zadatak:

1. Istraži da li u tvojoj okolini postoji građevina iz srednjeg vijeka, kao što je crkva, manastir ili tvrđava. Ako pronađeš takav objekat, napiši kratak esej u kojem ćeš ga opisati. Uključi informacije o njegovoj historiji, arhitekturi i značaju za lokalnu kulturu. Ako ne možeš da pronađeš građevinu u svojoj okolini, izaberi neki poznati objekat sa teritorije Makedonije i istraži ga!

„Posljednje pismo vladara“

Opis aktivnosti:

Pred vama se nalazi tekst koji predstavlja „posljednje pismo“ jednog od vladara Balkana (XI–XV vek). Pismo sadrži prazna mjesta koja treba popuniti tačnim historijskim podacima, kao i kreativni dio u kojem vi, učenici, u njegovo ime treba da razmislite o drugačijim odlukama koje je vladar mogao da donese. Za popunjavanje informacija možete koristiti udžbenik i istraživanje na internetu. Na kraju, pisma pročitaite pred odjeljenjem, a ostali učenici treba da pogode o kome se radi.

Tekst pisma:

„Dragom i vjernom narodu,

Ja, _____ (ime vladara), po milosti Božjoj, vladar _____ (ime teritorije ili države), pišem ovo pismo u posljednjim danima svog života. Tokom moje vladavine suočio sam se sa mnogim izazovima, kao što je _____ (opis izazova), ali sam se svim silama trudio da sačuvam svoje teritorije i narod. Ipak, uspio sam da postignem i značajne uspjehe, među kojima je _____ (navesti konkretan podvig ili događaj).

Moja država bila je poznata po _____ (resursima, kulturi ili vojnoj snazi), a moji saveznici bili su _____ (ime saveznika ili pristalice). Vjerujem da me potomci neće zaboraviti i da će moje nasljeđe _____ (vaše lično viđenje nasljeđa vladara) ostati urezano u njihovom sećanju.

Kreativni dio

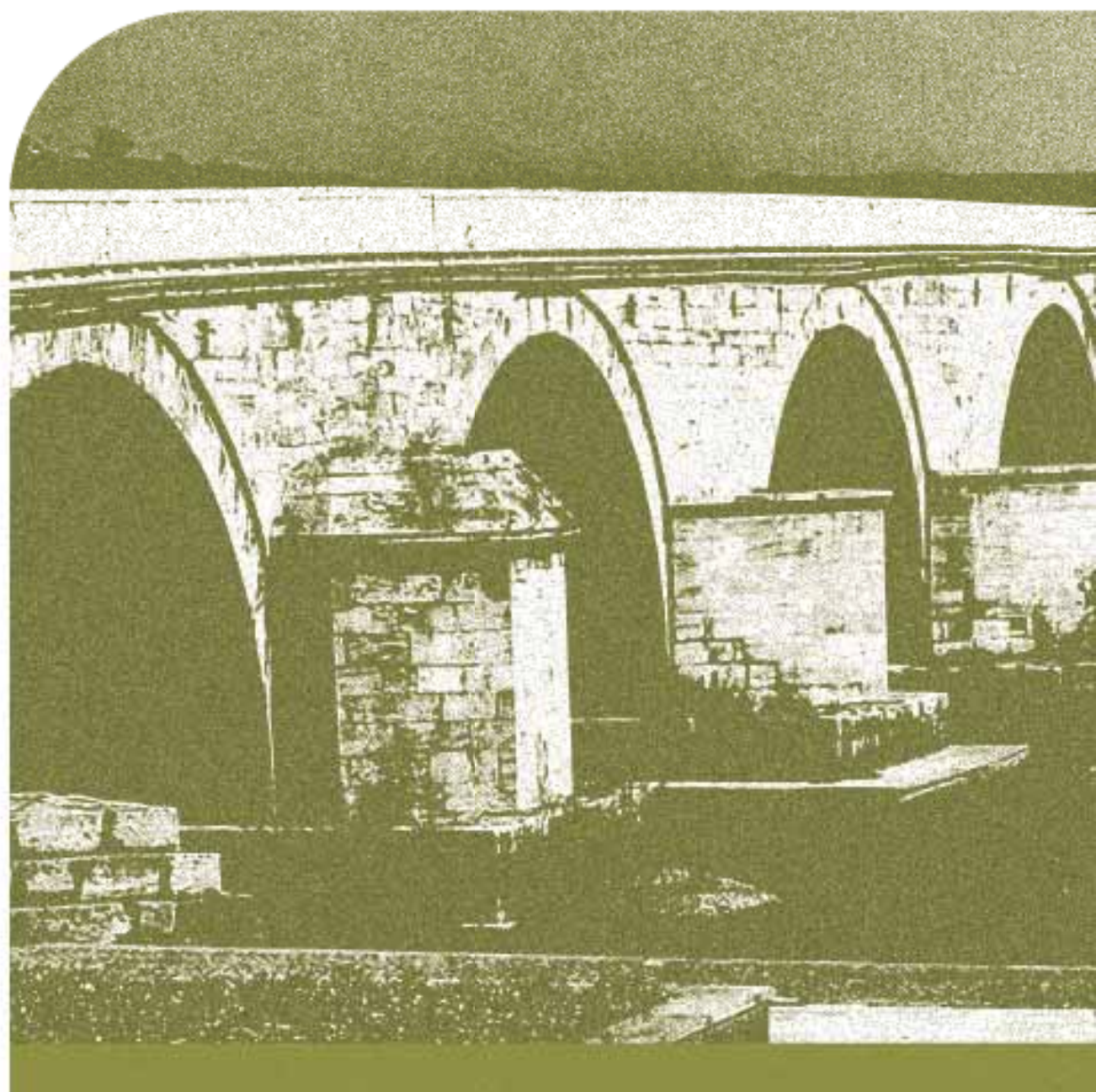
Čao mi je zbog nekih stvari koje nisam učinio, ali kada bih mogao da vratim vrijeme, donio bih drugačiju odluku u vezi sa _____. Ta odluka bi promijenila sljedeće: _____.

Vaš zaštitnik i vladar,
_____ (potpis)*

T E M A

5

Balkan i Makedonija pod osmanskom vlašću

Osmansko carstvo

Uređenje i organizacija države

Organizacija i upravljanje Osmanskim carstvom temeljili su se na seldžučkom nasljeđu, islamskoj tradiciji i elementima bizantijskog nasljeđa. Osmansko carstvo bilo je centralizovana država na čijem čelu se nalazio **sultan**. Njegova vlast bila je neograničena i nasledna. Sultan se smatrao Božjim namjesnikom na zemlji. Istovremeno je bio vrhovni vojni zapovjednik, vjerski poglavar i zakonodavac. Raspolagao je životom, imovinom i čašću svojih podanika. Iako je njegova vlast formalno bila ograničena propisima, u praksi je vladao apsolutistički.

U upravljanju državom sultanu je pomagao sultan-ski savet, nazvan **divan**. U njegovom radu učestvovali su najviši državni, administrativni i vojni zvaničnici. Divan je donosio odluke o najvažnijim pitanjima u državi i savetovao sultana. U početku je samim divanom predsjedavao lično sultan, ali kasnije tu ulogu preuzeo je **veliki vezir**, koji se smatrao prvim pomoćnikom sultana.

Državna religija u Osmanskom carstvu bio je islam. Shodno tome, pravni sistem u državi bio je podređen islamskom **šerijatskom pravu**. Za sprovođenje šerijata bile su zadužene sudije poznate kao **kadije**. U osmanskoj državi sudska i tužilačka vlast nisu bile razdvojene. Kadija je istovremeno imao ulogu i tužioca i sudije. Na nižim nivoima, državnoj vlasti su bili na raspolaganju brojni službenici iz različitih oblasti.

Osmanska država bila podijeljena na velike administrativne oblasti, zvane **ejaleti**. U prvim vijekovima postojanja države, to su bili **Rumelijski** i **Anadolijski ejalet**. Osmanska vlast na Balkanu pripadala je Rumelijskom ejaletu, a ona u Maloj Aziji Anadolijskom ejaletu. Ejaletom je upravljao **beglerbeg**, jedan od najmoćnijih ljudi u državi. Ejaleti su se dijelili na **sandžake**, kojima su upravljali **sandžak-begovi**, a sandžaci su se dalje dijelili na manje administrativne jedinice. Osmanski upravni aparat preuzeo je i prilagodio različite institucije iz prethodnih sis-

Stilizovani potpis sultana Sulejmana Velikanstvenog. Ovakvi potpisi osmanlijskih sultana nazivali su se tugra.

Saznaj više:

Čak i kada nije lično predsjedavao divanom, sultan je u svakom trenutku mogao tajno da prati sastanke. To je činio preko posebnog prozora sa rešetkama, koji je gledao direktno u prostoriju u kojoj je zasedao divan. Na taj način se stvorila priča da sultan uvijek sve zna.

Sudski spor u Osmanskoj državi (minijatura)

Topkapı saraj – zvanična rezidencija svih osmanskih sultana od XV do XIX vijeka

tema potčinjenih naroda i zemalja. Zato su u njega ugrađeni elementi iz bizantijskog, slavenskog i arapskog porekla.

Osmanska vojska

Vojska je bila jedan od glavnih stubova Osmanske države. Smatra se da su Osmanlije u srednjem vijeku imale jednu od najbolje organizovanih vojski. Najznačajnije jedinice bile su **spahije** i **janičari**.

Spahije su bile okosnica provincijske vojske. U ratovima su učestvovala kao konjanici. Kao nadoknadu za vojnu službu dobijale su lene, posjede sa kojih su imale pravo da prikupljaju određene poreze, pre svega desetak. Pravo na prikupljanje poreza bilo je uslovljeno redovnim izvršavanjem vojne službe.

Udarnu snagu osmanlijske pešadije činili su **janičari**. To je bila centralna vojska i lična garda sultana. Janičari su poticali iz potčinjenog stanovništva. Osmanlije su birale najsposobniju mušku djecu i slali ih na posebnu obuku u prestionicu. Većina njih kasnije je ulazila u janičarski korpus, dok su drugi služili kao dvorske sluga. Najsposobniji među njima mogli su da se uzdignu do najviših položaja u državi – **velikog vezira**. U nekim oblastima stanovništvo je dobrovoljno slalo svo-

Manje poznati riječi

Sultan – vladarska titula u Osmanskoj državi.

Divan – sultanski savet, tijelo koje je savjetovalo sultana.

Vezir – pomoćnik sultana, visoka funkcija u Osmanskoj državi.

Leno – vrsta posjeda od kojeg je spahija ostvarivao prihode putem prikupljanja poreza.

Aga (zapovjednik) janičara stoji pored janičara

ju djecu da postanu janičari, verujući da će im to doneti ugled i napredak. U drugim krajevima, pak, ljudi su se protivili i nastojali da izbegnu ovu obavezu.

Janičari su bili vaspitavani u osmanskome duhu i zato su važili za najpouzdanije čuvaru sultana i države. Nisu imali pravo da zasnivaju porodicu niti da posjeduju imovinu. Njihova posvećenost vojnoj službi često je bila ključna za vojne uspjehe Osmanlije. Pored kopnene vojske, Osmanlije su imali i mornaricu.

Osmanlije na tri kontinenta

Tokom XV i XVI vijeka, Osmanska država dostigla je vrhunac svoje moći. Godine 1453. Osmanlije su osvojile Konstantinopolj, koji je postao prestonica carstva. Zbog tog velikog uspeha, sultan Mehmed II dobio je nadimak **Osvajač**.

Nasljednici Mehmeda II uspjeli su, pored Balkana, da osvoje i zemlje Bliskog istoka (Palestinu, Siriju i Iran), kao i **Severnu Afriku**. Na taj način, Osmanlije su uspostavile kontrolu nad trgovinom u Sredozemnom moru, a njihova država se prostirala na tri kontinenta: **Aziju, Evropu i Afriku**.

Sredinom XVI vijeka, za vrijeme vladavine sultana **Sulejmana Veličanstvenog**, Osmanlije su proširile svoju vlast na teritoriju Ugarske i stigle sve do kapija grada Beča. To je bio trenutak kada je Osmansko carstvo bilo teritorijalno najveće.

Pored vojnih uspjeha, sultan Sulejman je sakupio sve zakone koje su donijeli njegovi prethodnici i izdao prvu zbirku zakona poznatu kao **Osmanski zakonik**. Zbog toga je dobio nadimak **Zakonodavac**.

U vrijeme sultana Sulejmana, Konstantinopolj je bio glavni centar islamske kulture. U njegov dvor dolazili su umjetnici i zanatlije iz raznih krajeva svijeta. Njihova djela predstavljala su spoj evropske i istočnjačke kulture. Jedno od velikih graditeljskih dostignuća tog perioda je Sulejmanova džamija – jedna od najraskošnijih džamija na svijetu.

Saznaj više:

Sirenjem države, Osmanlije su osvojile tri sveta grada za muslimane: Jerusolim, Meku i Medinu. Zbog toga su osmanski sultani nosili i titulu kalifa – duhovnog poglavara svih muslimana u svijetu.

Spahija

Sulejman I Veličanstveni (1520–1566)

Zahvaljujući ovim uspjesima, Sulejman Veličanstveni se smatra jednim od najistaknutijih vladara srednjeg vijeka. Nakon njegove smrti, moć Osmanskog carstva počela je postepeno da opada.

Osmanska moneta iz XVI vijeka

Sulejmanova džamija u Istanbulu

Provjeri znanje:

1. Kakvo je bilo državno uređenje u Osmanskom carstvu?
2. Objasni kako je bila organizovana osmanska vojska!
3. Na kojim kontinentima se prostiralo Osmansko carstvo?
4. Zašto su podanici sultana Sulejmana nazivali Zakonodavcem?

Zadatak:

1. Zamisli da si hroničar sultana Sulejmana Veličanstvenog. Istraži njegov život i napiši hroniku sa najvažnijim događajima iz njegovog života i njegovim dostignućima u spoljnoj i unutrašnjoj politici.

Život na Balkanu i u Makedoniji pod osmanskom vlašću

Društveni odnosi

Nakon osmanskog osvajanja balkanskih zemalja, one su bile uključene u administrativni sistem Osmanskog carstva. Pošto su te teritorije nekada pripadale moćnom Bizantijskom (Romejskom) carstvu, Osmanlije su ih nazivale **Rumelija**. Otud potiče i naziv **Rumeljski ejalet**. Pravoslavne kršćane na Balkanu Osmanlije su najčešće nazivale **Rumi**.

U balkanskim zemljama uspostavljen je osmanski **timarsko-spahijski sistem**. To je feudalni poredak sa izraženim vojnim karakteristikama. U tom sistemu postojale su dvie osnovne društvene klase: **asker** (vojnička klasa) i **raja** (zavisno stanovništvo). U asker su spadali spahije, državni službenici i islamski vjerski velikodostojnici. Svo ostalo stanovništvo, bez obzira na vjersku ili etničku pripadnost, spadalo je u kategoriju raje.

Sultan, koji je u ime Boga raspolagao cijelom zemljom u državi, dodjeljivao je pripadnicima askera lene (posjede) sa kojih su imali pravo da prikupljaju određene poreze. U zavisnosti od visine prihoda koje su ostvarivali na taj način, posjedi su se dijelili na **timare**, **zijamete** i **hasove**. Upravo zbog toga, spahije su bile obavezne na vojnu službu. Manji deo uživalaca takvih poseda obavljao je i druge upravne funkcije nevojnog karaktera.

Stanovnici u Osmanskom carstvu imali su različite obaveze prema državi i feudalnom gospodaru. Te obaveze su ispunjavali kroz plaćanje poreza i taksu u novcu, kroz besplatan rad i u naturi. Jedan od najznačajnijih poreza u naturi bio je **desetak** – seljaci su bili dužni da svom gospodaru predaju jednu desetinu svih poljoprivrednih proizvoda. Neki porezi bili su obavezni za cjelokupno stanovništvo, dok su drugi važili samo za određene društvene grupe. Primjer za to je porez

Podsjeti se:

1. Kako su se nazivali stanovnici Bizantije?
2. Za koju antičku državu su stanovnici Bizantije smatrali da su njihovi nasljednici?

Manje poznati riječi

Asker – arapska riječ koja znači vojnik. U Osmanskom carstvu ovim pojmom su se označavali pripadnici vladajuće klase.

Raja – stanovništvo koje obrađuje zemlju feudalaca i plaća porez.

Timar – mali feudalni posjed (leno) u Osmanskom carstvu.

Džizija – porez po glavi, koji je plaćao svaki punoletni muškarac u porodici. Poznat i pod imenom harač.

Raja u Bosni plaća porez

džizija (glavarina). Ovaj porez su plaćali isključivo **nemuslimani** kao izraz pokornosti i lojalnosti sultanu.

U vrijeme rata, država je uvodila i vanredne poreze. Za potrebe države i popunjavanje janičarskog korpusa, Osmansko carstvo je prikupljalo najsposobniju decu kroz porez poznat kao **devširme**.

Demografske promjene

Nakon osmanskog osvajanja Balkana, došlo je do uočljivih promjena u strukturi stanovništva. U početku su mnogi ljudi napustili gradove i povukli se u udaljenije dijelove države, dalje od novog osvajača. Da bi oživjela gradove i organizovala novu upravu, vlast je počela da naseljava muslimansko stanovništvo iz Male Azije. Prvi muslimanski doseljenici bili su uključeni u novu upravu, sudstvo i islamske vjerske institucije. Nakon toga, naseljeni su i trgovci, zanatlije, učitelji i drugi. Ovaj proces naseljavanja muslimanskog stanovništva iz Male Azije na Balkan naziva se **kolonizacija**. Kroz kolonizaciju, Osmanlije su nastojale da učvrste svoju vlast u novoosvojenim oblastima Balkana.

Krajem XIV vijeka započelo je naseljavanje turskih nomadskih stočara iz Male Azije. Oni su poznati pod imenom **Juruci**. Sa njihovim doseljavanjem na Balkan, ovo stanovništvo je prešlo na sjedelački način života u organizovanim naseobinama. Na teritoriji današnje Makedonije, juručka naselja su bila formirana u Ovčepoljskom i Solunskom regionu, a najzastupljenija su bila u planinskim predjelima Plačkovice i Serte. U istom periodu, na Balkanu se doselilo i značajno jevrejsko i romsko stanovništvo. Jevreji su bili najbrojniji u **Solunu**, zbog čega je ovaj grad dobio epitet „majka Izraela“. Jevrejske zajednice su postojale i u Skoplju, Bitolju i drugim mjestima.

Sa dolaskom Osmanlija započeo je i proces prelaska dijela stanovništva sa kršćanske na muslimansku vjeroispovest. U početku su islam prihvatili imućniji slojevi društva, kako bi sačuvali svoje društvene i ekonomske privilegije. Širenje islama bilo je najizraženije u Albaniji, na Kosovu, u Bosni, sjeverozapadnoj Makedoniji, kao i u oblasti Rodopa u Bugarskoj.

Prikupljanje devširme

Saznaj više:

Naseljavanje Jevreja u Osmanskom carstvu bilo je posljedica njihovog proгона širom Evrope. Nakon ujedinjenja Španije, Jevreji koji nisu želeli da pređu u kršćanstvo bili su proterani sa Pirinejskog poluostrva. U tom periodu, slični progoni Jevreja dešavali su se i u Južnoj Italiji, na Siciliji i u francuskom regionu Provansa.

Sarena džamija u Tetovu

Prihvatanje islama često je bilo povezano sa razlikama u pravima i obavezama koje su u Osmanskom carstvu imali muslimani i nemuslimani. Sa željom da izbegnu neke poreze, kao i da steknu određene povlastice koje su uživali muslimani, pojedini ljudi su odlučili da pređu u islam.

Većina ljudi koji su prihvatili islam zadržali su svoj maternji jezik i običaje. Neki od njih su sačuvali čak i pojedine kršćanske vjerske rituale. Ipak, prihvatanjem islama stekli su značajne prednosti za napredovanje u državnoj službi. Koristeći te mogućnosti, neki od novoobraćenih muslimana kasnije su obavljali visoke funkcije u Osmanskom carstvu.

Ponekad je država sprovodila i prisilnu islamizaciju. Najpoznatiji primjer za to je porez devširme – odvođenje djece iz kršćanskih porodica. Ta djeca su najpre bila prevođena u islam, a zatim uključivana u vojsku kao janičari.

Postoje i primjeri prisilne islamizacije čitavih regiona, posebno u oblastima gdje su se javljali jači ustanički pokreti protiv osmanske vlasti.

Privreda

U vrijeme osmanskog osvajanja Balkana, većina stanovništva bavila se **poljoprivredom**. Najviše su se gajile žitarice i industrijske kulture, a bili su prilično razvijeni i vinogradarstvo, povrtarstvo i voćarstvo. Sa osmanskom kolonizacijom Balkana, poljoprivredna proizvodnja je obogaćena. Naseljenici iz Male Azije doneli su brojne nove kulture i proizvode, koje je lokalno stanovništvo prihvatilo. Među njima su bili pamuk, susam, pirinač, a kasnije i duvan, kukuruz i drugi. Oni su doneli i nova poljoprivredna oruđa i alate, kao i nove veštine i zanate. Balkansko stanovništvo je od doseljenika preuzelo i razna jela i začine, karakteristične za istočne zemlje.

Bilo je razvijeno i **stočarstvo**. Od stoke su se dobijali mleko, meso, vuna i koža. Onie su se koristili za ishranu i izradu odjeće. Ovi proizvodi su, pored toga, bili važna izvozna roba i predmet trgovinske razmene sa Dubrovnikom i Zapadnom Evropom. Planinski predjeli Makedonije, kao i čitavog Balkana, pružali su povoljne

Istraži:

Istraži na internetu život Mehmed-paše Sokolovića i porodice Čoprolu iz Albanije. Zatim odgovori na sledeća pitanja:

1. Koje funkcije u državi je obavljao Mehmed-paša Sokolović?
2. Zašto se jedan period historije Osmanskog carstva naziva Čoprulski period?

Mehmed-paša Sokolović

Saznaj više:

Za razliku od Zapadne Evrope, gdje se kukuruz proširio nakon otkrića Amerike, u Osmanskom carstvu ova kultura je počela da se gaji nakon osvajanja Egipta u XVI veku. Pošto je Egipat bio poznat pod imenom Misir, ova biljka je dobila naziv misirka. Taj naziv je i danas u upotrebi u nekim dijelovima Makedonije.

uslove za lov, dok su rijeke i jezera omogućavale **ribolov**. Zbog izuzetnih uslova za ribolov, **Ohridsko jezero** bilo je u posjedu (hasu) osmanlijskih sultana.

Iskorišćavanje **rudnih bogatstava** sa Balkana i iz Makedonije bilo je od posebne važnosti za Osmanlije. Rudnici su najčešće bili posjedi sultana (hasovi), jer su donosili velike prihode državi. Među najznačajnijim rudarskim centrima na Balkanu bili su: **Novo Brdo** u današnjoj Srbiji i **Kratovo** u Makedoniji, gdje je postojala kovačnica za kovanje novca (tarapana). U blizini Ohrida se eksploatisao sumpor, koji je bio važan sastojak za proizvodnju baruta.

U gradovima bilo je razvijeno **zanatstvo**. Zbog novog načina života, po dolasku Osmanlija pojavili su se i neki novi zanati. Gradska čaršija u svakom većem gradu bila je puna različitih vrsta zanatlija. Najpoznatiji su bili furnadžije, bozadžije, alvadžije, kovači, kujundžije, kazandžije, oružari, rezbari, zanatlije iz kožarske struke i drugi.

Zanatlije koje su izrađivale isti proizvod obično su se nalazile u jednom dijelu čaršije, koji je bio prepoznatljiv po njima. Ponekad su čak i sami gradovi bili specijalizovani za određeni proizvod. Baš kao u Zapadnoj Evropi, zanatlije istog zanata bile su organizovane u svoja udruženja. U Osmanskoj državi takva udruženja nazivala su se **esnafi**.

U Osmanskoj državi **trgovina** je bila pod strogom državnom kontrolom. Suočavala se sa preprekama zbog nesigurnih puteva širom države. Svaki grad imao je svoju pijacu, koja se održavala jednom nedeljno.

Vremenom su se pojavili i trgovci koji su nosili proizvode zanatlija na razne vašare. Broj vašara na Balkanu i u Makedoniji bio je veliki. Skoro svaki manastir ili crkva imali su svoj vašar. Najpoznatiji od svih bio je tzv. **Doljanski vašar**. Zbog njegovog velikog značaja, opevan je u narodnim pesmama van Makedonije.

Zlatkova kula – srednjovekovna kula u Kratovu

Srebrna moneta sultana Bajazita II izrađena u Kratovu

Podsjeti se:

Kako se nazivaju udruženja zanatlija u Zapadnoj Evropi?

Tvorci historije:

Važan izvor za Doljanski vašar je osmanski putopisac Evlija Čelebi-ja, koji je proputovao kroz Makedoniju. Prema njegovom pisanju, tokom vašara se okupljalo oko 100.000 ljudi iz Rumelije, Arabije, Persije, cijele Evrope i svih drugih dijelova svijeta. Bile su postavljene hiljade šatora, pa je sve to izgledalo kao vojske Aleksandra i Darija. Vašar je trajao 40 dana, a tamo se moglo naći „i mlijeko od pileta“. Bilo je i veliki broj mađioničara, žonglera, igrača i drugih zabavljača.

Svakodnevni život

Najveći dio stanovništva na Balkanu pod osmanskom vlašću živio je na selu. Tokom života, veliki broj ljudi uopšte nije napuštao svoje mjesto stanovanja. Njihove kuće bile su skromne. Građene su od drveta ili kamena. Ljudi su, obično, spavali na zemljanom podu.

Vrijeme u domu najčešće se provodilo oko porodičnog ognjišta, gdje se pripremala hrana. Pri jelu se koristila niska okrugla podloga nazvana **sofra**, oko koje su članovi porodice jeli sjedeći na podu. Jelo se uz osnovni pribor iz samo jedne činije.

Ljudi su pretežno provodili život u radu, okruženi svojim bliskim rođacima, susedima i meštanim. Porodice su imale mnogo djece. Najčešće je nekoliko generacija iste porodice živelo pod istim krovom. U domu su poslovi obično bili podijeljeni, tako da je muškarac radio na polju ili u radionici, a žena u kući i u bašti. Djeca su pomagala u kućnim poslovima.

Odjeća je bila izrađivana u domaćim uslovima i sastojala se od vunениh košulja, prsluka od krzna i slično.

Pokrivena pijaca (bezisten) u Štipu

Sofra

Provjeri znanje:

1. Opiši timarsko-spahijski sistem i navedi nekoliko osmanskih poreza!
2. Koja je razlika između kolonizacije i islamizacije?
3. Koje su glavne privredne grane na Balkanu i u Makedoniji pod osmanskom vlašću?
4. Opiši svakodnevni život ljudi na Balkanu pod osmanskom vlašću.

Zadatak:

1. Istraži na Internetu i izradi brošuru sa primjerima hrane orijentalnog porekla, koja je danas zastupljena u Makedoniji.

Otpor protiv osmanske vlasti

Razlozi za pojavu otpora

U drugoj polovini XVI vijeka, Osmanska država počela je da pokazuje znake slabljenja. Veliki vojni uspjesi bili su sve ređi, a porazi na bojnopolju sve češći. Zbog toga je širenje prestalo, a porazi su bili praćeni postepenim gubitkom osvojenih teritorija.

Problemi na spoljnom vojnom planu direktno su utjecali na produbljivanje unutrašnje krize u osmanskom društvu. U krizi se našao timarsko-spahijski sistem na kojem se temeljila osmanska dominacija. Spahije više nisu bile motivisane kao ranije za uspjeh u ratu. Više su se interesovali za eksploataciju svojih lenova. Pri tome su počele da izbjegavaju vojnu obavezu i da šalju zamjenu, koja nije imala odgovarajuće iskustvo, niti poseban interes.

Janičari, nekadašnja udarna sila osmanske pešadije, takođe su izgubili svoj stari sjaj. Zbog nedostatka uspješnih ratova, više nije bilo ni bogatog plena iz osvojenih teritorija. Jedini način da se popuni praznina u državnoj kasi bilo je povećanje poreza. Njihovo prikupljanje bilo je praćeno zloupotrebama, pa je stanovništvo plaćalo znatno više nego što je bilo propisano.

Zbog toga je kod potčinjenog stanovništva počeo da se javlja otpor prema osmanskoj vlasti. Taj otpor je bio stalno prisutan, u različitim oblicima i formama. Dijelimo ga na **pasivni** (neoružani) i **aktivni** (oružani) otpor.

Pasivni otpor

Pasivni (neoružani) otpor obuhvatao je sve oblike izbjegavanja pravila i propisa u Osmanlijskoj državi. Takav otpor se ispoljavao kroz različite forme. Najčešći oblici pasivnog otpora bili su: izbjegavanje plaćanja poreskih obaveza, neobrađivanje i napuštanje zemlje, nepoštovanje i zaoblazjenje sudova, otpor prema širenju islama i duhovni otpor izražen kroz narodno stvaralaštvo.

Bitka kod Lepanta (1571. godine) – u njoj su Osmanlije izgubile gotovo cijelu flotu

Saznaj više:

Jedan period iz historije Osmanlijske države u XVII i XVIII vijeku bio je obilježen čestim pobunama janičara. Oni su imali toliko moći da su čak mogli da smijene sultane koji im nisu odgovarali. Tako se janičarski korpus, od udarne snage u osmanlijskoj vojsci, postepeno pretvorio u izvor problema za samu državu.

Istraži:

Istraži na internetu život Zlate Meglenske i Đorđa Kratovskog. Zatim u svesci napiši kratak tekst (esej) o njihovom životu i odgovori na sljedeća pitanja:

1. Koji oblik otpora su praktikovali?
2. Zašto su proglašeni za svetitelje?

Sve to bilo je praćeno raznim molbama i žalbama upućenim vlastima. Izbjegavanje poreskih obaveza ponekad je bilo individualno, ali je bilo i slučajeva kada je cjelokupno stanovništvo napuštalo selo prije dolaska poreznika. Posebno snažan bio je otpor prema odvođenju djece u janičarski korpus.

Stanovništvo je često ignorisalo osmanlijske sudove. Međusobne sporove nastojalo je da rešava van njih. Najčešće se to dešavalo uz posredovanje nekog uvaženog čovjeka u selu (učitelja, sveštenika i sl.). Radi jačanja narodnog duha, širili su se razni mitovi i narodna predanja. U Makedoniji, najpoznatiji takvi mitovi bili su povezani sa kraljem Markom.

Aktivni otpor

Najpoznatiji oblik aktivnog (oružanog) otpora bilo je hajduštvo. Ova pojava predstavljala je izraz nezadovoljstva stanovništva osmanlijskim državnim sistemom, u kojem su vladali nasilje i bezakonje. Hajdučki pokret bio je najjači u drugoj polovini XVII i tokom XVIII vijeka. U tom periodu, hajdučke čete su krstarile širom Osmanlijske države. Hajduštvo je posebno dolazilo do izražaja u vrijeme ratova, kada je država bila obuzeta spoljnim problemima.

Hajduci su bili ljudi koji su napuštali svoje domove i porodice sa ciljem da se osvete za nanetu nepravdu i da se suprotstave predstavnicima vlasti. Bili su organizovani u čete, najčešće sastavljene od 20 do 30 ljudi. Na čelu svake grupe nalazio se **harambaša**. Hajdučke čete su se okupljale u proljeće (oko Đurđevdana), a raspuštale na jesen (oko Mitrovdana). Tokom zime, hajduci su se skrivali kod povjerljivih ljudi. Osobe koje su im pomagale nazivale su se **jataci**. Oni su prikupljali hranu, odjeću, informacije i oružje za hajduke. Takođe, skrivali su bolesne i ranjene hajduke.

Hajdučke čete napadale su imanja bogatih feudalnih gospodara, trgovačke karavane i poreznike. Međutim, nisu napadale siromašno stanovništvo. Zbog toga je narod hajduke doživljavao kao svoje zaštitnike. Hajduštvo je opjevano u velikom broju narodnih pjesama, a sačuvane su i brojne legende o njihovim podvizima.

Sv. Zlata Meglenska

Izvori govore:

Najstariji podatak koji svedoči o **хайдутство** hajduštvu u Makedoniji potiče iz 1502. godine. Radi se o napadu na jedan trgovački karavan. U vezi sa tim slučajem, štipski kadija je osudio na smrt šestoricu hajduka.

Dedo Iljo Maleševski u hajdučkoj nošnji (XIX vijek)

Osim muškaraca, u redovima hajdučkih četa bilo je i žena. Postoje rijetki slučajevi kada su žene predvodile hajdučke družine. Jedan takav primjer je Sirma-vojvoda, koja se proslavila u sjeveroistočnim dijelovima Makedonije. Mnoge legende su ispričane i o podvizima Rumen-vojvode.

Osmanlijska vlast je preduzimala različite mjere za neutralisanje hajduštva. Činjenica da je hajduštvo opstalo sve do kraja Imperije govori o njegovoj čvrstoj organizaciji. Uхваćeni hajduci najčešće su bili osuđivani na smrt ili na dugogodišnje zatvorske kazne. Tijela kažnjenih hajduka dugo su ostajala izložena na javnim mjestima kao sredstvo za zastrašivanje. Ponekad je vlast opraštala prestupe odmetnutih hajduka.

Još jedan oblik aktivnog otpora protiv osmanlijske vlasti bile su **pobune** stanovništva. Jedna od poznatijih pobuna u Makedoniji bila je Prilepsko-mariovska pobuna, koja je izbila u drugoj polovini XVI vijeka. Zbog narušavanja određenih prava, oko 1.000 seljaka iz Prilepa i Mariova, naoružanih motkama, sekirama i vilama, napalo je prilepski sud i gradsku upravu. U XVII vijeku pobune su postale česta pojava na Balkanu i u Makedoniji. Ovi oblici otpora predstavljali su uvod u ozbiljnije oblike borbe – ustanke. Za razliku od pobuna, koje su bile spontani izraz nezadovoljstva bez jasne ideologije, ustanci su bili pokretani oslobodilačkom idejom i imali organizovaniji karakter.

Sirma-vojvoda

Istraži:

Pročitaj narodnu pesmu ili priču povezanu sa Sirmom-vojvodom, Rumenom-vojvodom ili nekim drugim hajdukom. Opiši kako su te ličnosti predstavljene u narodnom stvaralaštvu.

Provjeri znanje:

1. Zašto se pojavio otpor protiv osmanlijske vlasti na Balkanu?
2. Koji oblici pasivnog otpora su bili zastupljeni?
3. Opiši djelovanje hajdučkih četa!
4. Koja je glavna razlika između pobuna i ustanaka?

Zadatak:

1. Zamisli da si stanovnik jednog planinskog sela u Makedoniji i da sarađuješ sa hajdučkom četom koja se krije u okolnoj šumi. Objasni organizaciju čete i svoju ulogu u njoj.

Ustanak Skenderbega

Albanski otpor u prvoj polovini XV vijeka

U prvoj polovini XV vijeka, centralni i južni dijelovi Albanije bili su pod vlašću Osmanlija, dok su sjeverni dijelovi bili pod kontrolom Venecije.

Ubrzo nakon uspostavljanja osmanlijske vlasti, pojavili su se prvi oblici otpora među stanovništvom. Prvi veći ustanak u južnim dijelovima Albanije predvodio je **Đerđ Arijanit**. Do sredine XV vijeka, on je u više navrata uspeo da porazi osmanlijske trupe. Vijesti o njegovim uspjesima protiv naizgled nepobjedivih Osmanlija proširile su se širom Evrope. Radi očuvanja svoje vlasti, Đerđ Arijanit je sklapao saveze sa evropskim vladarima protiv Osmanlija. Ipak, zbog snažnih osmanskih napada, on se sklonio i ostatak svog života proveo u mletačkim posjedima u Albaniji.

Do sredine XV vijeka u južnoj Albaniji bilo je više manjih pobuna i ustanaka. Svi su završili bez uspjeha. Feudalni vladari u Albaniji nisu uspjeli da se ujedine, pa samim tim nisu mogli efikasno da se suprotstave Osmanlijama.

Porijeklo Skenderbega i početak ustanka

Najupečatljivija ličnost među feudalnim vladarima koji su u prvoj polovini XV vijeka pokušali da odbace osmanlijsku vlast bio je Đon Kastriot, iz feudalne porodice **Kastrioti**. On je vladao oblastima od rijeke Mat do grada Drača. Ipak, njegov prvi pokušaj otpora bio je neuspješan. Osmanlije su ga primorale da svog sina Đerđa Kastriota pošalje u Odrin kao zalog svoje lojalnosti sultanu.

Tako je mladi **Đerđ Kastriot** stigao na sultanski dvor u Odrinu. Tamo je primio islam i počeo da pohađa školu u kojoj su se obučavali budući janičari. Đerđ Kastriot se po svojim sposobnostima izdvajao od ostale djece. U školi je dobio muslimansko ime Iskender, odnosno

Bista Đerđa Arijanita iz muzeja u Kroji

Grb porodice Kastrioti

Saznaj više:

Smatra se da je Đerđ Kastrioti dobio ime Iskender zbog svojih izuzetnih vojnih sposobnosti. Ime Iskender potiče iz osmanlijske verzije imena Aleksandar. Tim imenom Osmanlije su upoređivale njegove vojne sposobnosti sa sposobnostima legendarnog antičkog vladara Aleksandra Velikog.

Skender. Po završetku škole bio je uključen u osmanlijsku vojsku, sa kojom je učestvovao u više vojnih pohoda.

Skender-beg je postigao zapažene uspjehe u vojnim pohodima Osmanlija. Kao nagradu za to, sultan mu je dodijelio titulu bega. Istovremeno, dobio je sandžak u Albaniji, kojim je upravljao kao sandžakbeg.

Godine 1443. Osmanlije su pretrpele veliki poraz od Mađara. Ohrabren tim porazom, u kojem je i sam učestvovao, Skender-beg je odbacio osmanlijsku vlast. Uz pomoć lukavstva uspio je da osvoji grad **Kroju**. Ubrzo nakon toga, zavladao je većim dijelom Albanije i dijelovima zapadne Makedonije (Debarsko-struški kraj).

Portret Skender-bega (1552. godina)

Leška liga i borbe sa Osmanlijama

Iako je imao početne uspjehe, Skender-beg je znao da su mu za nastavak rata protiv Osmanlija potrebni saveznici. Zbog toga je organizovao skup sa vođama drugih feudalnih porodica u Albaniji. Sastanak je održan u crkvi Sen Kol u gradu Lešu.

Prisustvovali su predstavnici porodica Arianiti, Topija, Dukadini i drugih. Tada je formiran vojni savez

Saznaj više:

Kada je Skender-beg stigao pred kapije Kroje, upravniku grada je pokazao pismo u kojem sultan, navodno, prepušta grad Skender-begu. Takvo pismo Skender-beg nikada nije dobio, ali je na taj način uspio da uđe u Kroju i da osvoji grad.

Skender-beg ulazi u Kroju

poznat kao **Leška liga** ili **Albanska liga**. Na tom skupu Skender-beg je dobio titulu kapetana Albanije.

Nakon stvaranja ovog vojnog saveza, Skender-beg je u više bitaka u Albaniji i zapadnoj Makedoniji uspio da porazi osmanlijsku vojsku. Zbog tih uspjeha, stekao je veliki ugled među kršćanskim vladarima.

Nakon nekoliko poraza, velika osmanlijska vojska pod ličnim vođstvom sultana Murata II prodrla je u Albaniju. Grad Kroja, koji je bio centar ustanka, ostao je pod opsadom oko pet mjeseci. I ovaj osmanlijski pohod završio je neuspješno. Otpor Skender-bega izazvao je oduševljenje u zapadnoj Evropi. Papa Kalikst III nazvao je Skender-bega ***Athleta Christi*** (zaštitnik Hristove vjere).

Skender-beg je bio uspješan u borbama protiv Osmanlija tokom 50-ih i 60-ih godina XV vijeka. Ipak, nije imao dovoljno snage da odbrani svoju teritoriju.

Originalni šlem Skender-bega. Danas se čuva u muzeju u Beču.

Skender-beg na minijaturi iz XV vijeka – jedan od njegovih najstarijih prikaza

Sabor u Lešu

Nakon osvajanja Konstantinopolja, sultan Mehmed II je okupio snažnu vojsku i krenuo ka Albaniji, na koju je gledao kao bazu za dalje osmanlijsko širenje ka Italiji. U međuvremenu, Skender-beg nije dobio odgovarajuću pomoć od zapadnoevropskih vladara. U takvim okolnostima, neki feudalni moćnici su ga napustili i prešli na stranu Osmanlija.

Teritorija pod ustaničkom kontrolom Skender-bega postepeno se smanjivala, a obruč oko Kroje se sve više stezao. Godine 1468, dok se pripremao za novi sabor albanskih feudalaca, Skender-beg se iznenada razboleo i preminuo u gradu Lešu. Sahranjen je u tamošnjoj crkvi Šen Kol. Njegove oblasti nakon toga pripale su Veneciji.

Ime Skender-bega ostavilo je snažan trag u sjećanju Albanaca. Tokom XIX vijeka, kada su se Albanci počeli dizati protiv Osmanlija, njegovo ime je postalo simbol jedinstva naroda, bez obzira na vjersku pripadnost. Postao je simbol borbe za oslobođenje od osmanlijske vlasti i za stvaranje nezavisne albanske države. Zbog toga je opjevan u narodnom stvaralaštvu.

Skender-beg je bio poštovan i širom kršćanske Evrope. Njegovom smrću, evropske države su izgubile čovjeka koji je više od dvije decenije uspješno pružao otpor Osmanlijama u jednom dijelu Evrope. Njegova borba je predstavljena u brojnim naučnim i umjetničkim djelima, na različitim svjetskim jezicima.

Albanija nakon ustanka Skender-bega

U periodu neposredno poslije smrti Skender-bega, Venecija ne samo što je zadržala, već je i proširila svoje posjede. U drugoj polovini XV vijeka, Osmanlije su uspjele da osvoje ključne gradove koji su bili pod venecijanskom kontrolom. Godine 1501. osmanlijske trupe su ušle u grad Drač, koji je bio posljednje uporište venecijanske vlasti. Tim osvajanjem, cijela teritorija Albanije našla se pod osmanlijskom vlašću.

Nakon potpadanja Albanije pod osmanlijsku vlast, teritorije kojima su upravljali lokalni feudanci bile su uključene u osmanlijski sistem upravljanja. Jedini dio

Tvorci historije

Zanimljive podatke o Skender-begu saznajemo od njegovog biografa Marina Barletija. On je napisao djelo „Historija života i djela Skender-bega“. Knjiga je bila odštampana u Veneciji, a zatim i u Rimu početkom XVI vijeka. Tako se priča o Skender-begovoj borbi protiv Osmanlija proširila širom Evrope. Skender-bega je opjevao i od makedonskog pjesnika Grigora Prličeva u poemi „Skenderbeg“.

Marin Barleti

Andronika (Donika) – Skender-begova supruga

koji je ostao van tog sistema bili su planinski predjeli u sjevernoj Albaniji. Tamo je opstajao oblik plemenskog samoupravljanja. Plemenski starešine bili su obavezne da plaćaju godišnji danak Osmanlijama i imale su pravo da upravljaju svojim plemenom. Na taj način, Osmanlije su prihvatile ovu plemensku organizaciju kao dio svog sistema vladavine.

Tokom XVI i XVII vijeka, oblasti u Albaniji u kojima je funkcionisalo **plemensko samoupravljanje** bile su glavna žarišta otpora protiv Osmanlija. Nakon slabljenja države i njenih ratova sa evropskim silama, Albanci su ponovo pokušali da odbace osmanlijsku vlast. Prvi značajniji ustanak dogodio se u vrijeme Velikog turskog rata (1683–1699). Ustanak se proširio širom Kosova, kao i u sjevernim dijelovima Albanije. Njegov vođa bio je episkop **Pjetr Bogdani**. On se sa ustanicima pridružio Austrijancima. Ipak, ustanak je bio ugušen od strane Osmanlija.

Saznaj više:

Plemensko uređenje u severnoj Albaniji bilo je organizovano po sopstvenim zakonima. Ono se zasnivalo na običajnom pravu, koje nije bilo isto kod svih plemena. Kao osnova služio je tzv. Zakon Leke Dukadžinija (zbirka albanskih običajnih pravila). Za važnija pitanja sazivana je plemenska skupština.

Pjetr Bogdani

Provjeri znanje:

1. Zašto albanske pobune nisu uspjele prije ustanka Skenderbega?
2. Kako je započeo ustanak Skenderbega?
3. Objasni značaj Skenderbega za Albance i za zapadnoevropske zemlje!
4. Kakve obaveze su imale plemenske starešine u severnoj Albaniji prema Osmanlijama?

Zadatak:

1. Zamisli da si učesnik na saboru vođa feudalnih porodica u Albaniji i da treba da ubjediš prisutne da se pridruže Leškoj ligi. Šta ćeš im reći? Napiši svoje argumente u svesci.

Karpošev ustanak

Veliki turski rat

Krajem XVII vijeka započeo je **Veliki turski rat** (1683–1699), koji predstavlja jedan od najznačajnijih vojnih sukoba Osmanlija u Evropi. Vodio se između Osmanlija i nekoliko evropskih država udruženih u savez poznat kao **Sveta liga**. U početku su članice saveza bile Austrija i Poljska, a kasnije su se pridružile Rusija i Venecija. Glavnu udarnu snagu činila je austrijska vojska, koja je postigla najveće uspjehe. Rat je započeo pokušajem Osmanlija da osvoje grad Beč 1683. godine. Nakon skoro dva mjeseca opsade, osmanlijski napad je odbijen, a austrijska vojska je krenula u kontranapad ka jugu, odnosno ka Balkanu. Godine 1689. austrijska vojska se probila duboko na Balkan i stigla do Makedonije. Tom prilikom, osmanlijske snage našle su se u teškoj i složenoj situaciji.

Glavnina austrijske vojske, pod komandom iskusnog generala **Pikolominija**, bez ozbiljnijeg otpora zauzela je Kosovo. Nakon tih uspjeha, austrijske trupe nastavile su ka jugu. Kada su zauzele Kačaničku Klisuru, našle su se pred **Skopljem**. Osmanlijske snage koje su pokušale da se suprotstave Austrijancima bile su poražene u prvom sukobu ispred grada i razbežale se. Pojava austrijske vojske pred Skopljem izazvala je paniku u gradu. Većina osmanlijskih vojnih snaga, gradska uprava, kao i dio stanovništva, u panici su napustili Skoplje.

Tako su austrijske trupe ušle u grad bez borbe. Pikolomini je, nakon analize situacije, zaključio je da nije bezbjedno da ostane u Skoplju. Nije imao dovoljno vojske da nastavi dalje, a ako bi ostao u gradu, rizikovao bi napad osmanlijske vojske. Ovi događaji odigrali su se krajem oktobra 1689. godine, što je predstavljalo dodatni razlog za zabrinutost. Zbog jesenjih kiša postojala je opasnost da se austrijske trupe suoče sa teškoćama pri povratku kroz Kačaničku Klisuru. Da

Poljski kralj Jan III Sobjeski pomaže Austrijancima u odbrani Beča

Izvori govore:

Svoje utiske o gradu Skoplju Pikolomini je izneo u pismu upućenom caru Leopoldu I. U pismu piše: „Grad Skoplje je skoro velik kao Prag. On je bez zidina i bez rovova. Zatekao sam ga napuštenog, lišenog svih dragocenosti, ali bogato snabdevenog robom.“

Saznaj više:

U periodu kada su Austrijanci boravili u Skoplju, proširila se epidemija kuge. Zbog toga se u dijelu literature navodi da je kuga bila razlog za spaljivanje grada. Sam Pikolomini je zapisao da mu je bilo žao lijepih zgrada, džamija i bašta, ali da je morao da spali Skoplje jer nije imao dovoljno vojske – a ne zbog kuge. Ipak, ubrzo nakon toga, preminuo je od kuge.

Grad Skoplje krajem XVI vijeka

ne bi ostavio grad Osmanlijama, Pikolomini je odlučio da spali Skoplje i povuče se. Grad je spaljen, a požar je besneo dva dana. Austrijanci su se zatim povukli ka Kačaniku.

Nakon paljenja Skoplja, austrijske snage sa sjevera izvele su još nekoliko upada no u Makedoniju, u pravcu Stipa, Velesa i Mavrova. U međuvremenu, osmanlijske snage, zbog loših rezultata na bojnopolju i austrijske pretnje, povukle su se iz sjevernih dijelova Makedonije. Tako je ovaj prostor praktično ostao bez prisustva ni austrijske, ni osmanlijske vojske. U suštini, oblast se pretvorila u ničiju zemlju. Takvu situaciju iskoristili su hajduci, koji su uspjeli da preuzmu kontrolu.

Početak i tok Karpoševog ustanka

Tokom rata protiv Svete lige, zbog povećanih troškova, osmanlijska država je značajno podigla poreze i uvela nove. Pobjede Svete lige podstakle su stanovništvo da razmišlja o oslobođenju od Osmanlija. U takvim uslovima, na Balkanu i u Makedoniji došlo je do jačanja hajdučkog pokreta. Ta pojava bila je naročito izražena u sjeveroistočnim dijelovima Makedonije.

Imperator Leopold I iz dinastije Habzburg (1658-1705)

Saznaj više:

Zbog nedostatka podataka u historijskoj nauci, postoje nedoumice čak i u vezi sa imenom Karpoš. Prema dostupnim informacijama, nije jasno da li se radi o ličnom imenu ili o nekoj vrsti nadimka. U osmanlijskim hronikama on se pominje kao Karpuz, što je u slavenskim jezicima preneto kao Karpoš.

Jedan od poznatih hajdučkih vođa u ovom regionu bio je Karpoš. O njegovom životu prije ustanka postoji malo podataka. Prema osmanlijskim hronikama, bio je hajduk koji je djelovao na prostoru oko zapadnih Rodopa. Pošto nisu uspjeli da ga neutrališu, Osmanlije su pokušale da ga pridobiju u svoju službu. Imenovali su ga za starješinu koji je trebalo da goni hajduke. Međutim, tokom austrijskog paljenja Skoplja **1689. godine**, Karpoš se odmetnuo od Osmanlija i podigao ustanak protiv osmanlijske vlasti. Taj ustanak je poznat kao **Karpošev ustanak**. Kao glavni centri ustanka smatraju se **Kriva Palanka i Kumanovo**.

Prema osmanlijskim hronikama, nakon spaljivanja i povlačenja Austrijanaca, Skoplje se takođe našlo pod kontrolom Karpoševih ustanika. Na prostoru između Skoplja, Kumanova i Krive Palanke stvorena je **slobodna teritorija**, koja je trajala šest nedelja. Ustaničkoj oblasti pripadali su i Kratovo, kao i krajevi oko Lesnova. Ustaničci su Karpoša smatrali autoritetom, odnosno svojim kraljem, i širili takve glasine. Međutim, ta priča nema dokumentovanu potvrdu. Privremeno bitisanje Karpoša na tom prostoru odgovaralo je i Austrijancima i Osmanlijama. Za Austrijance, Karpoš i njegovi ustanici predstavljali su prvu liniju odbrane u slučaju osmanlijskog kontranapada. Za Osmanlije, ustanička oblast bila je neutralna zona koja im je omogućavala reorganizaciju prije nastavka rata. Tako je Karpoševa teritorija predstavljala vrstu **tampon-zone** između austrijske i osmanlijske vojske.

Gušenje Karpoševog ustanka

U međuvremenu, Osmanlije su se reorganizovale i već tokom zime napale ustaničku teritoriju. U pomoć im je došao i tatarski han Selim Giraj. Odlučujuća bitka između osmanlijske vojske i Karpoševih ustanika odigrala se kod Kumanova. U otvorenom sukobu ustanici su bili poraženi, a Karpoš zarobljen. Osmanlije su bez većih poteškoća zauzele i grad Skoplje. Vođa ustanka – Karpoš – bio je surovo ubijen pored Kamenog mosta u Skoplju. Na taj

Tvorci historije

Sve informacije o Karpoševom ustanku kojima raspolazemo zasnovane su na hronikama osmanlijskih letopisaca Rašida, Silahdara i Defterdara. Pored toga, postoji i nekoliko zvaničnih osmanlijskih dokumenata. U austrijskim dokumentima ne postoji nijedan podatak u kojem se direktno pominju Karpoš i njegov ustanak.

Spomenik Karpošu u Skoplju

Izvori govore:

Kada su Austrijanci primjetili da se ratna sreća okreće u korist Osmanlija, počeli su da šalju pozive stanovništvu Balkana, obećavajući zaštitu i razne privilegije, kako bi ponovo pridobili njihovo povjerenje. Tako je austrijski car Leopold I izdao jedno pismo o zaštiti „makedonskom narodu“ (gens Macedonica). U pismu se navodi da je ono izdato na zahtjev dvojice „Makedonaca“ (Macedones), Marka Krajde iz Kožana i Dimitrija Georgija Popovića, obojice „rođenih u makedonskom Solunu“ (in Saloniki macedonica natos).

Prostor zahvaćen Karpoševim ustankom

način, Karpošev ustanak je bio ugušen. Osmanlije su preuzele inicijativu u ratu i uspele, barem privremeno, da proteraju Austrijance sa Balkana.

Posljedice i značaj Karpoševog ustanka

Veliki turski rat i Karpošev ustanak ostavili su ozbiljne posljedice u ugroženim oblastima. Veliki dio kršćanskog stanovništva iz Skopske, Kumanovske, Štipske, Krivopalančke i drugih oblasti Makedonije počeo je da se povlači ka sjeveru, zajedno sa austrijskom vojskom. Oni su bili naseljeni na teritorijama Ugarske, koje su nakon ovog rata došle pod austrijsku vlast.

Karpošev ustanak ima ogroman značaj u historiji Makedonije. Tokom ovog ustanka, prvi put od

Saznaj više:

Veliki dio iseljenika iz Makedonije, pod pritiskom katolicizma iz Ugarske, nastavio je put ka pravoslavnoj Rusiji. Rusija ih je naselila na teritoriji Ukrajine. Iseljavanje nakon Karpoševog ustanka predstavlja jedan od prvih dokumentovanih slučajeva emigracije. Po dolasku u Rusiju, ovi emigranti su se uključili u carsku rusku vojsku. Godine 1759. od njih je formiran tzv. Makedonski puk u ruskoj vojsci.

osmanlijskog osvajanja došlo je do prekida vlasti. Učestvujući u Karpoševom ustanku, makedonsko stanovništvo pokazalo je da je spremno da iskoristi svaku povoljnu priliku za oslobođenje od osmanlijske vlasti. Na taj način, Karpoš je postao simbol borbe za slobodu od osmanlijske vlasti.

Ploča u znak sjećanja na Karpoša na Kamenom mostu u Skoplju

Kameni most u Skoplju

Provjeri znanje:

1. Zašto je austrijski general Pikolomini zapalio grad Skoplje?
2. Opisi život Karpoša pre ustanka!
3. Kako su Austrijanci i Osmanlije gledali na teritoriju pod kontrolom Karpoša?
4. Koje su posljedice Karpoševog ustanka?
5. Kakav je značaj Karpoševog ustanka u historiji Makedonije?

Zadatak:

1. Zamisli da si hajdučki vođa u sjevernim dijelovima Makedonije 1689. godine, a austrijska vojska je upravo nanela nov poraz Osmanlijama. Napiši proglas u kojem pozivaš stanovništvo na ustanak za oslobođenje od osmanlijske vlasti.

Položaj Ohridske arhiepiskopije u Osmanlijskoj državi

Osmanlije i Ohridska arhiepiskopija

Nakon osvajanja Ohrida i uspostavljanja stabilne vlasti, Osmanlije nisu zadirale u status Ohridske arhiepiskopije. Sultani su bili tolerantni prema ovoj crkvenoj instituciji, što je bilo od koristi za obe strane: arhiepiskopija je u Osmanlijama dobila sigurnog zaštitnika, a sultan je dobio lojalnu ustanovu. Ipak, rad arhiepiskopije bio je prilagođen novim uslovima. Izbor novog arhiepiskopa morao je biti potvrđen sultanskim aktom. Posebnim aktima potvrđivani su i episkopi. Prema osmanlijskim dokumentima, ohridski arhiepiskop je bio imenovan kao **rumelijski arhiepiskop Ohrida i njegove pastve**, ili kao arhiepiskop Ohrida i njegove pastve nevjernika.

Tolerantnom politikom i poštovanjem stare crkvene organizacije, Osmanlije su lako uspjevale da uspostave kontrolu nad potčinjenim kršćanskim stanovništvom. Uz pomoć lojalnog vjerskog poglavara obezbjeđivan je mir među stanovništvom u odnosu na novu vlast. Takav pristup imao je teorijsku osnovu u islamskom šerijatskom pravu. U njemu se kršćani navode kao jedan od tzv. „narodâ Knjige“, koji imaju pravo da slobodno ispovijedaju svoju vjeru.

Na taj način, nakon osmanlijskog osvajanja Ohrida, uspostavljena je izvesna saradnja između vrha Arhiepiskopije i osmanlijskih vlasti. Ohridska arhiepiskopija je u početku ne samo zadržala svoje eparhije, već je uz podršku vlasti uspjela da proširi svoju dijecezu na račun drugih crkava. Osmanlije su, s druge strane, preko nje uspjele da ostvare svoj cilj – kontrolu nad kršćanskim stanovništvom.

Tokom XV vijeka, Ohridskoj arhiepiskopiji su bile priključene eparhije u **Bugarskoj, Vlaškoj, Moldaviji** i dijelovima **Srbije**. Na taj način, Ohridska arhiepiskopija

Podsjeti se:

1. Sta označavaju termini Rumi i Rumelija?
2. Za koje stanovništvo su Osmanlije koristile te termine i zašto?

Manje poznati riječi

Pastvo – grupa kršćana za koju je odgovoran jedan duhovni poglavar.

Saznaj više:

Ohridska arhiepiskopija imala je privilegovan status u odnosu na druge crkve na Balkanu. Ta podrška od strane Osmanlija postojala je iz više razloga. Za razliku od drugih crkava koje su bile povezane sa srednjovjekovnim državama, Ohridska arhiepiskopija nije bila direktno povezana ni sa jednom državnom krunom. Pored toga, Ohridska arhiepiskopija bila je jedina crkva koja se protivila uniji sa zapadnom crkvom, za razliku od ostalih balkanskih crkava.

postala je dominantna pravoslavna crkva na Balkanu. Njenoj teritoriji bile su priključene čak i neke pravoslavne opštine koje nisu imale nikakve historijske veze sa Ohridskom arhiepiskopijom, kao što su bile pravoslavne opštine u Italiji.

Nakon osmanlijskog osvajanja Konstantinopolja, osmanlijske vlasti su se okrenule **Carigradskoj patrijaršiji**. Ona je, uz podršku sultana, počela da učvršćuje svoj utjecaj u državi. U takvim okolnostima, vlasti su promijenile odnos prema Ohridskoj arhiepiskopiji. Zbog toga je tokom XVI vijeka izgubila značajan dio ranije stečenih privilegija i teritorija.

Odnos osmanlijskih vlasti prema Ohridskoj arhiepiskopiji počeo je da se mijenja u prvoj polovini XVI vijeka, naročito za vrijeme sultana Selima I i Sulejmana I Veličanstvenog. Tokom njihove vladavine, više crkava bilo je pretvoreno u džamije. Među njima su bile i ohridske crkve „Sv. Sofija“ i „Sv. Pantelejmon“. Nakon što je saborna crkva „Sv. Sofija“ pretvorena u džamiju, sjedište Arhiepiskopije premješteno je u crkvu „**Sv. Bogorodica Perivlepta**“. Tamo su privremeno prenijete i mošti sv. Klimenta, koje su se ranije nalazile u crkvi „Sv. Pantelejmon“.

Stanje se dodatno pogoršalo krajem XVI i početkom XVII vijeka, kada je Osmanlijska država zapala u unutrašnju krizu. Tada je započelo oduzimanje crkvene im-

Kruna ohridskog arhiepiskopa

Istraži:

Kruna ohridskog arhiepiskopa danas se nalazi u Nacionalnom historijskom muzeju u Sofiji. Istraži na internetu i odgovori kako je dospjela tamo.

Crkva „Sv. Bogorodica Perivlepta“

ovine i bogatstva. Država je uvela različita ograničenja u pogledu izgradnje novih crkava i obnove starih, pri čemu su se iznuđivala značajna novčana sredstva. Na taj način, Ohridska arhiepiskopija je postepeno zapala u tešku ekonomsku situaciju.

Ohridska arhiepiskopija u kršćanskom svijetu

Tokom XV i XVI vijeka, Ohridska arhiepiskopija uživala je veliko poštovanje od strane drugih crkava. Povremeno se njen utjecaj osećao širom pravoslavnog sveta. Ohridski arhiepiskopi učestvovali su na značajnim crkvenim saborima, pa čak i predsjedavali nekima od njih. U drugoj polovini XVI vijeka, neki arhiepiskopi su se u prepisci sa drugim crkvenim poglavarima potpisivali i kao patrijarsi, čime su isticali svoje ambicije za proglašenje patrijaršije.

Neki ohridski arhiepiskopi smatrali da treba da stanu na čelo borbe protiv Osmanlija. Tražili su podršku od evropskih vladara za ustanak protiv Osmanlijske vlasti. Najdalje u tim nastojanjima otišao je arhiepiskop Atanasije I. On je lično, ili preko svojih izaslanika, proputovao gotovo cijelu Evropu tražeći pomoć

Cetiri manastira Ohridske arhiepiskopije 1654. godine traže finansijsku pomoć od ruskog cara Alekseja I Romanova

Freska „Uspenje Presvete Bogorodice“ iz crkve „Sv. Bogorodica Perivlepta“

Detalji sa fasade crkve „Sv. Bogorodica Perivlepta“

za ustanak. Sam je namjeravao da stane na čelo tog ustanka. Ipak, nije uspio da ostvari te planove.

Ukidanje Ohridske arhiepiskopije

Kao posljedica slabljenja Ohridske arhiepiskopije u XVII vijeku, Carigradska patrijaršija počela je da se miješa u njene unutrašnje poslove. Krajnji cilj tog mešanja bio je ukidanje Arhiepiskopije i preuzimanje njene imovine od strane Carigradske patrijaršije.

Zbog takvog spoljašnjeg miješanja došlo je do raskola među visokim sveštenstvom. Jednu grupu činili su episkopi koji su stali na stranu Carigradske patrijaršije. U drugoj su bili episkopi koji su se borili za očuvanje autokefalnosti Ohridske arhiepiskopije. Između te dvije grupe postojao je sukob.

Zbog ovih sukoba dolazilo je do čestih promjena ohridskih arhiepiskopa. Ti sukobi posebno su se zaoštrili tokom XVIII vijeka. Tada su pristalice Carigradske patrijaršije više puta pokušavale da postave arhiepiskopa koji bi u potpunosti zavisio od carigradskog patrijarha. Postavljanjem takvog arhiepiskopa postepeno se pripremao teren za ukidanje Ohridske arhiepiskopije.

Posljednji takav pokušaj dogodio se 1763. godine. Tada su episkopi koji su se borili za očuvanje autokefalnosti Arhiepiskopije uspjeli da za arhiepiskopa izaberu Arsenija. Međutim, ubrzo je Carigradska patrijaršija uspjela da zada posljednji udarac. Carigradski patrijarh je pridobio nekoliko episkopa i preko njih sproveo svoj plan za ukidanje Ohridske arhiepiskopije.

Jesen 1766. godine, Arsenije je pozvan u Konstantinopolj. Pod pritiskom carigradskog patrijarha i sultana, arhiepiskop Arsenije je 16. januara 1767. godine podneo ostavku. Njegova ostavka značila je i kraj Arhiepiskopije. Sultanskom odlukom, Ohridska arhiepiskopija je ukinuta, a njene teritorije potčinjene Carigradskoj patrijaršiji.

Samuil Handžer, carigradski patrijarh

Mustafa III, osmanlijski sultan u čije vrijeme je ukinuta Ohridska arhiepiskopija

Izvori govore:

„Ovom svojom dobrovoljnom i nenametnutom ostavkom, dolepotpisani izjavljujem da, ne mogavši da uredim i popravim potrebe Ohridske arhiepiskopije... odustajem od Ohridske arhiepiskopije, osim od svoje bivše (Pelagonijske) eparhije, koju ću zadržati dok sam živ, kako bih se prehranio i zadovoljio svoje potrebe.“

– iz ostavke ohridskog arhiepiskopa Arsenija

Sudbina Ohridske arhiepiskopije u različitim periodima zavisila je od interesa Osmanlija. Ako se do sredine XVI vijeka jačala i širila, od druge polovine tog vijeka počela je da slabi, da bi u XVIII vijeku bila ukinuta. Ipak, imala je veliki značaj za očuvanje slavenske pismenosti i kulture u tom periodu. Dio crkvenih rukopisa nastalih u njenim manastirima sačuvan je do danas.

Saznaj više:

Da bi se izbrisala svaka uspomena na Ohridsku arhiepiskopiju, carigradski patrijarsi ukinuli su čak i Ohridsku eparhiju. Pri tome su otišli toliko daleko da su za grad Ohrid počeli da koriste njegovo antičko ime – Lihnidos.

Crkva „Sv. Konstantina i Jelene“ (Ohrid)

Provjeri znanje:

1. Objasni odnose između Ohridske arhiepiskopije i osmanlijskih vlasti!
2. Koja je crkva postala sjedište Ohridske arhiepiskopije u XVI vijeku?
3. Koji ohridski arhiepiskop je želeo da organizuje ustanak protiv Osmanlija?
4. Na koji način je Carigradska patrijarsija doprinjela ukidanju Ohridske arhiepiskopije?

Istraži više:

Potraži na internetu pjesmu „1762. leto“ Grigora Prličeva. Zatim odgovori na sljedeća pitanja:

- Na koji historijski događaj se odnosi pjesma?
- Da li su historijski događaji tačno prikazani u pjesmi?

Kultura i kulturno nasljeđe na Balkanu i u Makedoniji od XV do XVIII vijeka

Književnost

Nakon pada balkanskih zemalja pod osmanlijsku vlast, glavna žarišta kulture ostali su **manastiri**. U njima se odvijao bogat kulturni život. Manastiri su predstavljali utočište za veliki broj sveštenika, učitelja, umjetnika i književnih stvaralaca. U nekima od njih razvili su se i funkcionisali skriptorijumi. Tamo su se prevodila i prepisivala djela duhovne tematike za potrebe crkve. Takođe, u manastirima su postojale biblioteke sa starim rukopisima i rijetkim knjigama. Na taj način, manastiri su prerasli u **književne centre**. Takvi značajni centri u Makedoniji bili su **Lesnovski**, **Treskavečki** i **Slepčanski** književni centar.

Istraži:

Istraži na internetu damaskinsku književnost i odgovori na sljedeća pitanja:

1. Zašto su ova djela nazvana upravo damaskini?
2. Koji je najpoznatiji damaskin iz Makedonije?

Manastir „Sv. Jovan Preteča“ u selu Slepče (Demir Hisar)

U drugoj polovini XVI vijeka pojavili su se poučni zbornici sa pričama, legendama i pripovijetkama o događajima ili ličnostima povezanim sa kršćanstvom. Ova djela nazvana su **damaskini**. U početku su se prevodila sa grčkog na crkvenoslavenski jezik. Kasnije su pisana na crkvenoslavenskom jeziku sa snažnim primjesama narodnog govora, kako bi bila pristupačnija običnom čovjeku.

Kao rezultat pojave štamparske tehnike, počelo je štampanje knjiga. One su se najčešće štampale van teritorije Makedonije. Među prvima bio je Jakov iz Kamene Rijeke, koji je štampao u Veneciji, ali je za svoju otadžbinu smatrao Makedoniju. Među najpoznatijim autorima iz Makedonije koji su štampali u inostranstvu je Dojrančanin Hristofor Žefarović sa svojim djelom „**Stematografija**“, koje je štampano u Beču 1741. godine.

U islamskim vjerskim objektima stvarana su djela na arapskom jeziku sa islamskim religioznim sadržajem. Najčešće se prepisivao Kuran. U oblasti književnosti na Balkanu korišćeni su i turski i persijski jezik. Ponekad se pisalo i na narodnom jeziku, ali uz upotrebu arapskog pisma.

U pojedinim krajevima Balkana, za pisanje dela na narodnom jeziku koristila se i latinična azbuka. Takav je primjer sa Albanijom. Prva poznata knjiga štampana na albanskom narodnom jeziku pojavila se sredinom XVI vijeka u Rimu. To je zbirka liturgijskih tek-

Pisar damaskina iz XVIII vijeka (Bugarska)

Historijska ličnost

Hristofor Žefarović

Hristofor Žefarović je poznati zograf, ikonopisac, bakrorezac, pisac, trgovac i heraldičar iz prve polovine XVIII vijeka, poreklom iz Makedonije. U svom djelu *Stematografija* predstavio je makedonski zemaljski grb.

Zadatak: Istraži na internetu šta predstavlja heraldika.

Don Buzuku i knjiga Mešari (prikaz iz XX vijeka)

Zemaljski grb Makedonije u „Stematografiji“ Žefarovića

stova „**Mešari**“ (Molitvenik), koju je napisao katolički sveštenik **Don Buzuku**. Tokom XVIII vijeka načinjeni su i prvi pokušaji prilagođavanja latinice albanskom jeziku. Jednu takvu azbuku sastavio je Teodor Hadži Filipi iz grada Elbasana.

Obrazovanje

U Osmanlijskoj državi nije postojao jedinstven obrazovni sistem u kojem bi djeca mogla da se školuju. Zbog toga su u ovom periodu glavni centri obrazovanja i pismenosti bile vjerske institucije.

U okviru manastira širom Balkana osnovane su crkvene škole, poznate i kao **ćelijske škole**. U njima su učitelji bili monasi i sveštenici, a izučavale su se različite vjerske sadržine. Tokom XVIII vijeka, pod utjecajem manastirskih centara, ovakve crkvene škole postojale su i u gradovima. Pored njih, u gradovima su postojale i **svetovne škole**, koje su finansijski podržavali imućni trgovci i zanatlije.

U gradovima su otvarane i islamske vjerske škole, zvane **medrese**. One su najčešće građene pored džamija. U medresama su se izučavali vjerski sadržaji, ali i arapski jezik i šerijatsko pravo. Pored vjerskih lica, u njima su se školovali i državni službenici. Među najpoznatijim medresama na Balkanu bila je **Isabegova medresa** u Skoplju, koja postoji od druge polovine XV vijeka.

Arhitektura i umetnost

Iako su u ovom periodu balkanske zemlje bile pod osmanlijskom vlašću, građen je i obnavljan veliki broj crkava i manastira. Karakteristične za osmanlijski period bile su takozvane **pečinske crkve**. One su građene u skrivenim i nepristupačnim pećinama, podalje od osmanlijskih vlasti. U Makedoniji, najveći broj ovakvih crkava nalazi se u okolini Ohridskog jezera.

Crkve i manastiri bili su ukrašavani **freskama** i **ikonama**. Bilo je razvijeno i drvorezbarstvo, odnosno izrada rezbarija u drvetu. Rezbarijama su najčešće predstavljane teme sa kršćanskim sadržajem. Rezbama su ukrašavani i domovi imućnih ljudi.

No.	Country	Species	Locality	No.	Country	Species	Locality	No.	Country	Species	Locality
1	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	10	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	19	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.
2	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	11	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	20	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.
3	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	12	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	21	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.
4	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	13	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	22	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.
5	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	14	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	23	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.
6	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	15	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	24	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.
7	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	16	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	25	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.
8	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	17	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	26	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.
9	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	18	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.	27	U.S.	<i>A. n.</i>	Calif.

Azbuka koju je sastavio Teodor Hadži Filipi

Medresa u Osmanlijskoj državi (prikaz)

Pečinska crkva „Sv. Bogorodica“, selo
Veloošti (okolina Ohrida)

U periodu nakon osmanlijskog osvajanja, gradovi na Balkanu i u Makedoniji počeli su da menjaju svoj izgled. U njima se razvijalo **osmanlijsko graditeljstvo**, a promjene je doživjela i sama struktura gradova. Tako su postojala dva jasno razdvojena djela grada. U centru su bili smješteni zanatski i trgovački objekti. Taj dio grada nazivao se čaršija. Drugi dio grada bio je namijenjen za stanovanje i bio je podijeljen na **mahale** (maala).

U gradovima su se pretežno gradili islamski vjerski objekti. **džamije** i **turbeta**. Takođe su podizane **česme** i **sahat-kule**. Javna higijena se održavala izgradnjom javnih kupatila, zvanih amami. U nekim gradovima postojale su i pokrivene pijace, poznate kao **bezisteni**. Za odmor putnika koji su prolazili kroz gradove građeni su posebni objekti, koji su se nazivali **hanovi**. Najbogatiji ljudi, pripadnici osmanlijske uprave, imali su velike kuće okružene prostranim dvorištima nazvani **sarajima**. Oni su bili ukrašeni parkovima i fontanama.

Osmanlijska arhitektura na Balkanu predstavlja kulturno nasleđe svih naroda koji žive na ovom prostoru. U vrijeme kada su Balkan i Makedonija bili dio Osmanlijske države, ona je bila jedna od najmoćnijih sila u historiji čovječanstva.

Manje poznati riječi

Turbe – islamski nadgrobni objekat. U njemu su sahranjivane značajne ličnosti.

Amam – javna banja.

An – vrsta gostionice i prenočišta.

Bezisten – pokrivena pijaca.

Mahala – naselje, dio grada.

Stara skopska čaršija

Kuršumli an u Skoplju – jedan od najpoznatijih hanova na Balkanu

Pored arhitekture, ostavila je snažan trag u različitim aspektima ljudskog života. Kontakti sa osmanlijskom kulturom ostavili su dubok utjecaj na muziku, ishranu, odeću, mentalitet, jezik i način života svih naroda na Balkanu.

Sultan-Muratova džamija u Skoplju, izgrađena sredinom XV vijeka – jedna je od najstarijih sačuvanih džamija na Balkanu

Turbe u Mustafa-pašinoj džamiji (Skoplje)

Provjeri znanje:

1. Šta predstavljaju damaskini?
2. Kakve su škole postojale na Balkanu pod osmanlijskom vlašću?
3. Zašto su se crkve gradile u pećinama?
4. Opiši kako je izgledao jedan grad u osmanlijskom stilu (kako je bio organizovan i kakvi su objekti postojali u njemu).

Zadatak:

1. Istraži na internetu i izradi brošuru sa primjerima osmanlijske arhitekture na Balkanu.

„Moje beleške iz Rumelije“

Zadatak:

Zamislite da ste putopisci koji su proputovali Rumelijski ejalet u vrijeme sultana Sulejmana Veličanstvenog. Tokom putovanja posjetili ste mnoge gradove i sela.

Opišite ono što ste vidjeli, čuli, saznali i doživjeli tokom svojih putovanja. Potrudite se da objasnite način života ljudi i izgled naseljenih mjesta u to vrijeme. Vaše bilješke biće značajan historijski izvor za buduće istoričare!

Priprema:

U odjeljenju se podijelite u dvije grupe:

Prva grupa: Vi opisujete život u selima koja ste „proputovali“. Čime su se ljudi bavili? Koji su bili njihovi glavni životni problemi? Potrudite se da date informacije i o staništima ljudi, porodici i svakodnevnom životu u selima pod osmanlijskom vlašću.

Druga grupa: Vi opisujete život u gradovima koje ste „posjetili“. Objasnite kako je izgledao jedan grad na Balkanu pod osmanlijskom vlašću. Kakve vrste objekata je imao grad? Kako je bio podijeljen? Kako je izgledala čaršija i čime su se ljudi bavili?

Završna diskusija:

Pročitajte bilješke sa „svojih putovanja“ pred cijelim odjeljenjem. Potom, uz pomoć nastavnika, razgovarajte o razlikama između seoskog i gradskog privrednog života u vrijeme osmanlijske vlasti.